

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Τμήμα Γεωγραφίας

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

‘Εφαρμοσμένη Γεωγραφία και Διαχείριση του Χώρου’

Κατεύθυνση: Ευρωπαϊκές Πολιτικές, Σχεδιασμός και Ανάπτυξη του Χώρου

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ

Διπλωματική εργασία της Κατσιακονούρη Ευγενίας

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2014

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Τμήμα Γεωγραφίας

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

‘Εφαρμοσμένη Γεωγραφία και Διαχείριση του Χώρου’

Κατεύθυνση: Ευρωπαϊκές Πολιτικές, Σχεδιασμός και Ανάπτυξη του Χώρου

Οικονομική κρίση και γονιμότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Διπλωματική εργασία της Κατσικονούρη Ευγενίας

Επιβλέπουσα καθηγήτρια : κα Αλεξάνδρα Τραγάκη

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2014

Πίνακας Περιεχομένων

Πρόλογος	5
Περίληψη	6
Abstract	7
Εισαγωγή	8

Κεφάλαιο 1

Έννοιες και ορισμοί	10
1.2 Εισαγωγή στη Δημογραφία	10
1.3 Βασικές έννοιες – ορισμοί	12

Κεφάλαιο 2

Δημογραφικές ανησυχίες

2.1 Βασικές δημογραφικές προκλήσεις	14
2.2 Γενικές Ευρωπαϊκές τάσεις	15
2.3. Ο ρόλος της μετανάστευσης στις δημογραφικές αλλαγές εντός της Ευρώπης	17
2.4. Αίτια δημογραφικών αλλαγών	19
2.5. Αποτελέσματα δημογραφικών αλλαγών	20

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Γήρανση και συρρίκνωση του πληθυσμού της Ε.Ε	21
3.1. Γήρανση και Συρρίκνωση του πληθυσμού: Οι διαστάσεις της Δημογραφικής Αλλαγής στις Περιφέρειες	23
3.2. Μελλοντική τάση της γήρανσης του πληθυσμού	28
3.3. Σχέση ανάπτυξης και γήρανσης	29
3.4. Μεταρρυθμίσεις στη διαθρωτική πολιτική της Ε.Ε. για την επίλυση των επιπτώσεων των δημογραφικών αλλαγών	32

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Οικονομική κρίση και γονιμότητα

4.1. Γενικές τάσεις _____	35
4.2. Πρότυπα γονιμότητας στην Ε.Ε. _____	37
4.3. Οικονομικές συνθήκες και γονιμότητα _____	40
4.4. Η επιρροή της οικονομικής κρίσης της Ευρώπης στη γονιμότητα _____	42
4.5. Η οικονομική ύφεση και οι πρόσφατες τάσεις του TFR στην Ευρώπη _____	46
4.6. Γονιμότητα και οικονομικοί δείκτες _____	48
4.7. Γονιμότητα και προοπτικές ανάπτυξης _____	49

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Δευτερεύοντες παράγοντες που επηρεάζουν τη γονιμότητα

5.1. Η ηλικία τεκνοποίησης και η μείωση της γεννητικότητας _____	54
5.3. Σχέση γονιμότητας και εργασιακής κατάστασης _____	56
5.4. Επιδράσεις των μεταναστευτικών ροών _____	57

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

6.1. Συγκριτική ανάλυση μελετών σχετικά με τα αίτια της μείωσης της γονιμότητας _____	61
6.2. Συγκεντρωτικά αποτελέσματα ερευνών που αφορούν τους παράγοντες που επηρέασαν την πορεία της γεννητικότητας _____	63

Κεφάλαιο 7

Η περίπτωση της Ελλάδας

7.1. Οι αλλαγές στην πληθυσμιακή πυραμίδα της Ελλάδας _____	70
7.2. Οικονομική κρίση και γονιμότητα στην Ελλάδα _____	73

Κεφάλαιο 8

Συμπεράσματα _____	74
Βιβλιογραφία _____	78

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τους γονείς μου, που βρίσκονται πάντα στο πλευρό μου, αρωγοί σε κάθε εγχείρημα μου. Επίσης τους φίλους μου, που με παρότρυναν κι με εμπύχωναν για την ολοκλήρωση των μεταπτυχιακών μου σπουδών. Τέλος είμαι ευγνώμων στην επιβλέπουσα καθηγήτρια μου κα Α. Τραγάκη η οποία με δίδαξε με ήθος και συντέλεσε στο μεγαλύτερο βαθμό για την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας.

Πρόλογος

Η διπλωματική εργασία με τίτλο «Οικονομική κρίση και γονιμότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση» εντάσσεται στον τομέα της δημογραφίας. Η διεξαγωγή της έγινε στα πλαίσια των μεταπτυχιακών σπουδών στο Τμήμα Γεωγραφίας του Χαροκοπείου Πανεπιστημίου στην κατεύθυνση Ευρωπαϊκές Πολιτικές, Σχεδιασμός και Ανάπτυξη του Χώρου.

Έγινε προσπάθεια ανάλυσης της διεθνούς βιβλιογραφίας προκειμένου να μελετηθούν οι δημογραφικές αλλαγές στο πέρασμα του χρόνου και η επιρροή των κοινωνικών μεταβολών σε αυτές. Εξετάστηκε κυρίως η συμβολή της οικονομικής κρίσης στη μείωση της γονιμότητας. Τα δημογραφικά στοιχεία αποτελούν τμήμα των στοιχείων της γενικής απογράφης πληθυσμού της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδας (ΕΣΥΕ), της Eurostat και των διαθέσιμων πληροφοριών από την Εθνική Στατιστική Αρχή κάθε χώρας αντίστοιχα. Ως χωρική μονάδα αναφοράς επιλέγονται οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται την σχέση της οικονομικής κατάστασης με την εξέλιξη της γονιμότητας καθώς επίσης ανάλυει δημογραφικά δεδομένα, μελετά την κατανομή τους στο χώρο για την αναζήτηση χωρικών προτύπων, προκειμένου να αναγνωριστούν, να μελετηθούν και να ταυτοποιηθούν. Για την πραγμάτωση των δυο επιμέρους στόχων, παρουσιάζονται θεματικοί χάρτες και πίνακες όπου οπτικοποιούνται τα δημογραφικά στοιχεία.

Στόχος της είναι η διερεύνηση της κοινωνικό-οικονομικής κατάστασης του χώρου, με βάση την εξέταση σχέσεων μεταξύ εκπαίδευσης, απασχόλησης και εισοδηματικού αποτελέσματος και γονιμότητας καθώς και η κατανομή τους στο χώρο για την αναζήτηση χωρικών προτύπων.

Τα αποτελέσματα της χωρικής ανάλυσης είναι καθοριστικά για οποιαδήποτε επέμβαση στο χώρο και τη διαδικασία λήψεων αποφάσεων. Υπό αυτό το πρίσμα είναι δυνατό να αποτελέσουν τη βάση για το χωρικό σχεδιασμό της περιοχής μελέτης, την Βιώσιμη Ανάπτυξη πόλεων, τη μελέτη χωροθέτησης εγκαταστάσεων και δραστηριοτήτων και άλλες συναφείς δράσεις.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται τη μελέτη και ανάλυση δημογραφικών δεικτών καθώς και τη μεταβολή αυτών τη τελευταία δεκαετία σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εισαγωγικά αποτυπώνονται οι έννοιες και οι ορισμοί της δημογραφίας. Στη συνέχεια αναφέρονται βασικοί δείκτες οι οποίοι χρησιμοποιούνται για την ανάλυση και τη διεξαγωγή συμπερασμάτων ως προς τη γονιμότητα. Γίνεται εκτενής βιβλιογραφική ανασκόπηση η οποία φανερώνει πως οι δημογραφικοί δείκτες μεταβάλλονται και επηρεάζονται άμεσα από τις κοινωνικοοικονομικές αλλαγές που υφίσταται κάθε κράτος – μέλος. Στόχος της είναι η διερεύνηση της κοινωνικό-οικονομικής κατάστασης του χώρου, με βάση την εξέταση σχέσεων μεταξύ απασχόλησης - εισοδηματικού αποτελέσματος και γονιμότητας καθώς και η κατανομή τους στο χώρο για την αναζήτηση χωρικών προτύπων.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα συμπεράσματα στα οποία παρατηρείται πως η γονιμότητα επηρεάζεται άμεσα από τις οικονομικές συνθήκες οι οποίες παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στη μείωση της. Τέλος διατυπώνονται προοπτικές και προτάσεις εφαρμογής της εξαγόμενης πληροφορίας καθώς παρουσιάζονται θεματικοί χάρτες και πίνακες που οπτικοποιούν τις διαθέσιμες δημογραφικές πληροφορίες.

Abstract

This thesis examines and analyses demographic findings /rates as well as their changes in European Union countries in the last 10 years. In the introduction the definition of demography is presented along with its meaning. This is followed by the main parameters used for the analysis and the formation conclusions as far as fertility is concerned. Furthermore extensive bibliographic review is done which illustrates how these demographic parameters changed and are directly affected by the social-economic changes every country experiences. Its aim is the examination of the social and financial situation of each country member, based on the analysis of the link between work, income and birth rate as well as their distribution in the area, in order to search for area prototypes.

The conclusions, which show that the birth rates, the ageing of the population and the life expectancy are linked directly to the fluctuation of the economic situation, are of great interest.

Finally, the prospects and suggestions of the application of the exporting information which are shown through charts and drafts, illustrate the available demographic information.

Εισαγωγή

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση έδωσε ερέθισμα σε ένα μεγάλο αριθμό από μελέτες σχετικά με την οικονομική και πληθυσμιακή σύγκλιση των περιφερειών της ένωσης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση πλέον βρίσκεται αντιμέτωπη με σοβαρές προκλήσεις που μπορούν να τροποποιήσουν την τρέχουσα οικονομική και κοινωνική δομή της, καθώς και τις αναπτυξιακές προτιμήσεις της. Οι πιο σημαντικές από αυτές περιλαμβάνουν τον αυξανόμενο οικονομικό ανταγωνισμό ως αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης, τις αλλαγές των δημογραφικών τάσεων, την κλιματική αλλαγή και τα ενεργειακά προβλήματα.

Η μεταβολή των δημογραφικών δεικτών στις χώρες της Ε.Ε. απασχολεί τους επιστήμονες αφού οι επί του παρόντος διαθέσιμες δημογραφικές προβολές προβλέπουν δραματικές αλλαγές στη σύσταση και τη δομή του πληθυσμού στην Ευρώπη (Eurostat 2012). Παρατηρείται πως αρκετές χώρες έχουν υποστεί ήδη σοβαρές μεταβολές στους δημογραφικούς τους δείκτες ως κύριο αντίκτυπο της υφιστάμενης οικονομικής κρίσης.

Οι διαδικασίες μετανάστευσης θα οδηγήσουν σε υπερπληθυσμό σε ορισμένα μέρη της ΕΕ, ενώ οι φτωχότερες περιφερειακές περιοχές θα χάσουν το πιο ενεργό τμήμα του πληθυσμού τους, με αποτέλεσμα την περαιτέρω μείωση των οικονομικών επιδόσεων. Σε μακροπρόθεσμη βάση, η δημογραφική αλλαγή θα μπορούσε να οδηγήσει σε σημαντικές αλλαγές στην εθνική σύνθεση του πληθυσμού της Ευρώπης και ένα διευρυνόμενο χάσμα μεταξύ των περισσότερο και λιγότερο ανεπτυγμένων ευρωπαϊκών περιφερειών.

Οι πόλεις (αστικά κέντρα), καθώς και οι κινητήριες δυνάμεις της οικονομικής ανάπτυξης, αντιμετωπίζουν τα άκρα των δύο δημογραφικών διαδικασιών. Από τη μία πλευρά, η μεγαλύτερη αύξηση του πληθυσμού με όλα τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα, προβλέπεται να λάβει χώρα σε πόλεις (κυρίως σε μεγάλες μητροπολιτικές περιοχές) και από την άλλη πλευρά, οι πόλεις που βρίσκονται σε υποβαθμισμένες περιοχές θα αντιμετωπίσουν τη μετανάστευση της ενεργής ηλικίας κατοίκων και την ταχεία γήρανση του πληθυσμού τους. Όλα τα ανωτέρω

αναφερθέντα προβλήματα κάνουν το ζήτημα της δημογραφικής αλλαγής ένα από τα πιο επείγοντα ζητήματα για τους πολιτικούς και τους ερευνητές εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Προκειμένου να περιοριστούν οι επιπτώσεις της αλλαγής και να προσαρμοστεί στην κατάσταση, η Ευρώπη πρέπει να δημιουργήσει μια νέα αλληλεγγύη σε ολόκληρες τις γενιές.

Μια από τις αξιοσημείωτες αλλαγές στη συμπεριφορά-δημιουργία οικογένειας κατά τη διάρκεια των τελευταίων 50 ετών είναι ότι ο γάμος και η τεκνοποιία όλο και πιο πολύ αποσυνδέονται (Kiernan 2004, Perelli-Harris et al, 2012.). Αυτές οι δημογραφικές αλλαγές έχουν επηρεάσει τους πληθυσμούς στην Ευρώπη και την Αμερική (Lesthaeghe 2010). Η ίδια όμως διαδικασία αλλαγής μπορεί επίσης να είναι μια πηγή χωρικής μεταβολής, εάν χαρακτηρίζεται από διάχυση μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ ατόμων ή μεταξύ ατόμων και θεσμών. Η κοινωνική αλληλεπίδραση είναι συνήθως εντονότερη στο εσωτερικό των χωρών σε συγκεκριμένες τοποθεσίες (Bongaarts και Watkins 1996), καθώς μπορεί να συμβάλει στη χρονική εμφάνιση των χωρικών κέντρων της αλλαγής κατά τη διάρκεια της διαδικασίας μετάβασης.

Η σχέση μεταξύ των οικονομικών συνθηκών και της γονιμότητας είναι ένα από τα κλασικά ερωτήματα της έρευνας στη δημογραφία της οικογένειας. Από την εργασία του Malthus, μεγάλο μέρος της εμπειρικής βιβλιογραφίας σχετικά με τους καθοριστικούς παράγοντες της δυναμικής της γονιμότητας έχει ως κίνητρο την ιδέα ότι οι οικονομικές δυσκολίες και αβεβαιότητες της αγοράς εργασίας θα κάνουν τους ανθρώπους να αναβάλουν ή να αναθεωρήσουν τα σχέδιά της γονιμότητας τους (Adsera 2004, Sobotka, et. al., 2011). Δεδομένου ότι η παγκόσμια οικονομική κρίση σάρωσε ολόκληρη την Ευρώπη, αρχής γενομένης από το 2007, έχει υπάρξει ανανεωμένο ενδιαφέρον για το ζήτημα του κατά πόσον η αύξηση των ποσοστών της ανεργίας και η αυξανόμενη αβεβαιότητα της αγοράς εργασίας θα έχουν επιπτώσεις για την εξέλιξη της γονιμότητας.

Κεφάλαιο 1

1.1 Εισαγωγή στη Δημογραφία

Σύμφωνα με το δημογραφικό λεξικό του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών Ο.Η.Ε.) η Δημογραφία ορίζεται ως: “Η επιστήμη που μελετά του ανθρώπινους πληθυσμούς, πρωταρχικά όσον αφορά το μέγεθος, τη σύνθεση και την εξέλιξη τους”. Η δημογραφία λοιπόν είναι η επιστήμη που ασχολείται με την πληθυσμιακή μελέτη, τη μελέτη δηλαδή του μεγέθους και των χαρακτηριστικών των ανθρώπινων πληθυσμών και διερευνά το πώς αυτοί οι πληθυσμοί εξελίσσονται και πώς διαμορφώνονται διαχρονικά.

Η επιστήμη της Δημογραφίας αναλύει, αιτιολογεί και αξιολογεί τα φαινόμενα που συμβάλλουν στη διαμόρφωση και στην εξέλιξη ενός πληθυσμού και των ποικίλων δομών του. Επειδή οι πληθυσμοί του ανθρώπου μεταβάλλονται και κατανέμονται στον χώρο και στο χρόνο με κοινωνικο-οικονομικά κριτήρια και η αναπαραγωγή, η θνησιμότητα και οι μεταναστεύσεις καθορίζονται από μια σειρά από πολιτισμικές, ηθολογικές, κοινωνικές και οικονομικές μεταβλητές - άμεσα επηρεαζόμενες από το ιστορικό γίνεσθαι κάθε εποχής - αλλά και από βιολογικούς παράγοντες, το αντικείμενο της Δημογραφίας δεν είναι η απλουστευτική μελέτη χρονικά εντοπισμένων γεγονότων. Αντιθέτως, αποτελεί βασική έρευνα της εξέλιξης του ανθρώπινων κοινωνικών συστημάτων και του ιστορικού τους χωροχρόνου.

Επίσης η δημογραφία αναφέρεται στην βιβλιογραφία ως η επιστήμη του «πληθυσμού». Ο πληθυσμός, με τη σειρά του, αποτελεί το σύνολο των μονάδων – ατόμων που εντοπίζεται και δραστηριοποιείται μέσα σε ένα συγκεκριμένο γεωγραφικό πλαίσιο και παράλληλα χαρακτηρίζει το «υλικό» που συντελεί μια κοινωνία (Τσαούσης, 1997).

Το ευρύ επιστημονικό αντικείμενο της αποτελεί πόλο έλξης ενδιαφέροντος πολλών ερευνητών και επιστημόνων, ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες κατά τη διάρκεια των οποίων η δημογραφία διείσδυσε στο χώρο των επιστημών, ανέπτυξε μεθόδους και τεχνικές και προσδιόρισε το δικό της πλαίσιο αναφοράς. Τα αξιόλογα αποτελέσματα και δεδομένα που εξάγονται από την εφαρμογή των τεχνικών της και η δυνατότητα χρήσης τους από παρεμφερείς επιστήμες, αντικατοπτρίζει την «επιστημονική αναγνώριση» της (Κοτζαμάνης, Ανδρουλάκη, 2001).

Ο όρος Δημογραφία προέρχεται από τις ελληνικές λέξεις Δήμος - Γράφειν. Τον όρο αυτό εισήγαγε ο Achille Guillard σε τίτλο βιβλίου του το 1885: “Element de Statistique humaine, au demographie compare”. Η Δημογραφία όμως δεν ασχολείται μόνο με την περιγραφή του πληθυσμού, όπως ο όρος περιοριστικά δηλώνει, αλλά κάνοντας χρήση γενικών και ειδικών τεχνικών με την ανάλυση του πληθυσμού και των μεταβολών του. Οι τεχνικές αυτές αποτελούν μέρος της Στατιστικής επιστήμης. Έτσι θα λέγαμε ότι τη βάση και τον πυρήνα της επιστήμης που γενικά ονομάζουμε Δημογραφία αποτελεί η Δημομετρία που μπορεί να θεωρηθεί αναπόσπαστο μέρος της Στατιστικής Επιστήμης. Όροι όπως Δημογραφική Στατιστική ή Στατιστική Δημογραφία αναφέρονται στην εφαρμογή της Στατιστικής Θεωρίας και των μεθόδων της στην πληθυσμιακή ανάλυση, αυτό που με έναν όρο αποκαλούμε Δημομετρία. Το πρώτο βήμα για την μελέτη της δομής και της εξέλιξης ενός πληθυσμιακού συνόλου είναι η συλλογή στατιστικών δεδομένων που αφορούν τον πληθυσμό αυτό. Στη συνέχεια τα δεδομένα αυτά ταξινομούνται και παρουσιάζονται με την εφαρμογή τεχνικών της Περιγραφικής Στατιστικής (κατασκευή πινάκων και διαγραμμάτων, υπολογισμός δεικτών), ώστε ο ερευνητής να αποκτήσει μια εικόνα της μορφής αυτών των δεδομένων. Τέλος τα δεδομένα αυτά αναλύονται έτσι ώστε να δοθούν απαντήσεις στα ερωτήματα και στις υποθέσεις που θέτει ο ερευνητής, με την εφαρμογή στατιστικών υποδειγμάτων για την περιγραφή των δημογραφικών φαινομένων, την κατασκευή πινάκων επιβίωσης, την εφαρμογή μεθόδων πληθυσμιακών προβολών.

Η δημογραφική ανάλυση απαιτεί την ύπαρξη κατάλληλου στατιστικού υλικού, το οποίο αντλείται από τις κύριες πηγές δημογραφικής πληροφόρησης που είναι οι απογραφές πληθυσμού, οι ειδικές δειγματοληπτικές έρευνες και κάποιες διοικητικές πηγές πληροφόρησης όπως τα μητρώα πληθυσμού και οι συνοριακές στατιστικές.

Επίσης πολλοί δημογράφοι αντιμετωπίζουν τη Δημογραφία σαν ένα σύνολο τεχνικών. Έτσι ασχολούνται κύρια με τη συλλογή δημογραφικών στοιχείων και με την καθαρά δημογραφική μέτρηση. Το μέρος της Δημογραφίας που ασχολείται με την εκτίμηση των δημογραφικών μεγεθών, και στα πλαίσια του οποίου αναπτύσσεται μεθοδολογία προσέγγισης αυτών των μεγεθών αποκαλείται Δημομετρία.

Οι δημογράφοι εντοπίζοντας τις αδυναμίες στον ορισμό της Δημογραφίας και με στόχο την πληρέστερη οριοθέτηση της επιστήμης με κατευθυντήριες οδηγίες κατέφυγαν σε επισημάνσεις, με αποτέλεσμα στο Δημογραφικό λεξικό του R. Pressat να ορίζεται η Δημογραφία ως η «επιστήμη που αναφέρεται στη μελέτη των πληθυσμών σε σχέση με την μεταλλαγή – αναπαραγωγή τους δια των γεννήσεων, θανάτων και μεταναστευτικών μετακινήσεων. Η μελέτη αυτή αφορά τη θέση των πληθυσμιακών συνόλων, δηλαδή του δυναμικού μεγέθους τους και της σύνθεσης τους με βάση διάφορα κριτήρια (φύλο, ηλικία, κλπ), τα διάφορα «γεγονότα» που επιδρούν άμεσα στη σύνθεση και εξέλιξη των πληθυσμιακών συνόλων (γεννητικότητα, θνησιμότητα, μετανάστευση, και άλλα) και τέλος στις αμφίδρομες σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στις προηγούμενες πληθυσμιακές δομές και την εξέλιξη τους από τη μια μεριά και τα δημογραφικά «φαινόμενα» που αποτελούν το υπόβαθρο τους από την άλλη».

1.2 Βασικές έννοιες – Ορισμοί

- Πληθυσμός

Ο πληθυσμός αποτελεί βασικό προσδιοριστικό παράγοντα της οικονομικής και κοινωνικής εξέλιξης μιας χώρας. Το μέγεθος του, η σύνθεση του κατά ηλικία και κατά φύλο καθώς και τα υπόλοιπα περιγραφικά χαρακτηριστικά του επηρεάζουν μια σειρά από μεγέθη και διαμορφώνουν το κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον.

Ως πληθυσμό ορίζουμε ένα σύνολο ατόμων το οποίο μπορούμε να διαιρέσουμε με βάση τα διαφορετικά χαρακτηριστικά που συνδέονται με τα άτομα.

Η επιστημονική μελέτη του πληθυσμού είναι αντικείμενο πολλών επιστημών, όπως της γεωγραφίας, της ανθρωπολογίας, της κοινωνιολογίας, του κλάδου των οικονομικών επιστημών, της ψυχολογίας, της βιολογίας, της ιατρικής και άλλων ειδικοτήτων και φυσικά της δημογραφίας. Σε κάθε μια επιστημονική περιοχή, η έννοια του πληθυσμού μεταβάλλεται ενώ οι στόχοι και οι ανάγκες σε κάθε γνωστικό αντικείμενο διαμορφώνουν το εύρος της μελέτης και ανάλυσης του. (Κωστάκη Α. 2003)

Στα πλαίσια της μελέτης της κατανομής του πληθυσμού εξετάζονται τα διάφορα πληθυσμιακά στοιχεία, τα οποία προκύπτουν από τις επίσημες απογραφές που διενεργούνται στα κράτη καθώς και από στοιχεία που συλλέγουν διαφορές υπηρεσίες.

Η κατανομή του πληθυσμού κατά βιολογικές κατηγορίες περιγράφει τη δομή του πληθυσμού. Η μελέτη της δομής ενός πληθυσμού έχει έντονο ενδιαφέρον για τη δημογραφία, δεδομένου ότι είναι ένα εργαλείο για την εποπτεία των δημογραφικών εξελίξεων. Παρέχει αξιόπιστη πληροφόρηση για τις προοπτικές οικονομικής ανάπτυξης και συμβάλλει στη διαμόρφωση της κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής, γενικότερα.

- Γονιμότητα (fertility)

Στην ξένη δημογραφική βιβλιογραφία ο όρος fertility αναφέρεται στην έκταση και την ένταση των γεννήσεων ζώντων σε ένα πληθυσμό. Αφορά λοιπόν το μέρος εκείνο της δημογραφικής θεωρίας που αναφέρεται στην μελέτη του φαινομένου των γεννήσεων στον πληθυσμό. Η ακριβής μετάφραση του όρου fertility στα Ελληνικά είναι: γονιμότητα. Ο όρος γονιμότητα όμως, αν και χρησιμοποιείται ευρύτατα στην Ελληνική δημογραφική βιβλιογραφία, εννοιολογικά παραπέμπει στη φυσική αναπαραγωγική ικανότητα των ατόμων (fecundity) και είναι αντίθετος του όρου στειρότητα (sterility). Έτσι εννοιολογικά ακριβέστερος όρος και ίσως περισσότερο κατάλληλος για την περιγραφή του φαινομένου των γεννήσεων σε ένα πληθυσμό είναι ο όρος γεννητικότητα.

Ο αριθμός γεννήσεων σε ένα πληθυσμό κάποια χρονική περίοδο επηρεάζεται από την κατά ηλικία και φύλο σύνθεση του πληθυσμού, τη γαμηλιότητα, και πολλά άλλα χαρακτηριστικά (κοινωνικά, οικονομικά, περιβαντολλογικά, όπως επίπεδο εκπαίδευσης, εισόδημα, θρήσκευμα). Η προσέγγιση της γεννητικότητας είναι ένα πολύ σύνθετο πρόβλημα. Στη μελέτη της γεννητικότητας ο δημογράφος έχει να μετρήσει την επίδραση των διαφόρων δημογραφικών, κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων. Είναι πολύ δύσκολο να απομονωθούν οι επιδράσεις του κάθε παράγοντα και οι μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις. Έτσι η μελέτη της γεννητικότητας συνεπάγεται τη χρήση πληθώρας μεθόδων μέτρησης. Κάθε μια από αυτές τις μεθόδους έχει υπέρ και κατά, μπορεί να είναι κατάλληλη κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες και ακατάλληλη κάτω από άλλες. Έτσι δεν υπάρχει κάποιος αποκλειστικός

τρόπος προσέγγισης της γεννητικότητας σε ένα πληθυσμό. Για το λόγο αυτό έχουν δημιουργηθεί διάφοροι δείκτες.

Παρουσιάζονται όμως προβλήματα στη μέτρηση της γεννητικότητας καθώς είναι πολύ δυσκολότερη από εκείνη της θνησιμότητας για πολλούς λόγους αφού δεν υπάρχει αποκλειστικός πληθυσμός αναφοράς. Ένας συντελεστής γεννητικότητας αναφέρεται σε γεννήσεις που συνέβησαν στον πληθυσμό κάποιο χρονικό διάστημα (συνήθως ένα χρόνο) ανά 100 άτομα του πληθυσμού αυτού. Εναλλακτικά μπορεί να μετρηθεί η γεννητικότητα σαν μέσος αριθμός γεννήσεων ανά γυναίκα στον πληθυσμό.

- Θνησιμότητα

Η θνησιμότητα είναι ένα βιολογικό φαινόμενο με πολλές κοινωνικές και οικονομικές προεκτάσεις. Διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο, την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση, τον τόπο διαμονής, διάφορες επιβλαβείς συνήθειες (κατανάλωση αλκοόλ, κάπνισμα), την διατροφή, τις επικρατούσες συνθήκες ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και την κληρονομικότητα. Η θνησιμότητα είναι ένας από τους τρεις παράγοντες -οι άλλοι δύο είναι η γεννητικότητα και η μετανάστευση- οι οποίοι διαμορφώνουν το μέγεθος και τη σύνθεση κάθε πληθυσμού. Είναι δηλαδή ένα σημαντικό δημογραφικό φαινόμενο το οποίο επηρεάζει την εξέλιξη και τη μορφή του πληθυσμού. Οι μετρήσεις της θνησιμότητας έχουν τεράστιο ενδιαφέρον από την πλευρά της πολιτείας γιατί έτσι γίνονται μακροχρόνια σχέδια για την υγεία, την εργασία και τη κοινωνική ασφάλιση. Οι αλλαγές στα ποσοστά θνησιμότητας στην πάροδο του χρόνου πρέπει να μετρηθούν και να προβλεφθούν με ακρίβεια, προκειμένου να ενημερωθούν διάφοροι επιστημονικοί κλάδοι, όπως για παράδειγμα στον τομέα των ασφαλίσεων ζωής και των συνταξιοδοτικών (ιδιωτικών και κοινωνικών) σχημάτων. Από την αρχή του εικοστού αιώνα, έχουν σημειωθεί σημαντικές πτωτικές τάσεις στα ποσοστά θνησιμότητας, αλλά οι τάσεις αυτές δεν είναι ομοιόμορφες σε όλες της ηλικιακές ομάδες. Η αύξηση του προσδόκιμου ζωής, ιδίως στον 20ο αιώνα, είναι το αποτέλεσμα μιας σύνθετης σειράς αλλαγών (του βιοτικού επιπέδου, της δημόσιας υγείας της προσωπικής υγιεινής και της ιατρικής περίθαλψης), κάθε ένα εκ των οποίων παίζει είτε σημαντικό είτε δευτερεύοντα ρόλο σε διαφορετικές χρονικούς περιόδους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Δημογραφικές ανησυχίες

2.1. Βασικές δημογραφικές προκλήσεις για την Ευρώπη

Η υπογεννητικότητα και η γήρανση του πληθυσμού συνιστούν τις μεγαλύτερες προκλήσεις του μέλλοντος για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Υπάρχουν, ωστόσο, μεγάλες αποκλίσεις στις δημογραφικές τάσεις μεταξύ των ευρωπαϊκών περιφερειών ανάλογα με τους επιμέρους κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες.. Οι δημογραφικές εξελίξεις επηρεάζουν επίσης τις πολιτικές της ΕΕ, με τις περιφερειακές και τις αγροτικές περιοχές, τις μεταβιομηχανικές αστικές και ορεινές ζώνες να διατρέχουν τον μεγαλύτερο κίνδυνο πληθυσμιακής συρρίκνωσης.

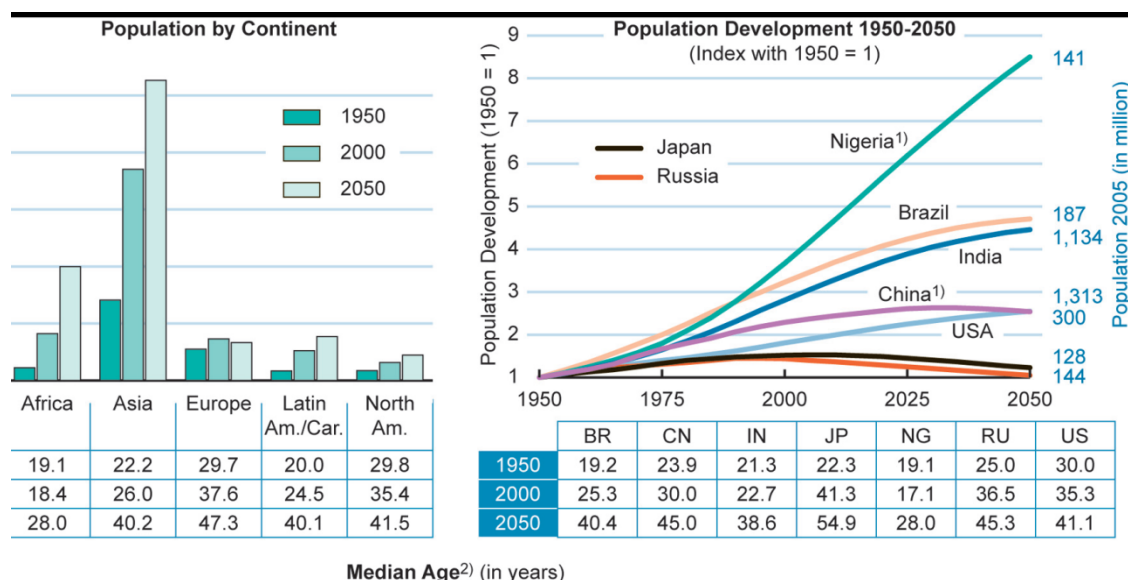
Οι εν λόγω δημογραφικές τάσεις έχουν σημαντικές κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές επιπτώσεις λόγω του αντίκτυπου τους στην παραγωγικότητα και στην ανάπτυξη, στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών και υπηρεσιών υγειονομικής περίθαλψης, στις πληθυσμιακές ανισορροπίες μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών και στην έλλειψη εργαζομένων. Κατά συνέπεια, οι δημογραφικές μεταβολές είναι ένα ζήτημα που άπτεται διαφόρων τομέων πολιτικής και αφορά διάφορα επίπεδα παρέμβασης, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται: τα συστήματα κοινωνικής προστασίας, οι πολιτικές απασχόλησης, ο αστικός και αγροτικός χωροταξικός σχεδιασμός, οι υποδομές επικοινωνίας και οι κοινωνικές υποδομές, η ισότητα των φύλων και οι οικογενειακές πολιτικές, οι πολιτικές εκπαίδευσης και κατάρτισης και οι πολιτικές μετανάστευσης και ένταξης. Στην πραγματικότητα, τα κράτη μέλη είναι ήδη σε μια διαδικασία υλοποίησης ενός βήματος παρέμβασης, που σταδιακά μεταβάλλει τον τρόπο των λειτουργιών του κράτους πρόνοιας.

Η δημογραφική αλλαγή είναι μια πολυδιάστατη έννοια που δεν μπορεί να συλληφθεί από ένα μόνο δείκτη. Ως εκ τούτου, κατασκευάστηκαν μέτρα που προσεγγίζουν τις δημογραφικές μεταβολές καθολικά. Σκοπός είναι να υπάρξουν συγκεντρωτικές, συγκρίσιμες πληροφορίες σχετικά με την έκταση, το χρονοδιάγραμμα και το σχέδιο των δημογραφικών αλλαγών στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

2.2 Γενικές Ευρωπαϊκές Τάσεις

Σήμερα η Ε.Ε.-27 έχει πληθυσμό περίπου 500 εκατομμύρια κατοίκους. Το ποσοστό γονιμότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι 1,6 παιδιά ανά γυναίκα (2009), το οποίο είναι πολύ χαμηλότερο από το όριο αναπλήρωσης του 2,1. Αυτό διαφέρει σημαντικά από χώρα σε χώρα (που κυμαίνεται από 1,31 παιδιά ανά γυναίκα στη Λετονία έως 2,07 στην Ιρλανδία) και οι προβλέψεις για τις μελλοντικές τιμές είναι πολύ αβέβαιες. Όπως δείχνει το παρακάτω σχήμα, σύμφωνα με τις προβλέψεις των Ηνωμένων Εθνών - οι οποίες είναι πιο αρνητικές όσον αφορά το χρονοδιάγραμμα της μείωσης του πληθυσμού από τις προβλέψεις της Eurostat- η αύξηση του προσδόκιμου ζωής δεν θα είναι αρκετή για να αντισταθμίσει τα χαμηλά ποσοστά γονιμότητας (υπάρχει μια φυσική μείωση που άρχισε από το 2010) και το θετικό ισοζύγιο της μετανάστευσης μπορεί να μετριάσουν μόνο αυτή τη διαδικασία εως περίπου το 2025. Μέχρι εκείνη τη στιγμή, ο πληθυσμός της Ε.Ε. μπορεί να φθάσει 520 εκατομμύρια, από το οποίο επίπεδο θα αρχίσει να μειώνεται.

Σχήμα 1. Σύγκριση της μεταβολής του πληθυσμού της Ευρώπης σε παγκόσμιο επίπεδο (1950-2050)

Πηγή: Tivig and Hetze 2007

Για ορισμένες περιοχές, τα σχετικά υψηλά συνολικά ποσοστά γονιμότητας δεν είναι αρκετά για να αντισταθμίζουν με τον αριθμό των θανάτων, έτσι ώστε να αντιμετωπιστεί μια φυσική μείωση του πληθυσμού, ενώ άλλες περιοχές με χαμηλά συνολικά ποσοστά γονιμότητας έχουν μια φυσική αύξηση του πληθυσμού. Αυτό το

παράδοξο φαινόμενο είναι μια συνέπεια των δομών ηλικίας και των φύλων σε διαφορετικές περιοχές που είναι συχνά το αποτέλεσμα των μεταναστευτικών κινήσεων.

2.3. Ο ρόλος της μετανάστευσης στις δημογραφικές αλλαγές εντός της Ευρώπης.

Τα χαμηλά ποσοστά γεννήσεων και οι μεταναστευτικές κινήσεις – στο εσωτερικό της ΕΕ, καθώς και μεταξύ ΕΕ και τρίτων χωρών – έχουν οδηγήσει σε μεταβολή της δομής και σύνθεσης του πληθυσμού των χωρών μελών της. Για ορισμένες περιοχές, τα σχετικά υψηλά συνολικά ποσοστά γονιμότητας δεν είναι αρκετά για να αντισταθμίζουν με τον αριθμό των θανάτων, έτσι ώστε να αντιμετωπιστεί μια φυσική μείωση του πληθυσμού, ενώ άλλες περιοχές με χαμηλά συνολικά ποσοστά γονιμότητας έχουν μια φυσική αύξηση του πληθυσμού. Αυτό το παράδοξο φαινόμενο είναι μια συνέπεια των δομών ηλικίας και των φύλων σε διαφορετικές περιοχές που είναι συχνά το αποτέλεσμα των μεταναστευτικών κινήσεων .

Οι διαδικασίες μετανάστευσης θα οδηγήσουν σε υπερπληθυσμό ορισμένα μέρη της ΕΕ, ενώ οι φτωχότερες περιφερειακές περιοχές θα χάσουν το πιο ενεργό τμήμα του πληθυσμού τους, με αποτέλεσμα την περαιτέρω μείωση των οικονομικών επιδόσεων. Σε μακροπρόθεσμη βάση, η δημογραφική αλλαγή θα μπορούσε να οδηγήσει σε σημαντικές αλλαγές στην εθνική σύνθεση του πληθυσμού της Ευρώπης και ένα διευρυνόμενο χάσμα μεταξύ των περισσότερο και λιγότερο ανεπτυγμένων ευρωπαϊκών περιφερειών.

Τα υψηλά ποσοστά μετανάστευσης και η εξαιρετικά χαμηλή γονιμότητα επηρεάζουν κυρίως τα νέα κράτη μέλη. Ένας αριθμός περιοχών σε όλα τα κράτη μέλη βιώνουν μια σταθερή μείωση του πληθυσμού. Ο ταχύς όμως ρυθμός μετανάστευσης μαζί με το ρυθμό μείωσης της γονιμότητας είναι ιδιαίτερος για τα περισσότερα νέα κράτη μέλη και το ανατολικό τμήμα της Γερμανίας έτσι ώστε να είναι ικανός να αντισταθμίσει τις ραγδαίες μεταβολές του πληθυσμού.

Παρατηρείται πως η καθαρή μετανάστευση μπορεί να έχει σημαντικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη και την ηλικιακή δομή μιας περιοχής. Σε 10 από τις 27 χώρες της ΕΕ, π.χ. στην Ελλάδα, τη Σουηδία ή τη Γαλλία, ο προβλεπόμενος συσσωρευμένος αριθμός των γεννήσεων μεταξύ 2004 και 2030 υπερβαίνει τον αριθμό των θανάτων και η καθαρή μετανάστευση είναι θετική, έτσι οδηγεί σε μια αύξηση του πληθυσμού. Σε 7 από τα 10 νέα κράτη μέλη της Ανατολικής Ευρώπης, η φυσική ανάπτυξη του

πληθυσμού και η καθαρή μετανάστευση είναι, αντιθέτως, αρνητική, με αποτέλεσμα τη συρρίκνωση του πληθυσμού. Για τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ, η φυσική αύξηση είναι αρνητική αλλά η θετική καθαρή μετανάστευση είναι είτε αρκετά υψηλή ώστε να αυξήσει τον πληθυσμό θετικά, π.χ. στην Ισπανία, ή δεν είναι αρκετά υψηλή, έτσι ώστε να εμφανίζεται συρρίκνωση, όπως προβλέπεται για την Τσεχική Δημοκρατία, τη Σλοβακία, τη Γερμανία και την Ιταλία.

Η αξιολόγηση της συγκεκριμένης αναπτυξιακής πορείας των μεταναστευτικών ροών δεν είναι εύκολη. Το αυξανόμενο ΑΕΠ των νέων κρατών μελών διαιρούμενο με μια μείωση του αριθμού των κατοίκων οδηγεί στην αύξηση του ΑΕΠ/κάτοικο. Σε αυτή τη βάση, θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι τα νέα κράτη μέλη θα επωφεληθούν από τη μεγάλης κλίμακας μετανάστευση.

Υπάρχουν δύο παράγοντες που μπορούν να μετριάσουν τις επιπτώσεις των χαμηλών επιπέδων γονιμότητας και έτσι να αναβάλουν τη μείωση του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης: ο πρώτος είναι η αύξηση του προσδόκιμου ζωής και ο δεύτερος είναι η μετανάστευση από χώρες εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όπως δείχνει το παρακάτω σχήμα, σύμφωνα με τις προβλέψεις των Ηνωμένων Εθνών - οι οποίες είναι πιο αρνητικές όσον αφορά το χρονοδιάγραμμα της μείωσης του πληθυσμού από τις προβλέψεις της Eurostat- η αύξηση του προσδόκιμου ζωής δεν θα είναι αρκετή για να αντισταθμίσει τα χαμηλά ποσοστά γονιμότητας (υπάρχει μια φυσική μείωση που άρχισε από το 2010) και το θετικό ισοζύγιο της μετανάστευσης μπορεί να μετριάσουν μόνο αυτή τη διαδικασία μέχρι περίπου το 2025. Μέχρι εκείνη τη στιγμή, ο πληθυσμός της ΕΕ μπορεί να φθάσει 520 εκατομμύρια, από το οποίο επίπεδο θα αρχίσει να μειώνεται

Σύμφωνα με τις προβλέψεις (Σχήμα 1), το σημερινό υψηλό επίπεδο της μετανάστευσης προς την Ε.Ε. θα είναι σε θέση να αντισταθμίσει τη φυσική απώλεια πληθυσμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση για μεγάλο χρονικό διάστημα, κυρίως στα Δυτικά, Νότια και Βόρεια τμήματα της Ευρώπης. Ο ΟΗΕ προβλέπει ότι μειώνεται το σταθερό επίπεδο της μετανάστευσης από τρίτες χώρες από το 2010, το οποίο θα επιφέρει την έναρξη της μείωσης του πληθυσμού γύρω στο 2025-30. Η προβλεπόμενη μείωση του επιπέδου της καθαρής μετανάστευσης μπορεί να είναι μια αντανάκλαση των τρεχουσών συζητήσεων σχετικά με την ικανότητα ολοκλήρωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, η μεταναστευτική πίεση προς την Ε.Ε.

είναι εμφανής και του υψηλού επιπέδου της παράνομης μετανάστευσης (περίπου 500.000 άτομα ετησίως), που δεν μπορεί να ελέγχεται σωστά.

Οι εξωτερικές μεταναστευτικές ροές δείχνουν επίσης περιφερειακά σχέδια, είτε πρόκειται για λόγους γεωγραφικής εγγύτητας σε περιοχές μετανάστευσης, καθώς και των εθνικών πολιτικών όσον αφορά την περιφερειακή διασπορά των μεταναστών ή τις κανονικές συνέπειες της πληθυσμιακής συγκέντρωσης. Δεν υπάρχουν όμως διαθέσιμα στοιχεία για την εκτίμηση της επιλεκτικής μετανάστευσης των γυναικών σε αναπαραγωγική ηλικία, αλλά εκτιμάται ότι οι ξένες γυναίκες συνέβαλαν περισσότερο από το ένα τρίτο στη μείωση των γεννήσεων για την περίοδο 2008-12.

Οι μεταβολές του φυσικού πληθυσμού και ο ρυθμός της μετανάστευσης ποικίλλει σημαντικά μεταξύ των ετών και υπάρχουν μια σειρά από πολιτικές που μπορούν να επηρεάσουν αυτά τα φαινόμενα. Αυτό σημαίνει ότι οι εκτιμήσεις για το μελλοντικό μέγεθος του πληθυσμού της Ευρώπης είναι πολύ αβέβαιες.

2.4. Αίτια δημογραφικών αλλαγών

Η δημογραφική μεταβολή είναι αποτέλεσμα της μείωσης της γονιμότητας και της αύξησης της μακροζωίας. Και οι δύο κατέστησαν δυνατές με την πρόοδο της ιατρικής στο πλαίσιο της οικονομικής ευημερίας και του κράτους πρόνοιας. Η χαμηλή γονιμότητα μπορεί σε έναν ορισμένο βαθμό να θεωρηθεί μια έκφραση των προτιμήσεων. Επιπλέον, με τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης, τα παιδιά δεν είναι πλέον απαραίτητα για λόγους ασφάλειας γήρατος. Η αύξηση της συμμετοχής του εργατικού δυναμικού των ολοένα υψηλότερης ειδίκευσης γυναικών επίσης μειώνει τη γονιμότητα όσο οι επιλογές για τη φροντίδα των παιδιών είναι ανεπαρκείς. Η οργάνωση της εργασίας δεν έχει προσαρμοστεί στις οικογενειακές ανάγκες και η ισότητα των φύλων δεν επιτυγχάνεται. Η ακριβής έκταση των δημογραφικών αλλαγών καθορίζεται από αλληλεπιδράσεις μεταξύ γονιμότητας, θνησιμότητας, μετανάστευσης και τρέχουσας δομής της ηλικίας. Μια υψηλή γονιμότητα επιβραδύνει τη γήρανση και αυξάνει την αύξηση του πληθυσμού, λαμβάνοντας υπόψη ότι η μεγάλη διάρκεια ζωής αυξάνει το προσδόκιμο της γήρανσης και της ανάπτυξης.

Η σημερινή δομή της ηλικίας επηρεάζει έντονα το ποσοστό των γεννήσεων και των θανάτων και ως εκ τούτου την αύξηση του πληθυσμού, καθώς και

τη μελλοντική δομή της ηλικίας. Τέλος, η καθαρή μετανάστευση μπορεί να έχει σημαντικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη και την ηλικιακή δομή μιας περιοχής. Σε 10 από τις 27 χώρες της ΕΕ, π.χ. στην Ελλάδα, τη Σουηδία ή τη Γαλλία, ο προβλεπόμενος συσσωρευμένος αριθμός των γεννήσεων μεταξύ 2004 και 2030 υπερβαίνει τον αριθμό των θανάτων και η καθαρή μετανάστευση είναι θετική, έτσι οδηγεί σε μια αύξηση στον πληθυσμό. Σε 7 από τα 10 νέα κράτη μέλη της Ανατολικής Ευρώπης, η φυσική ανάπτυξη του πληθυσμού και η καθαρή μετανάστευση είναι, αντιθέτως, αρνητική, με αποτέλεσμα τη συρρίκνωση του πληθυσμού. Για τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ, η φυσική αύξηση είναι αρνητική αλλά η θετική καθαρή μετανάστευση είναι είτε αρκετά υψηλή ώστε να αυξήσει τον πληθυσμό θετικά, π.χ. στην Ισπανία, ή δεν είναι αρκετά υψηλή, έτσι ώστε να εμφανίζεται συρρίκνωση, όπως προβλέπεται για την Τσεχική Δημοκρατία, τη Σλοβακία, τη Γερμανία και την Ιταλία.

2.5. Αποτελέσματα δημογραφικών αλλαγών

Σε ατομικό επίπεδο, η δημογραφική αλλαγή είναι μια ιστορία επιτυχίας: η μακροζωία αυξάνεται παράλληλα με τα χρόνια που περνούν με καλή υγεία (Doblhammer, Ziegler, 2006). Σε μια ευρέως οικονομική κλίμακα, είναι μια πρόκληση για τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης (BMGS, 2003) και πιστεύεται ότι απειλούν την οικονομική ανάπτυξη στις ιδιαίτερα ανεπτυγμένες οικονομίες, ενώ την ευνοούν στις αναπτυσσόμενες χώρες (Czechl, Henseke, 2007, Prskawetz et al., 2007).

Η συρρίκνωση του πληθυσμού συνεπάγεται αλλαγές στη ζήτηση για καταναλωτικά αγαθά, στέγαση και υπηρεσίες. Από την πλευρά της προσφοράς, η εργασία είναι η απόλυτη πηγή. Αν η γήρανση και η συρρίκνωση του συνολικού πληθυσμού μεταφράζεται σε γήρανση και συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού, οι επιχειρήσεις δυσανασχετούν. Σε μια μελέτη για 99 ευρωπαϊκές περιφέρειες, οι Froschet et al. (2007) δείχνουν ότι η συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού είναι πολύ πιο έντονη από ό,τι η συρρίκνωση του συνολικού πληθυσμού.

Η ανάλυση της μελλοντικής δημογραφικής εξέλιξης στην Ε.Ε. αποκαλύπτει ότι σε πολλές περιπτώσεις οι περιφερειακές διαφορές μεταξύ των χωρών είναι πιο έντονες από ό,τι οι διαφορές μεταξύ των χωρών. Όπου η γονιμότητα και η θνησιμότητα

δείχνουν κάποια συγκεκριμένα πρότυπα χώρας, η διαπεριφερειακή μετανάστευση που είναι ιδιαίτερα υψηλή για τους νέους είναι έντονα επηρεασμένη από την οικονομική απόδοση των περιφερειών. Οι εξωτερικές μεταναστευτικές ροές δείχνουν επίσης περιφερειακά σχέδια, είτε πρόκειται για λόγους γεωγραφικής εγγύτητας σε περιοχές μετανάστευσης, καθώς και των εθνικών πολιτικών όσον αφορά την περιφερειακή διασπορά των μεταναστών ή τις κανονικές συνέπειες της πληθυσμιακής συγκέντρωσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Γήρανση και συρρίκνωση του πληθυσμού της Ε.Ε

Στις δημογραφικές μεταβολές πρωταγωνιστικό ρόλο έχει η γήρανση του πληθυσμού η οποία αλλάζει τη σύσταση και τη δομή του καθώς επίσης συνδέεται και με μια προοπτική συρρίκνωσης του. Συχνά συνοδεύεται από μια αύξηση στην ετερογένεια όσον αφορά την εθνοτική καταγωγή, την εκπαίδευση και το εισόδημα. Αν και η γήρανση είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο, η συρρίκνωση είναι μια τοπική τάση, μόνο (Tivig και Hetze 2007:4). Οι μεταβολές του φυσικού πληθυσμού και ο ρυθμός της μετανάστευσης ποικίλλει σημαντικά μεταξύ των ετών και υπάρχουν μια σειρά από πολιτικές που μπορούν να επηρεάσουν αυτά τα φαινόμενα. Αυτό σημαίνει ότι οι εκτιμήσεις για το μελλοντικό μέγεθος του πληθυσμού της Ευρώπης είναι πολύ αβέβαιες.

Η γήρανση του πληθυσμού είναι μη αναστρέψιμη : με την πάροδο του χρόνου ο πληθυσμός της ΕΕ θα γίνει αισθητά γηραιότερος, ανεξάρτητα των εξελίξεων στους δείκτες γονιμότητας και μετανάστευσης. Ο αυξανόμενος αριθμός των ηλικιωμένων στον πληθυσμό είναι συνέπεια της αύξησης του προσδόκιμου ζωής, που είναι σίγουρα ένα θετικό φαινόμενο και χαρακτηρίζει τη βελτίωση της ποιότητας ζωής στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Από την άλλη πλευρά, ο δείκτης εξάρτησης ηλικιωμένων (ποσοστό των ηλικιωμένων άνω των 65 που διαιρείται με το μερίδιο του πληθυσμού ηλικίας 15-64 ετών) είναι επί του παρόντος περίπου 20% και μπορεί να αυξηθεί σε 45-55% μέχρι το 2050, το οποίο θα συμβάλει στην πίεση των δημοσίων δαπανών (πρώτα απ' όλα τις συντάξεις, την υγειονομική περίθαλψη και τις κοινωνικές υπηρεσίες).

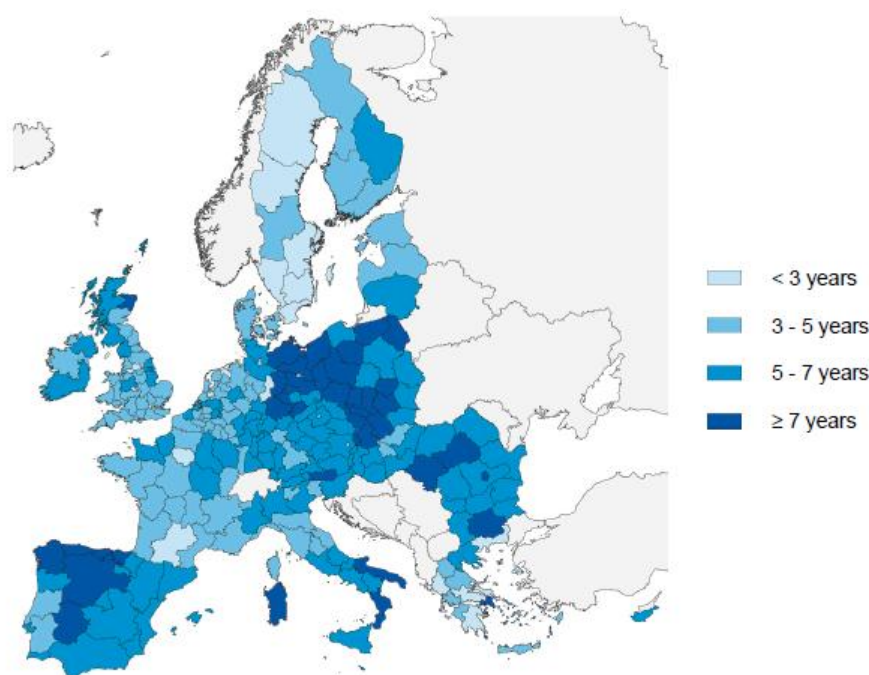
Σε αυτό το κεφάλαιο έχει γίνει επικέντρωση αποκλειστικά στις παρελθούσες και μελλοντικές δημογραφικές τάσεις. Γίνεται προσπάθεια να κατανοηθεί η δημογραφική αλλαγή και οι επιπτώσεις της στη μελλοντική πολιτική συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μελετάτε η αλληλεπίδραση μεταξύ των δημογραφικών αλλαγών, η χωρική διάσταση και οι συμφραζόμενες επιρροές τους. Όλες οι συνιστώσες των δημογραφικών δεικτών υπολογίζονται σε επίπεδο χώρας, καθώς και για τις 264 περιφέρειες NUTS2 στην περιοχή της ΕΕ-27. Για 25 από τις χώρες της ΕΕ-27, οι περιφερειακές προβολές πληθυσμού έγιναν με βάση τα στοιχεία της Eurostat. Οι κυριότερες εξαιρέσεις είναι η Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο, για τις οποίες οι

προβολές της Eurostat είναι διαθέσιμες σε περιφερειακό επίπεδο. Για αυτές τις χώρες χρησιμοποιήθηκαν περιφερειακές προβλέψεις των εθνικών στατιστικών υπηρεσιών για τον πληθυσμό.

3.1. Γήρανση και Συρρίκνωση του πληθυσμού: Οι διαστάσεις της Δημογραφικής Αλλαγής στις Περιφέρειες

Η γήρανση του πληθυσμού μπορεί να μετρηθεί με διάφορους τρόπους. Τα πρότυπα μέτρα από την ηλικιακή διάρθρωση είναι η μέση και η διάμεση ηλικία, καθώς και τα μέτρα της κεντρικής τάσης και οι αναλογίες των υποκατηγοριών των ηλικιών, για παράδειγμα, το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 65 ετών και άνω. Σε αυτό τον πληθυσμό της μελέτης η γήρανση μετράται ως η μεταβολή στη μέση ηλικία σε μια χρονική περίοδο. Η νεότερη χώρα το 2013 ήταν η Ιρλανδία, με μέσο όρο ηλικίας 35,4 χρόνια και η γηραιότερη η Ιταλία με 42,3 χρόνια. Σε ορισμένες χώρες, οι περιφερειακές διαφορές ως προς την ηλικία είναι ίσες ή μεγαλύτερες από εκείνες μεταξύ των χωρών. Για παράδειγμα, στη Γαλλία το 2013 η μέση ηλικία ήταν 37 έτη στο Île de France, αλλά 43,9 στο Limousin, στην Ιταλία ήταν 38,3 έτη στην Καμπανία και 47,2 στη Λιγουρία. Μερικές περιοχές όπως οι Βρυξέλλες, Βιέννη ή το Λονδίνο μεγάλωσαν νεότερους στο παρελθόν (1990-2004), ή σχεδόν δεν άλλαξαν από άποψη της μέσης ηλικίας, όπως το Αμβούργο. Ωστόσο, όλες οι περιφέρειες θα παρουσιάσουν γήρανση του πληθυσμού μεταξύ 2014 και 2030. Ενώ κατά μέσο όρο η γήρανση στην ΕΕ-27 αναμένεται να είναι 5 έτη, η περιφερειακή γήρανση του πληθυσμού θα φτάσει 0,3 έως 9,3 χρόνια. Η μέγιστη διαφορά της μέσης ηλικίας μεταξύ των περιφερειών προβλέπεται να αυξηθεί από σήμερα περίπου 13 έως 17 έτη το 2030. Οι διαφορές στην γήρανση στο εσωτερικό των χωρών μπορεί, και πάλι, να είναι τεράστια, για παράδειγμα στην Ελλάδα είναι τα 8,6 χρόνια (η γήρανση ανέρχεται σε 0,3 χρόνια στην Πελοπόννησο και 8,9 χρόνια στην Αττική).

Σχήμα 2- Μελλοντική πρόβλεψη της γήρανσης του πληθυσμού στην Ε.Ε. το 2014-2030

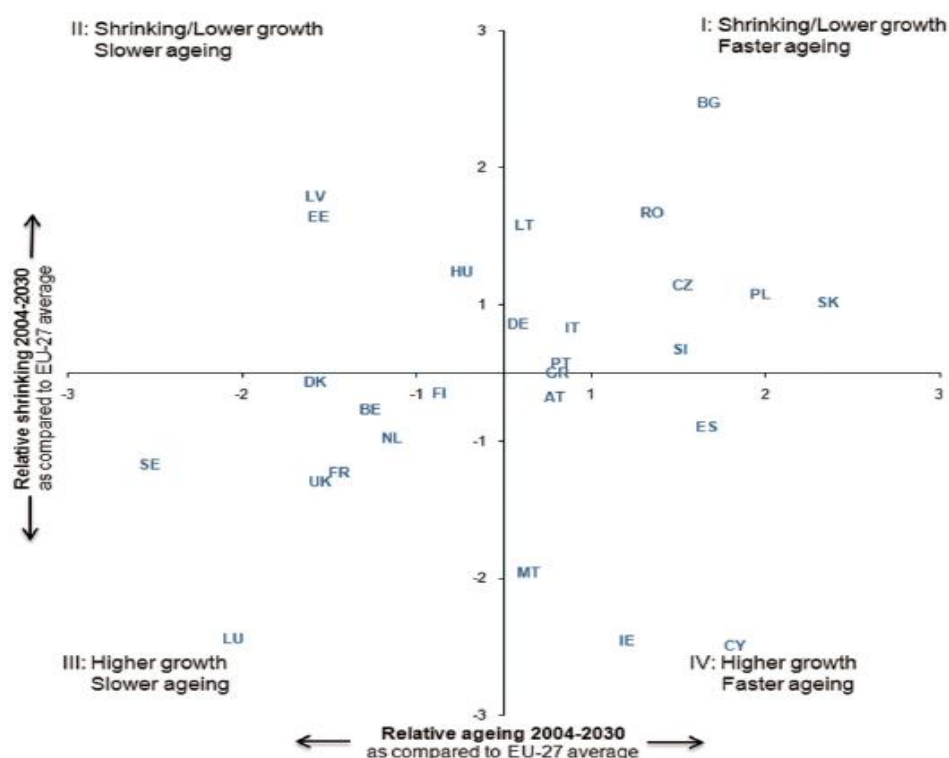
Πηγή: Eurostat

Λαμβάνοντας υπόψη τη γήρανση και τη συρρίκνωση μαζί, η δημογραφική αλλαγή θα είναι γενικά ισχυρότερη στο μέλλον (2004-2030) από ότι ήταν στο παρελθόν (1990-2004).

Το διάγραμμα στο Σχήμα 3 εμφανίζει τη σχετική θέση μιας χώρας σε σχέση με την προβλεπόμενη γήρανση και τη πληθυσμιακή συρρίκνωση μεταξύ 2004 και 2030, σε σύγκριση με όλες τις χώρες της ΕΕ-27. Οι άξονες αντιστοιχούν στο μέσο όρο της ΕΕ-27, που ανέρχεται σε 5 έτη ωρίμανσης και 2,5% της αύξησης του πληθυσμού. Η Ιταλία, η Γερμανία και επτά από τα δέκα νέα κράτη-μέλη της Ανατολικής Ευρώπης αντιμετωπίζουν συρρίκνωση και ταχύτερη από ότι η κατά μέσο όρο γήρανση (τεταρτημόριο I). Το υπόλοιπο των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης μπορούν να βρεθούν στο τεταρτημόριο II, επίσης, εμφανίζοντας συρρίκνωση, αλλά πιο αργή γήρανση. Η σχετική δημογραφική ανάπτυξη μπορεί να θεωρείται καλύτερη στη Σουηδία και το Λουξεμβούργο, με υψηλή αύξηση του πληθυσμού και επιβράδυνση της γήρανσης και πολύ καλή στη Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο (τεταρτημόριο III). Τέλος, η Κύπρος και η Ιρλανδία συνδυάζουν την υψηλή αύξηση του πληθυσμού με γρήγορη συρρίκνωση (τεταρτημόριο IV). Η θέση μιας χώρας σε ένα από τα

τέσσερα τεταρτημόρια του διαγράμματος αποκαλύπτει αυτό που λέμε τον τύπο της δημογραφικής αλλαγής..

Σχήμα 3 – Σχέση γήρανσης και συρρίκνωσης του πληθυσμού από το 2004-2030, ανά χώρα

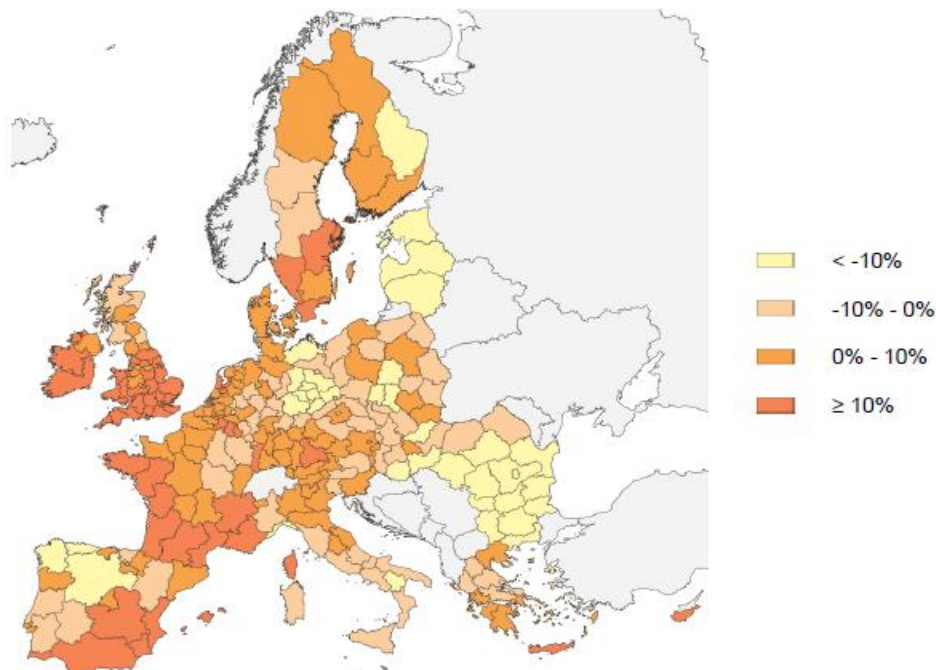

Πηγή: Eurostat

Η συρρίκνωση του πληθυσμού ορίζεται ως η αρνητική ποσοστιαία μεταβολή στο μέγεθος του πληθυσμού, με αμετάβλητα χωρικά όρια και αυτό είναι ισοδύναμο με τις αλλαγές στην πυκνότητα του πληθυσμού. Το μέτρο «πυκνότητα του πληθυσμού» χρησιμοποιείται επειδή ως αναλογία του μεγέθους του πληθυσμού σε μια περιοχή, επιτρέπει διαπεριφερειακές συγκρίσεις. Συνολικά, ο πληθυσμός της ΕΕ-27 προβλέπεται να αυξηθεί κατά 2,5% μεταξύ 2014 και 2030. Σε επίπεδο χώρας, η υψηλότερη αύξηση του πληθυσμού αναμένεται στην Κύπρο (26%) και η μεγαλύτερη συρρίκνωση του πληθυσμού στη Βουλγαρία (-21%). Τα πρότυπα, ειδικά για τη χώρα είναι, και πάλι, σπάνια (Σχήμα 3), αλλά οι τάσεις είναι σαφείς. Οι χώρες με σχετικά υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης κατά το παρελθόν (1990-2014) αναμένουν

μια σχετικά υψηλή αύξηση μεταξύ το 2014 και 2030, ενώ οι χώρες με την εμπειρία της χαμηλής ανάπτυξης του παρελθόντος ή ακόμη και τη συρρίκνωση μπορούν να περιμένουν το ίδιο και για το μέλλον. Η τάση αυτή είναι ιδιαίτερα επίμονη μεταξύ 1990 και 2030 σε περιφερειακό επίπεδο. Λίγες περιοχές (43) αναμένεται να αλλάξουν από την παρελθούσα (1990-2014) αύξηση του πληθυσμού σε μελλοντική συρρίκνωση (2004-2030) και ακόμη λιγότερες (10) το αντίστροφο. Η συρρίκνωση προβλέπεται για 112 από 264 περιφέρειες της ΕΕ, μόνο. Ωστόσο, η τελευταία έκταση της ανάπτυξης του πληθυσμού θα αλλάξει σημαντικά σε πολλά μέρη μέχρι το 2030. Η περιφερειακή ανάπτυξη μέχρι το 2030 αναμένεται να είναι υψηλότερη στη Flevoland (Ολλανδία, 49%) και χαμηλότερη στην Severozapaden (Βουλγαρία, -36%). Στην Ισπανία, η διάρκεια σε προβλεπόμενη εξέλιξη του πληθυσμού φτάνει από το -14% στο Principado de Asturias σε +23% στο Región de Murcia, στη Γερμανία από -32% στο Dessau σε +11% στο Oberbayern. Σε άλλες χώρες, οι περιφερειακές διακυμάνσεις μέχρι το 2030 είναι χαμηλότερες, αλλά εξακολουθούν να είναι σημαντικές.

Σχήμα 4- Μεταβολή του πληθυσμού στις περιφέρειες της ΕΕ. 2004-2030

Πηγή: Eurostat

3.2. Μελλοντική τάση της γήρανσης του πληθυσμού

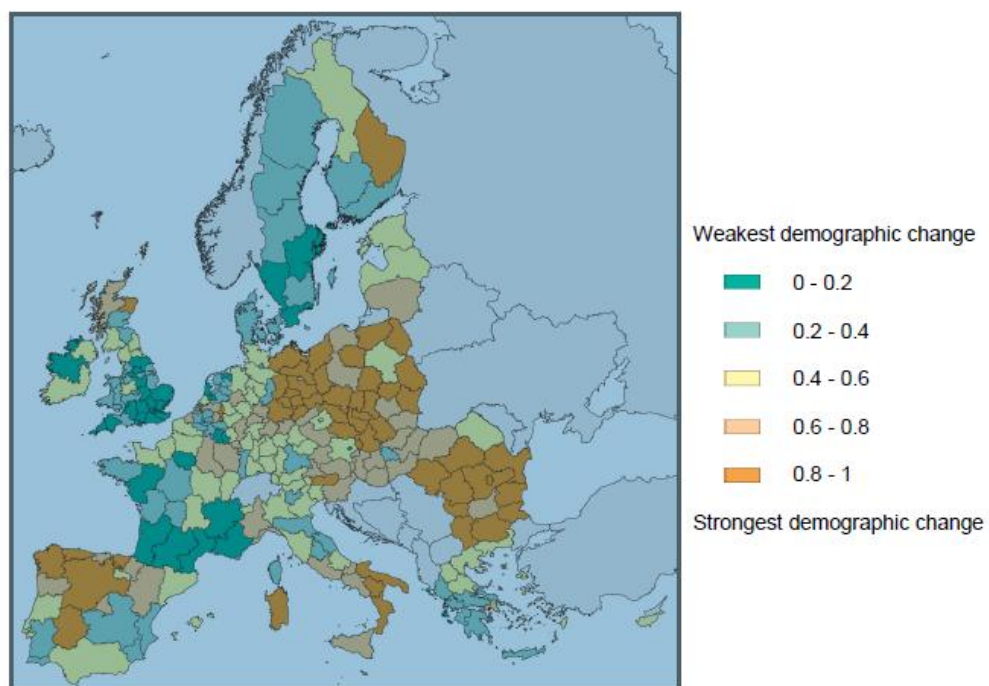
Η δημογραφική αλλαγή στην ΕΕ είναι γεγονός και η αντιμετώπιση της είναι ένας από τους βασικούς στόχους του μέλλοντος. Η γήρανση του πληθυσμού της Ευρώπης προχωρεί. Η Ευρώπη έχει τον γηραιότερο πληθυσμό και το χαμηλότερο ρυθμό αύξησης του πληθυσμού στον κόσμο. Στα περισσότερα κράτη μέλη το ποσοστό γεννητικότητας είναι χαμηλότερο από το ποσοστό που εξασφαλίζει την ανανέωση του πληθυσμού (2,1 παιδιά ανά γυναίκα) - και σε ορισμένες περιπτώσεις συνεχίζει να μειώνεται - ενώ αυξάνεται το προσδόκιμο επιβίωσης.

Πρέπει να κατανοηθεί πόσο γερνά και συρρικνώνεται ο πληθυσμός, δίνοντάς ίσο βάρος και στις δυο αυτές παραμέτρους. Για να επιτραπούν ταυτόχρονα οι διαπεριφερειακές και διαχρονικές συγκρίσεις, θα αξιοποιηθεί η ετήσια συρρίκνωση. Ορίζεται στο διάστημα $[0,1]$, όπου οι τιμές πολύ κοντά στο 0 (1) θα εμφανιστούν μόνο εάν μια περιοχή ταυτόχρονα εμφανίζει εξαιρετικά χαμηλή (υψηλή) γήρανση και συρρίκνωση σε σύγκριση με όλες τις περιόδους και όλες τις περιοχές. Για ολόκληρη την περίοδο 1990-2030, μερικές περιοχές όπως το Λουξεμβούργο, το ενδότερο Λονδίνο, η Ουτρέχτη και τα Πυρηναία δείχνουν χαμηλότερη δημογραφική αλλαγή, δηλαδή. Κάποιες άλλες, όπως η περιφέρεια της Ρουμανίας Centru, οι πολωνικές περιφέρειες Opolskie και Slaskie, αρκετές περιοχές της Ανατολικής Γερμανίας και η ισπανική περιφέρεια Asturias παρουσιάζουν τιμές των δεικτών ίσες με 1 και ως εκ τούτου υψηλότερη δημογραφική αλλαγή.

Το Σχήμα 5 απεικονίζει την γήρανση κ τη συρρίκνωση για τις περιφέρειες των 27 χωρών τις Ε.Ε. κατά την περίοδο 2014-2030 (μελλοντική τάση). Προφανώς, η δημογραφική αλλαγή αναμένεται να είναι ισχυρή στις περισσότερες περιοχές των νέων κρατών- μελών της Ανατολικής Ευρώπης, την Ανατολική Γερμανία, τη Βορειοδυτική Ισπανία και τη Νότια Ιταλία. Πρόκειται για περιφέρειες με συρρίκνωση και γρήγορη γήρανση του πληθυσμού. Σε αντίθεση, η δημογραφική αλλαγή είναι αδύναμη σε μέρη της Ιρλανδίας, τη Νότια Φινλανδία, τη Σουηδία, το Νότιο Ηνωμένο Βασίλειο, τη Νότια Πορτογαλία, την Ανατολική Ισπανία, τη Δυτική και Νότια Γαλλία, καθώς και οι περισσότερες περιοχές της Μπενελούξ και της Ελλάδας. Καθώς εξετάζονται οι δύο διαστάσεις τως δημογραφικών εξελίξεων, μια τιμή του δείκτη

περίπου 0.5 μπορεί να οδηγήσει είτε σε ταχεία γήρανση και ανάπτυξη της χαμηλής συρρίκνωσης (όπως στην ισπανική περιφέρεια της Ανδαλουσίας), αργή γήρανση και υψηλή συρρίκνωση (όπως στην Εσθονία) ή από μέτρια γήρανση και συρρίκνωση (όπως στη γαλλική περιοχή Haute-Normandie). Για πολλές περιοχές, οι διαφορές στο των τιμών για 1990-2014 (τελευταία τάση) και 2014-2030 (μελλοντική τάση) είναι μικρές. Ωστόσο, ορισμένες περιφέρειες, όπως η Βορειο-ανατολική Σκωτία, οι ισπανικές περιοχές, Θέουτα και Μελίλια ή πολλές γερμανικές και αυστριακές περιφέρειες θα αντιμετωπίσουν μια πολύ ισχυρότερη δημογραφική αλλαγή σε σχέση με το παρελθόν.

Σχήμα 5- Δημογραφική αλλαγή στις περιφέρειες της Ε.Ε. , 2014-2030

Πηγή: Eurostat

3.3. Σχέση Ανάπτυξης και γήρανσης 1990-2030

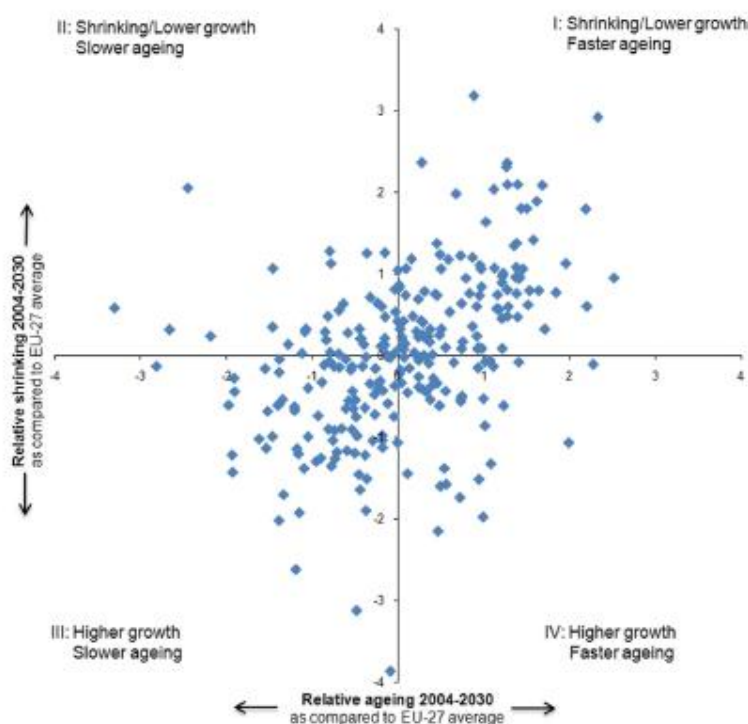
Εκτός από τη σχετική δημογραφική αλλαγή σε μια χώρα μεταξύ 2014 και 2030 , θα αναλυθεί επίσης η σχετική θέση της περιοχής στο χώρο της ΕΕ-27 σε σχέση με τη γήρανση και τη συρρίκνωση για κάθε μία από τις τρεις περιόδους (1990-2014, 2014-2030, 1990-2030), χωριστά. Οι περιφέρειες εμφανίζουν θετικές ή αρνητικές τιμές του δείκτη, όταν η δημογραφική αλλαγή στην υπό παρατήρηση περίοδο είναι ισχυρότερη ή αντίστοιχα ασθενέστερη από ό, τι στην Ε.Ε. κατά μέσο όρο.

Η σχετική γήρανση και συρρίκνωση απεικονίζεται με τη βοήθεια ενός πίνακα που δείχνει τη σχετική γήρανση στον οριζόντιο άξονα και τη σχετική συρρίκνωση στον κάθετο άξονα. Ο πίνακας επιτρέπει την ταξινόμηση από τις 264 περιφέρειες της ΕΕ σε τέσσερις τύπους:

- Συρρίκνωση / χαμηλότερη ανάπτυξη, - ταχύτερη γήρανση (τεταρτημόριο I)
- Συρρίκνωση / χαμηλότερη ανάπτυξη - βραδύτερη γήρανση (τεταρτημόριο II)
- Επιτάχυνση της ανάπτυξης, πιο αργή γήρανση (τεταρτημόριο III)
- Επιτάχυνση της ανάπτυξης, ταχύτερη γήρανση (Τεταρτημόριο IV)

Το σχέδιο για την περίοδο 2004-2030 παρουσιάζεται στο Σχήμα 7. Σχεδόν το 70% των περιοχών (182 περιοχές) βρίσκονται στο τεταρτημόριο I ή III, που αντιμετωπίζει έτσι σαφώς ισχυρότερη ή ασθενέστερη δημογραφική αλλαγή, αντίστοιχα, σε σύγκριση με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συνολικά, παρατηρείται μια μεγάλη ποικιλομορφία σε σχέση με δημογραφική αλλαγή.

Σχήμα 6- Σύγκριση περιοχών με βάση τη γήρανση - συρρίκνωση, 2004-2030, ανά περιφέρεια.

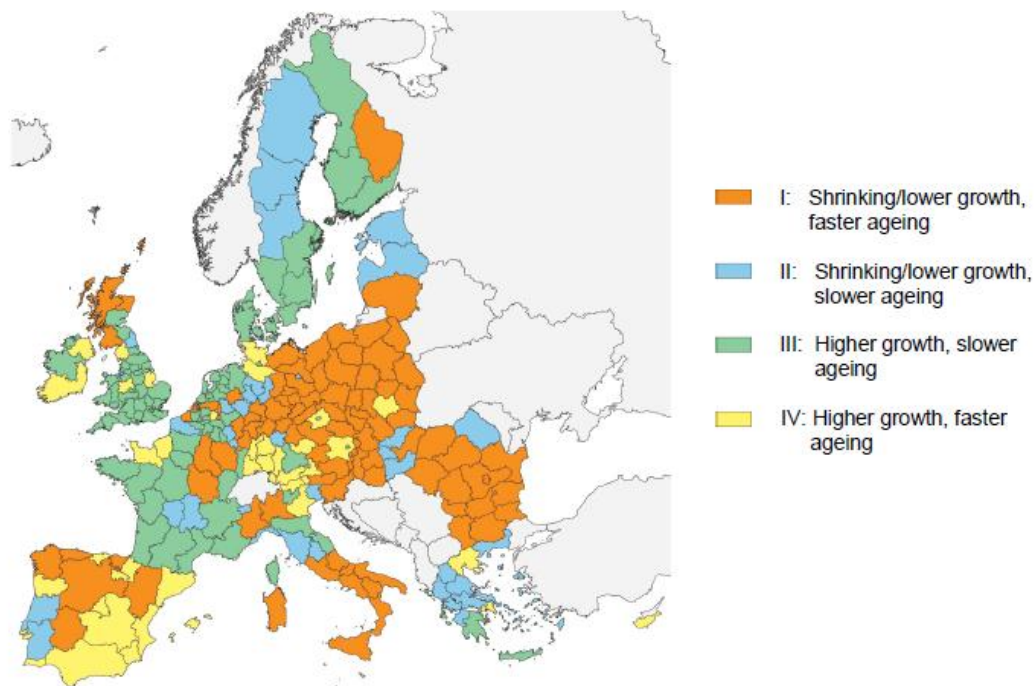
Πηγή: Eurostat

Ένας χάρτης τεσσάρων χρωμάτων για την ίδια περίοδο, 2004-2030, βοηθά στον προσδιορισμό της γεωγραφικής κατανομής των μεταβολών (σχήμα 7 κατωτέρω). Με πορτοκαλί σημειώνονται οι περιοχές που αντιμετωπίζουν συρρίκνωση και βραδύτερη ανάπτυξη καθώς και ταχύτερη γήρανση. Επίσης υπάρχει κάποια επικάλυψη με περιοχές με υψηλές τιμές όπως φαίνεται στο σχήμα 7. Οι πράσινες περιοχές συχνά έχουν χαμηλές τιμές. Πραγματικά νέα στοιχεία που προέκυψαν συγκριτικά κερδίζονται για τις περιφέρειες με συρρίκνωση/χαμηλότερη ανάπτυξη και βραδύτερη γήρανση, καθώς και για τις περιοχές που αντιμετωπίζουν υψηλότερη ανάπτυξη, αλλά ταχύτερη γήρανση από ό,τι στην Ε.Ε.-27 κατά μέσο όρο. Η υψηλότερη τιμή είναι με μπλε και η τελευταία με κίτρινο. Για αυτές τις περιοχές, οι τιμές δείχνουν αν συρρικνώνεται ή γερνάει ένας πληθυσμός και αντιπροσωπεύει περισσότερο τις αλλαγές στις περιφέρειες. Έτσι, για παράδειγμα, σε περιοχές με μέτριο ή υψηλό τον δείκτη (0.2-0.6) γήρανσης συμβάλλει περισσότερο στη

δημογραφική αλλαγή στις Νότιες και Ανατολικές ισπανικές περιφέρειες, ενώ η συρρίκνωση είναι πιο σημαντική για τις περισσότερες ελληνικές περιοχές.

Έτσι παρατηρείται πως ο πληθυσμός μιας χώρας μπορεί να αυξάνεται ή να μειώνεται, όπως προαναφέρθηκε, είτε με την υπεροχή των γεννήσεων έναντι των θανάτων και αντίστροφα, είτε με την εισροή μεταναστών. Η σημασία της γεννητικότητας στην εξέλιξη ενός πληθυσμού είναι προφανής καθώς η έντασή της σε συνδυασμό με αυτήν της θνησιμότητας (και της μετανάστευσης όταν ο πληθυσμός μας είναι ανοιχτός) προσδιορίζει την εξέλιξη του όγκου αλλά και της δομής του στην πορεία του χρόνου. (Κοντζαμάνης 2012)

Σχήμα 7- Προβλεπόμενη δημογραφική αλλαγή, 2004-2030, ανά περιοχή

Πηγή: Eurostat

3.4. Μεταρρυθμίσεις στη διαθρωτική πολιτική της Ε.Ε. για την επίλυση των επιπτώσεων των δημογραφικών αλλαγών.

Ο πληθυσμός του συνόλου των περιφερειών της Ευρωπαϊκής Ένωσης προβλέπεται να επηρεαστεί από τη γήρανση, μέχρι το 2030, αλλά σε διαφορετικούς ρυθμούς. Για ορισμένες περιοχές, το μέγεθος του πληθυσμού συρρικνώνεται, ενώ σε άλλες αναμένεται να αυξηθεί. Ως αποτέλεσμα, υπάρχουν περιοχές με αδύναμη, μέτρια και έντονη δημογραφική αλλαγή. Υπάρχουν κάποια μοτίβα συγκεκριμένων χωρών διαπεριφερειακά αλλά και μεγάλες διαφορές μεταξύ κοντινών περιοχών. Η γονιμότητα και η θνησιμότητα είναι παράγοντες που επηρεάζουν την έκταση των μεταβολών αυτών. Ωστόσο, το αποτέλεσμα της σημερινής δομής της ηλικίας και της μετανάστευσης μπορεί να είναι πιο σημαντικά για την περιφερειακή γήρανση και συρρίκνωση, αντίστοιχα. Επιπλέον, όπως φαίνεται στους Froschet. al. (2007) για τις έξι χώρες, η περιφερειακή γήρανση και συρρίκνωση είναι διαφορετική για το σύνολο του πληθυσμού και του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας (20-64 ετών). Η πτυχή αυτή μπορεί να είναι ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για τις επιχειρήσεις. Τα διαθέσιμα δημογραφικά δεδομένα παρέχουν πολλές δυνατότητες για περαιτέρω εξερεύνηση.

Η Ε.Ε δε θα μπορούσε να μείνει αμέτοχη στην πρόκληση αυτών των ραγδαίων μεταβολών στη σύσταση του πληθυσμού της. Έτσι προκειμένου να αποφευχθεί η απειλή της πολιτικής συνοχής και λαμβάνοντας υπόψη τη δημογραφική αλλαγή ως κεντρική πρόκληση προβαίνει σε διαθρωτικές μεταρρυθμίσεις στις πολιτικές της. Η πολιτική συνοχής μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο υποστηρίζοντας την προσαρμογή των περιφερειών στη δημογραφική αλλαγή και περιορίζοντας τον κίνδυνο διεύρυνσης του αναπτυξιακού χάσματος μεταξύ των περιφερειών λόγω δημογραφικών τάσεων. Αρχικά καλεί τα κράτη μέλη και τις περιφέρειες να λαμβάνουν υπόψη το διαφορετικό βαθμό ανάπτυξης των περιφερειών καθώς και τους δημογραφικούς δείκτες, όπως π.χ. το ποσοστό εξάρτησης, κατά την διάθεση και κατανομή των πόρων των διαθρωτικών ταμείων της Ε.Ε. και κατά τον καθορισμό των δεικτών επιπτώσεων.

Υπενθυμίζει επίσης ότι η Ε.Ε. έχει το υψηλότερο ποσοστό ηλικιωμένων παγκοσμίως· και ως εκ τούτο προτείνει τρόπους αντιμετώπισης της δημογραφικής

αλλαγής σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Θεωρεί ότι είναι σημαντικό, τόσο από την άποψη της πρόσβασης σε υποδομές και υπηρεσίες, όσο και προστασίας του περιβάλλοντος, να αναλυθούν τόσο η μετανάστευση του εργατικού δυναμικού όσο και η ανάγκη διασφάλισης συνθηκών για την παραμονή των πολιτών στις περιοχές τους, ώστε να αποφευχθεί ο συνωστισμός σε συγκεκριμένες αστικές ζώνες.

Θεωρεί ότι με την εφαρμογή των πολιτικών της Ε.Ε. μπορούν να βρεθούν κοινές λύσεις και συνέργιες και σε σχέση με την δημογραφική αλλαγή καλεί την Επιτροπή να εντάξει τη δημογραφική αλλαγή ως οριζόντιο στόχο στη μελλοντική πολιτική συνοχής. Ενθαρρύνει τα κράτη μέλη και τις περιφέρειες να δώσουν μεγαλύτερη προσοχή σε σύγκριση με το παρελθόν στη δημογραφική αλλαγή και τις επιπτώσεις της, θεσπίζοντας μέτρα για την αντιμετώπισή της ως οριζόντιας προτεραιότητας στη διαμόρφωση των εθνικών στρατηγικών προγραμμάτων πλαισίων (ή οιοδήποτε αντίστοιχου εγγράφου) και στα επιχειρησιακά τους προγράμματα· θεωρεί, σε αυτό το πλαίσιο, ότι τα εμβληματικά μέτρα της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», μεταξύ των οποίων η σύμπραξη για την ενεργό και υγιή γήρανση, μπορούν να συνδέονται άμεσα με τις επιθυμίες των εταίρων σε αυτά τα προγράμματα.

Ζητεί τη λήψη προληπτικών μέτρων για την αποτροπή των αρνητικών επιπτώσεων από τη δημογραφική αλλαγή και την αυξημένη τεχνική βοήθεια σε περιφέρειες που υποφέρουν περισσότερο από την μείωση και τη γήρανση του πληθυσμού, προκειμένου να διατηρηθεί η ικανότητά τους απορρόφησης και η δυνατότητα να επωφεληθούν από τα διαρθρωτικά ταμεία. Είναι της άποψης ότι οι δημόσιοι και ιδιωτικοί παράγοντες στην Ευρώπη έχουν τη δυνατότητα, κατά την αντιμετώπιση των προκλήσεων που προκύπτουν από την πληθυσμιακή αλλαγή και γήρανση μεταξύ άλλων μέσω κοινωνικών καινοτομιών να γίνουν πρωτοπόροι. Υπενθυμίζει ότι τόσο ο ιδιωτικός όσο και ο δημόσιος τομέας πρέπει να ανταποκρίνεται όλο και περισσότερο στις δαπάνες που προκύπτουν από τη γήρανση· διαπιστώνει ότι ο εν λόγω τομέας έχει ένα όλο και μεγαλύτερο δυναμικό για την επιχειρηματικότητα καθώς και την καινοτομία·

Τέλος τονίζει το γεγονός ότι η δημογραφική αλλαγή, ιδίως δε η γήρανση του πληθυσμού, έχει σαφή επίπτωση επί της παροχής κοινωνικών υποδομών, όπως τα συνταξιοδοτικά συστήματα, η νοσηλευτική φροντίδα και η υγειονομική περίθαλψη, με τις περιφερειακές αρχές να αναγκάζονται να αντιμετωπίσουν τη μεταβαλλόμενη

ζήτηση διαφορετικών πληθυσμιακών ομάδων. Έτσι θέτει μελλοντικούς κανόνες που θα είναι ευκολότεροι στη διαχείριση και ως εκ τούτου θα δώσουν στις μικρές οργανώσεις τη δυνατότητα να επωφελούνται καλύτερα της χρηματοδότησης και να αναπτύσσουν και διαχειρίζονται καινοτόμα κοινωνικά σχέδια. Έχει αυξήσει, τα κονδύλια για διεθνικά πιλοτικά σχέδια σε επίπεδο ΕΕ επί θεμάτων κοινωνικής υφής και απασχόλησης, ούτως ώστε να διευκολύνουν τις καινοτόμους περιφερειακές, διασυνοριακές και μακροπεριφερειακές σχέσεις συνεργασίας με σκοπό την αντιμετώπιση των κοινών για όλους προκλήσεων εξαιτίας των δημογραφικών αλλαγών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑ

4.1. Γενικές τάσεις γονιμότητας

Η γονιμότητα είναι σήμερα χαμηλή σε όλη την Ευρώπη, πολύ χαμηλότερη από το όριο αναπλήρωσης -2,1 παιδιά ανά γυναίκα στη διάρκεια της ζωής της, τα οποία απαιτούνται για ένα σταθερό πληθυσμό. Ως φυσικό επακόλουθο οι ευρωπαϊκοί πληθυσμοί σήμερα μειώνονται. Δεν υπάρχουν ισχυρές επιδράσεις από ιατρικούς παράγοντες πίσω από αυτό. Η εξήγηση φαίνεται να είναι κοινωνικο-οικονομικού χαρακτήρα και έχει σχέση με τις ανησυχίες και πρωτίστως με την κατάσταση των γυναικών στην εκπαίδευση, την οικονομία, τις συνθήκες εργασίας και την οικογενειακή ζωή. Παρατηρείται πως λιγότερα παιδιά γεννήθηκαν σε μια μεγαλύτερη ηλικία των μητέρων τους (και πατέρων), καθιστώντας την καθυστέρηση στην αναπαραγωγή πολύ σημαντική. Υπήρξαν διαφορετικές προσπάθειες για να αυξηθεί η γονιμότητα του πληθυσμού στην Ευρώπη με την ενθάρρυνση των γυναικών να έχουν το πρώτο παιδί νωρίτερα στη ζωή και να έχουν περισσότερα από ένα παιδιά ανά ζευγάρι. Ωστόσο, είναι ένα πολύ περίπλοκο ζήτημα και δεν υπάρχει μία λύση (Feyer, 2007).

Η συχνότητα της υπογεννητικότητας, από την άλλη πλευρά, είναι ουσιαστικά σταθερή με την πάροδο του χρόνου γύρω στο 10-12%. Κάποια παραλλαγή εμφανίζεται μετά από την αλλαγή του τρόπου ζωής (το κάπνισμα, το άγχος, το υπερβολικό βάρος και τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα) που προκύπτει στο μέλλον, ενδεχομένως, σε μια μέτρια αύξηση των προβλημάτων της υπογονιμότητας, καθώς αυτοί οι παράγοντες τρόπου ζωής αυξάνονται στην Ευρώπη.

Υπάρχει μια μεγάλη και εκτεταμένη βιβλιογραφία σχετικά με τη σχέση μεταξύ της γεννητικότητας και των οικονομικών συνθηκών γενικότερα και της ύφεσης ειδικότερα. Το οικονομικό επιχείρημα σχετικά με τη γονιμότητα και την ύφεση είναι, ουσιαστικά, το αν ή όχι η σχέση είναι αμφίδρομη. Το επιχείρημα για μια αμφίδρομη σχέση βασίζεται στην παραδοχή ότι οι προσωρινές περιόδους ανεργίας αποτελούν μια καλή στιγμή για τεκνοποίηση καθώς το κόστος ευκαιρίας είναι χαμηλότερο. Αυτό, με τη σειρά του, προέρχεται από το μικροοικονομικό μοντέλο της γονιμότητας του Becker (Becker, 1960, Becker, 1991). Εδώ, η τεκνοποίηση αναγνωρίζεται ως βαθιά

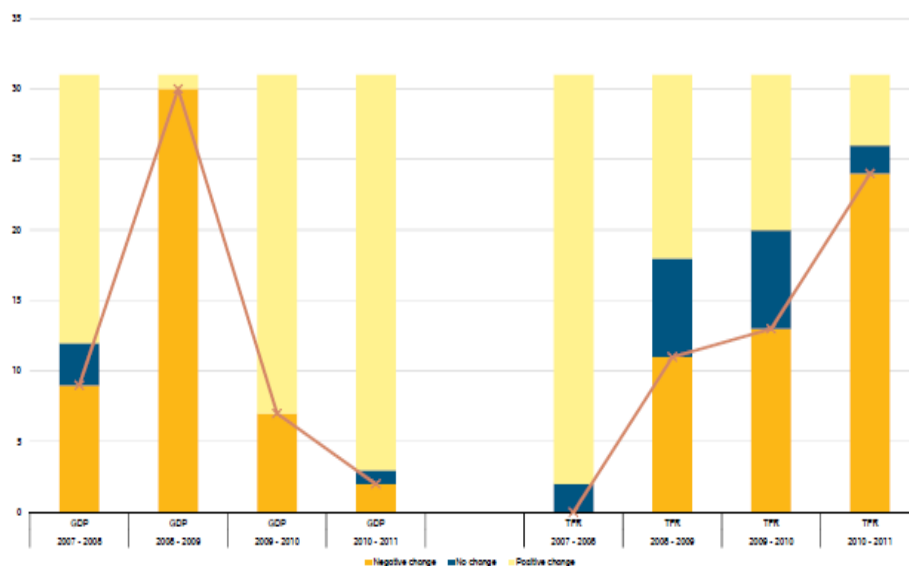
χρονοβόρα, και το σχετικό κόστος ευκαιρίας είναι στενά συνδεδεμένο με τις δυνατότητες των μισθών των γονέων. Η αύξηση των μισθών των αντρών παράγουν μια επίδραση στα εισοδήματα που δημιουργεί ζήτηση για τα παιδιά. Για τις γυναίκες, η αύξηση των μισθών γίνεται κίνητρο για την αναβολή της δημιουργίας οικογένειας και της τεκνοποίησης. Σε αυτό το πλαίσιο, οι γυναίκες (ιδιαίτερα εκείνες με υψηλό μισθό και προοπτικές ανέλιξης) περιορίζουν τη γονιμότητα στον στίβο της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας. Από την άλλη πλευρά, όταν το φαινόμενο της υποκατάστασης μειώνεται για τις γυναίκες- ίσως μέσα από τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας, η γονιμότητα θα πρέπει-θεωρητικά- να αυξηθεί (Börsch-Supan, 2003).

Η ανεργία, εν τω μεταξύ, έχει αναγνωριστεί ως μια πολύ πιο απτή μέτρηση των επιπτώσεων της ύφεσης κατά των ανδρών και των γυναικών της αναπαραγωγικής ηλικίας. Πράγματι, τα εν εξελίξει χαμηλά ποσοστά γονιμότητας που βρέθηκαν στη Νότια Ευρώπη έχουν αποδοθεί εν μέρει σε επίμονα υψηλά επίπεδα της ανεργίας και της εργασιακής αστάθειας.

4.2. Πρότυπα γονιμότητας στην Ε.Ε.

Το σχήμα 13 δείχνει ότι σε 31 χώρες της Ευρώπης, η οικονομική κρίση εξαπλώθηκε το 2009, ενώ μειώσεις της γονιμότητας έγιναν ένα κοινό χαρακτηριστικό στην Ευρώπη, με μια χρονική υστέρηση. Η κορύφωση της κρίσης (από την άποψη της γεωγραφικής κάλυψης) το 2009 συνοδεύτηκε από τη στασιμότητα του TFR σε διάφορες χώρες, που ακολουθείται από μια διακριτή πτώση. Το 2008, δεν υπήρξαν πτώσεις στην τιμή του σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος, αλλά το 2011, ο δείκτης TFR είχε μειωθεί σε 24 χώρες. Με ορισμένες εξαιρέσεις, οι τάσεις στα ποσοστά γονιμότητας αντικατοπτρίζει τις αλλαγές που συνέβησαν στον αριθμό των γεννήσεων.

Σχήμα 13- Σύγκριση της μεταβολής ΑΕΠ και TFR, 2007-2011

Πηγή: Eurostat

Από την αρχή της κρίσης, ο συνολικός αριθμός των γεννήσεων στην Ευρώπη αντέστρεψε την προηγούμενη ανοδική τάση (βλέπε σχήμα 14). Μεταξύ του 2008 και του 2011, ο συνολικός αριθμός των γεννήσεων μειώθηκε κατά 3,5 έως και 5,6 εκατομμύρια, ενώ ο αριθμός των χωρών που κατέγραψε πτώση σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος αυξήθηκε από σε 31 από 26.

Ο αριθμός των γεννήσεων μπορεί να αναλυθεί ως προϊόν της ηλικίας δηλαδή ειδικά ποσοστά γονιμότητας από τον αντίστοιχο αριθμό των γυναικών σε αναπαραγωγική ηλικία. Το συνολικό μέγεθος αυτής της ομάδας του πληθυσμού έχει αρχίσει να

μειώνεται τα τελευταία χρόνια και, μέχρι το 2011, συρρικνωνόταν σε περίπου τα δύο τρίτα των ευρωπαϊκών χωρών (Orsal&Goldstein, 2010).

Παρά το γεγονός ότι η αλλαγή από έτος σε έτος σε σχετικούς όρους του συνολικού αριθμού των γυναικών σε αναπαραγωγική ηλικία είναι πολύ χαμηλότερη από τις αντίστοιχες σχετικές μεταβολές του TFR , οι επιπτώσεις του μπορεί να είναι πιο σημαντικές. Ο Πίνακας 2 αναφέρει το συνολικό αριθμό των γεννήσεων, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν υπό διαφορετικές υποθέσεις.

Πίνακας 2 – Συνολικό ποσοστό γονιμότητας στα κράτη- μέλη της Ε.Ε., 2000-2011

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
BE	1.67	1.67	1.65	1.66	1.72	1.76	1.80	1.82	1.85	1.84	1.86	1.81
BG	1.26	1.21	1.21	1.23	1.29	1.32	1.38	1.42	1.48	1.57	1.49	1.51
CZ	1.14	1.14	1.17	1.18	1.23	1.28	1.33	1.44	1.50	1.49	1.49	1.43
DK	1.77	1.74	1.72	1.76	1.78	1.80	1.85	1.84	1.89	1.84	1.87	1.75
DE	1.38	1.35	1.34	1.34	1.36	1.34	1.33	1.37	1.38	1.36	1.39	1.36
EE	1.38	1.34	1.37	1.37	1.47	1.50	1.55	1.63	1.65	1.62	1.63	1.52
IE	1.89	1.94	1.97	1.96	1.93	1.86	1.92	2.01	2.10	2.10	2.07	2.05
EL	1.26	1.25	1.27	1.28	1.30	1.33	1.40	1.41	1.51	1.52	1.51	1.42
ES	1.23	1.24	1.26	1.31	1.32	1.34	1.37	1.39	1.46	1.39	1.38	1.36
FR	1.89	1.90	1.88	1.89	1.92	1.94	2.00	1.98	2.01	2.00	2.03	2.01
IT	1.26	1.25	1.27	1.29	1.33	1.32	1.35	1.37	1.42	1.41	1.41	1.40
CY	1.64	1.57	1.49	1.50	1.49	1.42	1.45	1.39	1.46	1.51	1.44	1.35
LV	:	:	1.23	1.29	1.24	1.31	1.35	1.41	1.44	1.31	1.17	1.34
LT	1.39	1.30	1.24	1.26	1.26	1.27	1.31	1.35	1.47	1.55	1.55	1.76
LU	1.76	1.66	1.63	1.62	1.66	1.63	1.65	1.61	1.61	1.59	1.63	1.52
HU	1.32	1.31	1.30	1.27	1.28	1.31	1.34	1.32	1.35	1.32	1.25	1.23
MT	1.70	1.48	1.45	1.48	1.40	1.38	1.39	1.37	1.44	1.43	1.38	1.49
NL	1.72	1.71	1.73	1.75	1.72	1.71	1.72	1.72	1.77	1.79	1.79	1.76
AT	1.36	1.33	1.39	1.38	1.42	1.41	1.41	1.38	1.41	1.39	1.44	1.42
PL	1.37	1.31	1.25	1.22	1.23	1.24	1.27	1.31	1.39	1.40	1.38	1.30
PT	1.55	1.45	1.47	1.44	1.40	1.40	1.36	1.33	1.37	1.32	1.36	1.35
RO	1.31	1.27	1.25	1.27	1.29	1.32	1.32	1.30	1.35	1.38	1.33	1.25
SI	1.26	1.21	1.21	1.20	1.25	1.26	1.31	1.38	1.53	1.53	1.57	1.56
SK	1.30	1.20	1.19	1.20	1.24	1.25	1.24	1.25	1.32	1.41	1.40	1.45
FI	1.73	1.73	1.72	1.76	1.80	1.80	1.84	1.83	1.85	1.86	1.87	1.83
SE	1.54	1.57	1.65	1.71	1.75	1.77	1.85	1.88	1.91	1.94	1.98	1.90
UK	1.64	1.63	1.64	1.71	1.77	1.78	1.84	1.90	1.96	1.94	1.98	1.96
IS	2.08	1.95	1.93	1.99	2.04	2.05	2.08	2.09	2.15	2.23	2.20	2.02
NO	1.85	1.78	1.75	1.80	1.83	1.84	1.90	1.90	1.96	1.98	1.95	1.88
CH	1.50	1.38	1.39	1.39	1.42	1.42	1.44	1.46	1.48	1.50	1.52	1.52
HR	:	:	1.34	1.32	1.34	1.41	1.38	1.40	1.46	1.49	1.46	1.40
Average	1.52	1.48	1.46	1.48	1.50	1.51	1.54	1.56	1.61	1.61	1.61	1.58

Πηγή: Eurostat

Λαμβάνοντας υπόψη ότι το 2008 ήταν το έτος αιχμής στον αριθμό των γεννήσεων, και θεωρώντας αυτό το έτος ως σημείο αναφοράς αφού διατηρεί σταθερές τις συνθήκες του (που συνοψίζεται από τους δείκτες των γυναικών σε ηλικία γεννητικότητας WCA και TFR) για τα επόμενα τρία χρόνια δίνεται ο αριθμός των γεννήσεων που συνέβησαν κατά τη διάρκεια των ετών 2009-2011, αν καμία αλλαγή

δεν λάμβανε χώρα τόσο στον αριθμό των επίδοξων μητέρων όσο και στην ηλικίας τους. Επιτρέποντας μόνο στο δείκτη WCA να μειωθεί, όπως πράγματι συνέβη δίνει τον αριθμό των γεννήσεων που προκύπτουν από την μείωση του αριθμού των γυναικών σε αναπαραγωγική ηλικία, που διατηρούν σταθερή τη συμπεριφορά γεννητικότητας. Αυτό το υποθετικό σενάριο επιτρέπει να εκτιμηθούν κατά προσέγγιση οι επιπτώσεις των αλλαγών στο δείκτη WCA, με όλα τα άλλα πράγματα να είναι ίσα. Τέλος, επιτρέποντας τόσο στο δείκτη WCA όσο και τον TFR να αλλάξει οδηγεί σε αυτό που πράγματι διαπιστώθηκε κατά την περίοδο 2009-2011.

Τα ποσοστά γονιμότητας επέστρεψαν στα χαμηλότερα επίπεδα σε ορισμένες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Υπήρξε μια γενική ανάκαμψη της γεννητικότητας κατά την τελευταία δεκαετία (βλέπε Πίνακα 3), αν και με κάποιες εξαιρέσεις (όπως το Λουξεμβούργο και την Πορτογαλία). Ο μέσος όρος σε όλες τις χώρες έχει αυξηθεί κατά περίπου 0,15 γεννήσεις νεογνών ανά γυναίκα μεταξύ 2002 και 2008-09. Μια τέτοια αύξηση των ποσοστών γεννητικότητας εξηγείται συνήθως από τους μελετητές λόγω της ανάρρωσης μετά την αναβολή της τεκνοποίησης. Μειώσεις που καταγράφηκαν στο δείκτη TFR αυτές τις περιόδους θα οφείλεται κυρίως σε προσωρινές αναβολές της τεκνοποίησης (Örsal&Goldstein, 2010).

Το 2008, καμία χώρα δεν παρουσιάζει τον TFR κάτω από 1,3 παιδιά ανά γυναίκα, που θεωρείται από ορισμένους μελετητές ως σημείωση ενός επιπέδου της χαμηλής γονιμότητας. Αυτή η διαδικασία ανάρρωσης φαίνεται να έχει σταματήσει περίπου το 2009 και, από το 2011, ο TFR σε λίγες χώρες (Ουγγαρία, Πολωνία και Ρουμανία) είχε ίσως απροσδόκητα πέσει και πάλι κάτω από τις 1,3 γεννήσεις ανά γυναίκα.

Το Σχήμα 14 δείχνει το γεωγραφικό πρότυπο του δείκτη TFR με την πάροδο του χρόνου. Κατά την έναρξη της προηγούμενης δεκαετίας, θεωρείται πως ο μέσος όρος ήταν στο χαμηλότερο του επίπεδο επί 12 έτη. Σε αρκετές χώρες στη Βόρεια και Δυτική Ευρώπη, το επίπεδο του ήταν πάνω από 1,7, ενώ στην Ανατολική και Νότια Ευρώπη, η χαμηλή γονιμότητα ήταν ευρέως διαδεδομένη. Τα επόμενα τρία χρόνια φαίνεται μια σαφής διαχωριστική γραμμή μεταξύ Βόρειας και Δυτικής Ευρώπης. Ένα σχετικά υψηλό επίπεδο γεννητικότητας παρουσιάζεται στην Ανατολική Ευρώπη, ένα χαμηλότερο στην Κεντρική και μια ελαφρώς αύξηση του δείκτη στη Νότια Ευρώπη αλλά ακόμα κάτω από 1,5 γεννήσεις ανά γυναίκα. Μεταξύ 2006 και 2008, η γεννητικότητα στην Ανατολική Ευρώπη συνέχισε να ανακάμπτει, αφήνοντας πίσω

μόνο τη Σλοβακία: κατά την περίοδο αυτή, η γονιμότητα στην Ευρώπη χωρίζεται ουσιαστικά διαγώνια από τα Βόρειο-Ανατολικά στα Βορειο-Δυτικά. Τέλος, κατά τη διάρκεια των τριών τελευταίων ετών, ο μέσος όρος του TFR αυξήθηκε περαιτέρω σε ορισμένες χώρες, αλλά υποχώρησε σε άλλες, θολώνοντας τη γεωγραφική κατανομή της χαμηλής γεννητικότητας στην Ανατολική Ευρώπη. (http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Fertility_statistics#Database)

4.3. Οικονομικές συνθήκες και γονιμότητα

Η σχέση μεταξύ των οικονομικών συνθηκών και της γονιμότητας είναι ένα από τα κλασικά ερωτήματα της έρευνας στην οικογενειακή δημογραφία. Κατά τον Malthus, μεγάλο μέρος της εμπειρικής βιβλιογραφίας σχετικά με τους καθοριστικούς παράγοντες της δυναμικής της γονιμότητας έχει ως κίνητρο την ιδέα ότι οι οικονομικές δυσκολίες και αβεβαιότητες της αγοράς εργασίας θα κάνουν τους ανθρώπους να αναβάλουν ή να αναθεωρήσουν τα σχέδιά της γεννητικότητας τους (Sobotka et. al., 2011).

Η αμφίδρομη αυτή σχέση της οικονομικής κατάστασης και της γεννητικότητας είναι ένα μακρύ θέμα της δημογραφίας και της δημογραφικής έρευνας. Ήδη από το 1798, ο Μάλθους εξέτασε το θέμα αυτό στο έργο του «Δοκίμιο για τον Πληθυσμό» στην οποία ισχυρίστηκε ότι η οικονομική κατάσταση και η αύξηση του πληθυσμού ήταν στενά αλληλένδετα. Οι υφέσεις οδηγούν σε αναβολή της τεκνοποίησης, η οποία συχνά αργότερα αντισταθμίζεται κατά τις περιόδους οικονομικής ευημερίας. Η οικονομική αβεβαιότητα μπορεί να εκληφθεί ως μεμονωμένος παράγοντας κινδύνου, που σχετίζεται με τις φάσεις κατά τη διάρκεια της ζωής που χαρακτηρίζονται από την ανεργία, τη μερική απασχόληση, ή τις δυσκολίες εισόδου στην αγορά εργασίας. (Blossfeld et al. 2005).

Η σχέση μεταξύ της δυναμικής της οικονομίας και της μείωσης του πληθυσμού απασχολεί από το παρελθόν τους επιστήμονες, αλλά εξακολουθεί ακόμη και σήμερα να είναι αμφιλεγόμενη. Η γονιμότητα συνήθως θεωρείται ότι ακολουθεί τον οικονομικό κύκλο, σε περιόδους ύφεσης και το αντίστροφο, αν και τα επιστημονικά στοιχεία δεν είναι ακόμη ομόφωνα για το θέμα αυτό.

Δεδομένου ότι η παγκόσμια οικονομική κρίση σάρωσε ολόκληρη την Ευρώπη, αρχής γενομένης από το 2007, έχει υπάρξει ανανεωμένο ενδιαφέρον για το ζήτημα του κατά πόσον η αύξηση των ποσοστών της ανεργίας και η αυξανόμενη αβεβαιότητα της αγοράς εργασίας θα έχουν επιπτώσεις για την ανάπτυξη της γεννητικότητας.

Η συστηματική ανασκόπηση των προηγούμενων οικονομικών υφέσεων που έλαβαν χώρα στις αναπτυγμένες χώρες, επιβεβαιώνει ότι οι οικονομικές κρίσεις έχουν συχνά σοβαρές επιπτώσεις στη γονιμότητα, ενώ, πέρα από τις εθνικές διαφοροποιήσεις, οι επιπτώσεις αυτές έχουν ορισμένα χαρακτηριστικά, π.χ.

- ασθενή επίδραση στην γονιμότητα των γενεών,
- μια αναβολή για το χρονοδιάγραμμα της πρώτης γέννησης, στενά συνδεδεμένη με ένα καθυστερημένο γάμο,
- μια στενή σχέση ανάμεσα στην ανεργία και την ηλικία-ειδικά της γεννητικότητας

Η ευαισθησία της συμπεριφοράς της γονιμότητας στις οικονομικές κρίσεις είναι λιγότερο έντονη σε χώρες με μακροχρόνια οικογενειακές πολιτικές και ισχυρά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης. Η πρόσφατη ύφεση έλαβε χώρα κάτω από διαφορετικές κοινωνικές συνθήκες από ό,τι πολλές υφέσεις στο παρελθόν. Περισσότερες γυναίκες από ποτέ είναι που συμμετέχουν στην αγορά εργασίας, τα περισσότερα ζευγάρια χρησιμοποιούν αξιόπιστη μέθοδο αντισύλληψης που τους δίνει τη δυνατότητα να αναβάλουν την τεκνοποίηση, ενώ οι δαπάνες της κοινωνικής ασφάλισης και της υγείας επιβαρύνονται από τον ταχέως αναπτυσσόμενο αριθμό των ηλικιωμένων. Όλοι αυτοί οι παράγοντες μπορεί να επηρεάσουν τις αναπαραγωγικές αποφάσεις και δυνητικά επιδεινώνουν τις αρνητικές επιπτώσεις της ύφεσης στη γεννητικότητα.

Σε αντίθεση με προηγούμενες υφέσεις και οικονομικές ανακατατάξεις, η τρέχουσα ύφεση πλήττει την Ευρώπη μετά από μια περίοδο κατά την οποία η ηλικία τεκνοποίησης συνεχώς αυξανόταν. Επιπλέον, η οικονομική κρίση έπληξε την Ευρώπη σε μια εποχή κατά την οποία πολλές χώρες είχαν μόλις αρχίσει να βλέπουν μικρές αυξήσεις στα ποσοστά περιόδου γεννητικότητας τους (Davenport, Voelpel, 2006). Στην Ελλάδα, για παράδειγμα, μια αύξηση στο συνολικό ποσοστό γονιμότητας, που ξεκίνησε στα τέλη του αιώνα σταμάτησε το 2009, όταν η ελληνική

οικονομία άρχισε να καταρρέει. Από το 2010 έως το 2011, η Ελλάδα είδε μια πτώση της συνολικής γονιμότητας 1,5 παιδιά ανά γυναίκα σε 1,4. Μια παρόμοια αντιστροφή των θετικών τάσεων της γονιμότητας συνέβη στη Βουλγαρία, την Κροατία, την Τσεχική Δημοκρατία, την Εσθονία, την Ουγγαρία, τη Ρουμανία και την Ισπανία. Πιο αξιοσημείωτες ήταν οι εξελίξεις στην Λετονία: Όταν εκτιναχτήκαν στα ύψη τα ποσοστά ανεργίας, τα ποσοστά γονιμότητας έπεσαν από 1,6 παιδιά ανά γυναίκα το 2008 σε μόλις 1,3 το 2011. Εν τω μεταξύ, η γειτονική χώρα από τη Λιθουανία, όπου η ανεργία αυξήθηκε με παρόμοιο ρυθμό, δεν αντιμετώπισε έντονη αντίδραση σε ετήσια ποσοστά γεννήσεων κατά την ίδια περίοδο. Στην Πορτογαλία και την Ιταλία, οι οποίες επίσης επηρεάστηκαν σκληρά από την ύφεση, το συνολικό ποσοστό γονιμότητας δεν έχει ακόμη αντιδράσει στην αύξηση της ανεργίας μέχρι στιγμής. Οι βόρειες χώρες της Ευρώπης, οι οποίες επηρεάστηκαν μόνο ελαφρώς από την ύφεση, είδαν μια απρόσμενη, αλλά πολύ ομοιόμορφη μείωση της συνολικής γονιμότητας το 2011.

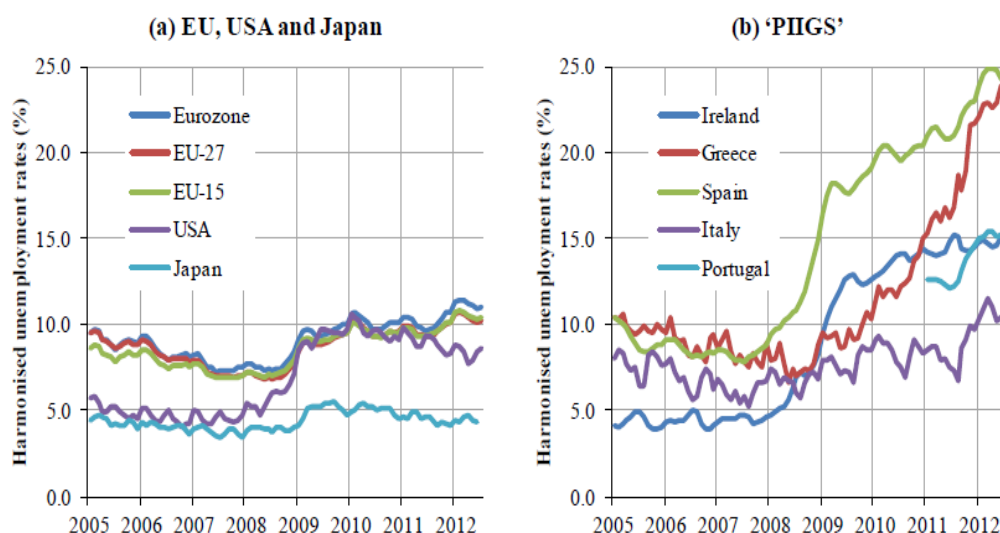
Αυτή η επισκόπηση δείχνει ότι η μείωση στη γονιμότητα ως συνέπεια της κρίσης δεν είναι γενικευμένο φαινόμενο. Σε κάποιες χώρες τα ποσοστά γονιμότητας μειώθηκαν ως απάντηση στην κρίση ενώ σε άλλες ενέτειναν την ήδη πτωτική τάση που είχε ξεκινήσει μετά το 2000. Σε άλλες χώρες, η οικονομική κρίση αναστάτωσε την θετική τάση της γονιμότητας, που ξεκίνησε γύρω στις αρχές του αιώνα. Η θετική αυτή τάση έχει σε μεγάλο βαθμό αποδοθεί σε σταδιακή αναβολή της γονιμότητας, η οποία είχε καταστείλει τα ετήσια ποσοστά γονιμότητας (European Parliament, 2009). Οι ερευνητές σημείωσαν επίσης ότι πολλές ευρωπαϊκές χώρες είχαν εφαρμόσει φιλικές προς την οικογένεια πολιτικές, πριν από την έναρξη της κρίσης, οι οποίες μπορεί να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον που είναι πιο ευνοϊκό για τη γονιμότητα, ιδιαίτερα η αναβίωση των πιο παραδοσιακών οικογενειακών αξιών μεταξύ των πρόσφατων ομάδων. Έχουν επίσης, αναφερθεί ως πιθανοί λόγοι για την αντιστροφή των τάσεων της γονιμότητας (European Parliament, 2009). Έτσι, φαίνεται να υπάρχουν σημαντικές ταυτόχρονες δυνάμεις σήμερα που πιέζουν τα ποσοστά γονιμότητας προς τα πάνω και θα πρέπει να ληφθούν υπόψη αυτοί οι παράγοντες κατά την αξιολόγηση των επιπτώσεων της οικονομικής ύφεσης. Για να καταλάβουμε πώς η οικονομική κρίση επηρεάζει τη γονιμότητα στην Ευρώπη, είναι σημαντικό να εξετάσουμε πώς η γονιμότητα θα είχε αναπτυχθεί με την απουσία της κρίσης.

4.4. Η επιρροή της οικονομικής κρίσης της Ευρώπης στη γονιμότητα

Η «Μεγάλη Ύφεση» στην Ευρώπη έχει λάβει μια ποικιλία μορφών τόσο σε ένταση όσο και περιφερειακές επιπτώσεις από την εμφάνιση της το 2008. Από τις ρίζες της στην αγορά ενυπόθηκων δανείων, μέσω της κατάρρευσης των διεθνών και εθνικών τραπεζών στην τρέχουσα Ευρωζώνη/κυρίαρχης κρίσης χρέους, η Μεγάλη Ύφεση έχει περάσει από μια σειρά εκδηλώσεων. Αν λάβουμε υπόψη την ανεργία μια από τις πιο σημαντικές σχετικές μεταβλητές που αφορούν την αλλαγή της γεννητικότητας, μπορούμε να δούμε σημαντικές διακυμάνσεις σε όλο το χρόνο και το χώρο. Πράγματι, υπάρχουν σαφείς ενδείξεις των δύο διακριτών «κορυφών» της επιδείνωσης της ανεργίας στα τέλη του 2008 και από τα μέσα του 2011. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό όσον αφορά την ερμηνεία των αποτελεσμάτων της έρευνας (Eurostat, 2011).

Η ανεργία έπληξε περιοχές της Ευρώπης με διαφορετικούς ρυθμούς έντασης. Στο Σχήμα 9, οι μεγαλύτερες οικονομίες που πλήττονται περισσότερο από την κρίση του δημόσιου χρέους, δηλαδή η Πορτογαλία, η Ιρλανδία, η Ιταλία, η Ελλάδα και η Ισπανία καθώς και άλλες χώρες, με τα ποσοστά ανεργίας του Ιουλίου του 2012 να είναι, περισσότερο από το 10,0%, 7,5-10,0%, 6,0-7,5% και λιγότερο από το 6,0%. Σαφώς, εξαιρετικά αποκλίνοντα πρότυπα αναδύονται. Από τις χώρες αυτές, η Ελλάδα, η Ισπανία και η Ιρλανδία έχουν δει έντονη, συνεχή αύξηση της ανεργίας, με την απότομη αύξηση στην Ιταλία από το 2011. Οι χώρες της Βαλτικής (Λετονία, Λιθουανία και Εσθονία) σημείωσαν απότομη ανάκαμψη το 2008, ως αποτέλεσμα μιας απότομης στροφής στην οικονομική ανάπτυξη -αλλά κάθε μία από αυτές φαίνεται να έχει φέρει την ανεργία υπό έλεγχο. Άλλες νέες χώρες στην Ε.Ε., όπως η Βουλγαρία, η Ουγγαρία, η Κύπρος και η Σλοβενία έχουν δει σταθερή αύξηση της ανεργίας που ανήλθε σε περίπου 10%, ενώ τα οικονομικά «θαύματα» στην Πολωνία και τη Σλοβακία έχουν σταματήσει. Ωστόσο, άλλες μεγάλες, δυτικές και βόρειες οικονομίες έχουν σημειώσει σχετικά μικρές αυξήσεις της ανεργίας. Η Γερμανία, μάλιστα, επέστρεψε μια σταθερή μείωση κατά την περίοδο της κρίσης-αν και η υποκείμενη εμπιστοσύνη του πληθυσμού της Γερμανίας όσον αφορά τις υποχρεώσεις της στην κρίση δημόσιου χρέους δεν θα πρέπει να υποτιμηθεί (European Commission, 2007).

Σχήμα 9- Εναρμονισμένα ποσοστά ανεργίας (%), κράτη μέλη της Ε.Ε. (2005- 2012)

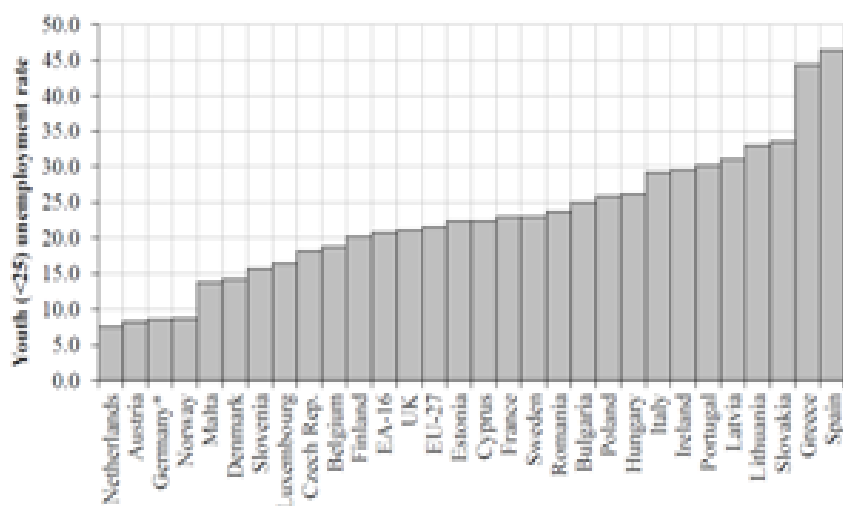

Πηγή: Eurostat

Όσον αφορά την ανεργία των νέων, η εικόνα εμφανίζεται ακόμη πιο έντονη. Το Σχήμα10 δείχνει τα στοιχεία για την ανεργία στους νέους (ηλικίας κάτω των 25) από το 2011. Η Ελλάδα και η Ισπανία κυμαίνονται γύρω στο 45% με έξι ακόμη χώρες, περίπου το 30%. Αυτό, βέβαια, είναι δύσκολο να κριθεί σε σχέση με τις επιπτώσεις στη γονιμότητα. Εάν η ύφεση τελειώνει σχετικά σύντομα και η οικονομική ευημερία επιστρέφει στην Ευρώπη και τη Νότια Ευρώπη, ιδίως -τότε οι νέοι θα έχουν περισσότερο χρόνο για να ανακτήσουν το χαμένο χρόνο σχετικά με την επίδραση της αναβολής που παρατηρείται σε άλλες οικονομικές κρίσεις. Ωστόσο, αν η ύφεση είναι παρατεταμένη και μια γενιά νέων ανθρώπων μένουν σε μια εύθραυστη αγορά

εργασίας, τότε η παρατήρηση σχετικά με τη σημασία της σχετικής ευημερίας των κλάσεων των νέων θα μπορούσε να σημαίνει μια γενική μείωση στη γεννητικότητα.

Σχήμα 10- Ανεργία νέων κάτω των 25 ετών στην Ε.Ε. (2005-2012)

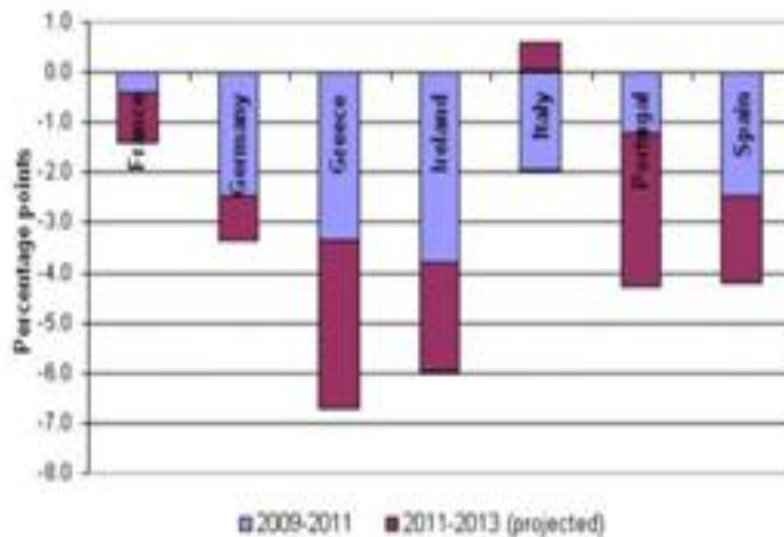

Πηγή: Eurostat

Ένα τελευταίο χαρακτηριστικό αυτών των προσπαθειών της ύφεσης των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων είναι να επιτευχθεί η δημοσιονομική εξυγίανση. Αυτές έχουν λάβει τη μορφή της ποσοτικής χαλάρωσης, φορολογικών αυξήσεων και των κανόνων λιτότητας με διαφορετική έμφαση σε κάθε στοιχείο σε διαφορετικές ρυθμίσεις. Τα πακέτα λιτότητας είναι δυνητικά πολύ σημαντικά για την έκταση στην οποία θα έχουν αντίκτυπο σε μια ευρεία ποικιλία μηχανισμών στήριξης γύρω από την οικογένεια. Αυτά κυμαίνονται από την άμεση συνεισφορά μέσω πολιτικών πρωτοβουλιών της οικογένειας και άλλων διατάξεων κοινωνικής πρόνοιας μέσα από την επίπτωση σε μια μείωση του αριθμού των θέσεων εργασίας και ευκαιριών στον δημόσιο τομέα. Όπως φαίνεται στο σχήμα 11, αυτές οι αλλαγές στις δαπάνες των

κυβερνήσεων είναι αρνητικές-και αναμένεται να είναι βαθύτερες-με πολλές ρυθμίσεις σε όλη την Ευρώπη. (Feyer, 2007).

Σχήμα 11- Μεταβολή εξόδων -χώρα/ΑΕΠ (2009-2013)

Πηγή: Economist 2012

Είναι σημαντικό να σημειωθεί το μεταβαλλόμενο κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο της τρέχουσας ύφεσης. Αυτό μπορεί να βοηθήσει ώστε να εξεταστεί ο βαθμός στον οποίο τα θεωρητικά μαθήματα από προηγούμενες οικονομικές κρίσεις είναι χρήσιμα. Οι παράγοντες αυτοί περιλαμβάνουν την μετέπειτα συνολική ηλικία της τεκνοποιίας, που σημαίνει ότι οι ηλικιωμένες γυναίκες που αναβάλλουν έχουν μικρότερα χρονικά περιθώρια, σχεδόν «καθολικότητα» της ύφεσης σε όλη την Ευρώπη (σε αντίθεση με την ύφεση των αρχών της δεκαετίας του 1990 στη Βόρεια και Ανατολική Ευρώπη). Αυτό θα μπορούσε να έχει ένα ενισχυτικό αποτέλεσμα στην παράταση της ύφεσης και της λιτότητας μονάδων σε ορισμένες χώρες, μέσω της διασύνδεσης της διεθνούς

αγοράς ομολόγων. Τέλος, το θεσμικό πλαίσιο είναι εντελώς διαφορετικό - όχι τουλάχιστον με την ευρεία υιοθέτηση των μέτρων λιτότητας. Πέρα από αυτό, σημαντικές αλλαγές στην οικογένεια και τις δομές του νοικοκυριού, τα πρότυπα του σχηματισμού της εταιρικής σχέσης καθώς και οι συνεχείς αλλαγές στην αγορά εργασίας και οι μεταρρυθμίσεις των συνταξιοδοτικών συστημάτων σημαίνουν ένα πολύ διαφορετικό πλαίσιο (Nardoet. al., 2005).

4.5. Η οικονομική ύφεση και οι πρόσφατες τάσεις της γονιμότητας στην Ευρώπη

Το 2008, αρκετές ευρωπαϊκές χώρες, εισήλθαν σε μια περίοδο οικονομικής κρίσης, που συνήθως χαρακτηρίζεται από μια πτώση του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ). Από την έναρξη της ύφεσης, το συνολικό ποσοστό γονιμότητας (TFR) άρχισε να μειώνεται σε όλη την Ευρώπη.

Το σχήμα 12 δείχνει ότι σε 31 χώρες της Ευρώπης, η οικονομική κρίση εξαπλώθηκε το 2009, ενώ η μείωση της γονιμότητας έγινε ένα κοινό χαρακτηριστικό στην Ευρώπη, με μια χρονική υστέρηση. Η κορύφωση της κρίσης (από την άποψη της γεωγραφικής κάλυψης) το 2009 συνοδεύτηκε από τη στασιμότητα του TFR σε διάφορες χώρες, που ακολουθείται από μια διακριτή πτώση. Το 2008, δεν υπήρξαν πτώσεις στην τιμή του σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος, αλλά το 2011, το ποσοστό γονιμότητας είχε μειωθεί σε 24 χώρες. Με ορισμένες εξαιρέσεις, οι τάσεις στα ποσοστά γονιμότητας αντικατοπτρίζουν τις αλλαγές που συνέβησαν στον αριθμό των γεννήσεων ζώντων παιδιών. Στο Σχήμα 12, παρουσιάζουμε μια πολύ απλή έκφραση τις τάσεις ανά έτος στο δείκτη TFR σε κάθε χώρα της Ε.Ε. από το 2002 έως το 2010. Αν η γεννητικότητα σε χρόνο x είναι μεγαλύτερη ή ίση από το 2% και υψηλότερη από ό, τι κατά το έτος $X - 1$, σκιάζεται με πράσινο. Αν, όμως, η γεννητικότητα σε χρόνο x είναι μικρότερη ή ίση από το 2% και χαμηλότερη από ό, τι κατά το έτος $X - 1$, είναι σκιασμένη με κόκκινο. Αν η γονιμότητα είναι μεταξύ -2% και +2%, τότε θεωρείται ότι παραμένει «στάσιμη» και με κόκκινο χρώμα. Σαφώς, διαφορετικά πρότυπα είναι εμφανή σε ολόκληρη την ΕΕ. Σε πολλές χώρες, η δεκαετία του 2000 είδε γενικά μια ανάκαμψη στο δείκτη TFR και σε μεγάλο βαθμό ως αποτέλεσμα της επίδρασης του ρυθμού της αναβολής. Το 2008, για παράδειγμα, το το ποσοστό γονιμότητας παρουσίαζε αύξηση σε κάθε χώρα στην Ευρώπη (εκτός από μια οριακή μείωση στο Λουξεμβούργο). Ωστόσο, σε όλες τις χώρες εκτός από της ΕΕ, ο TFR είτε μειώθηκε το 2010 ή παρέμεινε στάσιμος. Η Λετονία είδε την πιο

έντονη πτώση, καθώς η χώρα είχε εξαιρετική ανεργία και μαζική συρρίκνωση της οικονομίας. Στην Ουγγαρία, τη Μάλτα και τη Ρουμανία, η στασιμότητα μειώθηκε, ενώ στη Βουλγαρία, στην Κύπρο και, σε κάποιο βαθμό, στη Σλοβακία, οι πρόσφατες αυξήσεις απότομα μετατράπηκαν σε πτώση. Για τις περισσότερες χώρες, εν τω μεταξύ, οι πρόσφατες αυξήσεις της γεννητικότητας μετατράπηκαν σε στασιμότητα το 2010 (με εξαίρεση τη Δανία και την Ισπανία). Το Λουξεμβούργο, η Σουηδία, η Γερμανία, η Σλοβενία, η Πορτογαλία και η Αυστρία σημείωσαν μέτριες αυξήσεις της γεννητικότητας κατά τη διάρκεια του 2010.

Πίνακας 1- Ετήσια ποσοστιαία μεταβολή του TFR, σε κράτη μέλη της Ε.Ε., 2002-2010

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Latvia		4.31	-3.64	5.47	3.17	4.22	2.77	-9.19	-10.72
Hungary	-0.45	-2.37	0.32	2.40	2.56	-1.80	2.41	-1.95	-5.40
Bulgaria	0.66	1.73	4.31	2.18	4.83	2.83	4.43	5.90	-5.14
Cyprus	-4.84	0.44	-0.75	-4.74	2.26	-4.34	5.52	3.23	-4.69
Malta	-1.43	2.08	-6.05	-1.22	1.07	-1.48	5.13	-0.59	-3.89
Romania	-1.21	1.09	1.89	2.29	-0.36	-1.51	4.43	1.58	-3.22
Poland	-5.10	-2.04	0.34	1.30	1.94	3.12	6.41	0.55	-1.09
Greece	1.40	1.16	1.57	2.28	5.15	0.83	6.78	0.89	-1.05
Slovakia	-1.27	1.24	3.45	0.99	-1.08	0.96	5.46	6.91	-0.82
Spain	1.47	3.78	1.42	1.26	2.51	1.11	4.99	-4.80	-0.70
Italy	1.49	1.28	3.56	-0.81	2.19	1.67	3.14	-0.19	0.03
Ireland	1.62	-0.48	-1.50	-3.62	3.16	4.88	2.79	0.07	0.04
Czech Rep.	2.48	0.63	4.06	4.53	3.64	8.20	4.23	-0.34	0.05
Netherlands	1.24	0.90	-1.22	-1.01	0.69	-0.15	3.21	0.99	0.28
Lithuania	-4.69	2.11	-0.09	0.90	2.69	3.58	8.63	5.20	0.29
Finland	-0.47	2.45	2.30	0.15	1.89	-0.43	0.94	0.96	0.31
Estonia	2.66	-0.10	6.92	2.17	3.20	5.59	1.32	-1.85	0.40
France	-0.76	0.56	1.24	1.23	3.07	-1.02	1.50	-0.18	1.19
Denmark	-1.16	1.99	1.29	1.00	2.64	-0.23	2.46	-2.59	1.72
UK	0.58	4.57	3.18	0.88	3.52	3.13	2.85	-0.69	1.78
Luxembourg	-1.78	-0.56	2.70	-2.03	1.20	-2.31	-0.15	-1.16	2.49
Sweden	5.23	3.83	2.32	0.98	4.79	1.37	1.48	1.50	2.56
Germany	-0.54	-0.12	1.42	-1.36	-0.64	2.96	0.72	-1.58	2.59
Slovenia	0.10	-0.87	3.75	1.21	4.22	5.15	10.47	0.39	2.70
Portugal	0.94	-2.01	-2.87	0.30	-3.19	-2.01	3.02	-3.71	3.20
Austria	4.75	-1.30	3.13	-0.81	0.09	-1.77	2.13	-1.60	3.39

Πηγή: Eurostat

4.6 Γονιμότητα και οικονομικοί δείκτες

Αλλαγές στη γονιμότητα ακολουθούν εν μέρει τις εξελίξεις στην οικονομία, με μέση καθυστέρηση λιγότερο από δύο χρόνια. Μπορεί να είναι δύσκολο να προσδιοριστεί επακριβώς τι θα μπορούσε να είναι μια «φυσική» μείωση του αριθμού των γεννήσεων, λόγω της συρρίκνωσης του αριθμού των γυναικών σε αναπαραγωγική ηλικία ή /και τη συνεχή πτώση του ποσοστού γεννητικότητα τους, από τις επιπτώσεις ενός περιστασιακού σοκ, όπως μια οικονομική κρίση. Η ύφεση μπορεί να επηρεάσει τη γεννητικότητα με διάφορους τρόπους, αν και η δράση τους μπορεί να εξομαλυνθεί από κυβερνητικές παρεμβάσεις. Εκτός από τις άμεσες επιπτώσεις της κρίσης σε ατομικό επίπεδο, η οικονομική αβεβαιότητα που μπορεί να εξαπλωθεί σε περιόδους δυσκολίας μπορεί να επηρεάσει τη γεννητικότητα. Από την άποψη αυτή, η διάρκεια της κρίσης μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο και, σε ορισμένες χώρες, η διάρκεια και το βάθος της τρέχουσας ύφεσης είναι άνευ προηγουμένου (Örsal&Goldstein, 2010).

Ο Πίνακας 3 παρουσιάζει τις συσχετίσεις μεταξύ της χρονολογικής σειράς των αλλαγών του TFR και σε επιλεγμένους δείκτες της οικονομικής κρίσης για κάθε ευρωπαϊκή χώρα. Στην πραγματικότητα, το ενδιαφέρον εδώ εστιάζεται στην πιθανή σχέση μεταξύ των μεταβολών στις οικονομικές συνθήκες και τις αλλαγές στη συμπεριφορά της γεννητικότητας. Αυτές οι συσχετίσεις έχουν υπολογισθεί λαμβάνοντας υπόψη την καθυστέρηση στο δείκτη TFR 0-3 ετών: ως εκ τούτου, τέσσερις συσχετίσεις υπολογίστηκαν για κάθε χώρα και δείκτη. Ο Πίνακας 3 παρουσιάζει μόνο τις υψηλότερες τιμές των συσχετίσεων (με το αναμενόμενο πρόσημο), σε συνδυασμό με την υστέρηση στην οποία βρέθηκαν. Για να γίνει επικέντρωση στις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης, οι συσχετίσεις υπολογίστηκαν χρησιμοποιώντας ετήσια στοιχεία για την περίοδο 2000 - 2011, το οποίο κάνει τον αριθμό των διαθέσιμων περιπτώσεων μάλλον περιορισμένο, ειδικά για τις συσχετίσεις μεταξύ της χρονικής σειράς που μετατοπίζεται κατά τα τρία έτη. Τα αποτελέσματα εξαρτώνται επίσης από την ποιότητα των δημογραφικών δεδομένων, τα οποία μπορεί να επηρεαστούν από διάφορα θέματα.

Πίνακας 3: Συσχέτιση του δείκτη TFR με οικονομικούς δείκτες την περίοδο της μεγάλης ύφεσης στην Ευρώπη (2000-2011)

	GDP highest positive correlation	GDP corresponding correlation lag (in years)	AIC highest positive correlation	AIC corresponding correlation lag (in years)	UNE highest negative correlation	UNE corresponding correlation lag (in years)	CCI highest positive correlation	CCI corresponding correlation lag (in years)
BE	0.613	2	0.794	0	-0.055	2	0.219	0
BG	0.913	1	0.788	1	-0.561	0	0.570	1
CZ	0.776	2	0.563	1	-0.438	0	0.444	2
DK	0.734	2	0.626	0	-0.790	2	0.541	3
DE	0.422	0	0.100	2	-0.245	0	0.512	0
EE	0.707	2	0.678	2	-0.823	2	0.531	3
IE	0.421	1	0.601	1	-0.384	1	0.705	3
EL	0.902	2	0.820	1	-0.745	0	0.467	1
ES	0.618	0	·	·	-0.542	1	0.317	1
FR	0.435	2	0.539	3	-0.170	3	0.240	2
IT	0.659	2	0.651	3	-0.584	2	0.458	3
CY	0.624	2	0.617	1	-0.737	2	0.481	1
LV	0.729	0	0.684	1	-0.679	0	0.912	1
LT	0.156	1	0.147	0	none	none	0.290	1
LU	0.578	3	0.411	2	-0.638	3	0.526	3
HU	0.620	1	0.835	3	-0.418	1	0.363	3
MT	0.592	1	0.839	0	-0.487	0	0.581	1
NL	0.832	2	0.887	2	-0.731	2	0.573	3
AT	0.204	0	0.180	0	-0.418	3	0.243	0
PL	0.657	1	0.858	0	-0.892	1	0.882	2
PT	0.290	3	0.582	3	-0.134	2	0.429	1
RO	0.687	1	0.639	1	-0.460	1	0.711	1
SI	0.474	2	0.574	1	-0.396	1	0.396	2
SK	0.526	1	0.331	3	-0.286	3	0.072	2
FI	0.737	2	0.648	2	-0.390	2	0.234	3
SE	0.753	2	0.756	3	-0.524	2	0.434	3
UK	0.670	3	0.721	3	-0.778	3	0.610	3
IS	0.786	2	·	·	-0.866	2	·	·
NO	0.894	2	0.814	2	-0.454	2	·	·
CH	0.529	2	0.973	3	-0.432	2	·	·
HR	0.693	2	0.573	2	-0.710	2	·	·
Average	0.620	1.6	0.629	1.6	-0.526	1.6	0.472	1.8

Ο συνήθης δείκτης οικονομικής ανάπτυξης είναι ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ. Η αναμενόμενη σχέση είναι ότι μείωση του ΑΕΠ αντιστοιχεί σε πτώση του TFR, ενδεχομένως με κάποια καθυστέρηση, δείχνοντας έτσι μια υψηλή θετική συσχέτιση με συγκεκριμένες χρονικές υστερήσεις. Η θετική συσχέτιση ΑΕΠ και TFR εμφανίζεται χωρίς χρονική υστέρηση στην Ισπανία και τη Λετονία, στη Βουλγαρία, την Πολωνία και τη Ρουμανία με ένα χρόνο καθυστέρηση και στην Τσεχική

Δημοκρατία, τη Δανία, την Εσθονία, την Ελλάδα, την Ολλανδία, τη Φινλανδία, τη Σουηδία, την Ισλανδία, τη Νορβηγία και την Κροατία με δύο χρόνια καθυστέρηση. Λαμβάνοντας το συνολικό μέσο όρο σε όλες τις χώρες, οι μεταβολές του ΑΕΠ επιδρούν στο TFR σε διάστημα περίπου 19 μηνών.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι σε ορισμένες χώρες, μπορεί επίσης να υπάρχουν αρνητικές συσχετίσεις σε ορισμένες χρονικές περιόδους, στηρίζοντας έτσι την υπόθεση ότι ο δείκτης TFR αλλάζει ανάλογα με τις οικονομικές τάσεις, αλλά συνήθως η έντασή του είναι χαμηλότερη από τις θετικές συσχετίσεις σε διαφορετικές χρονικές υστερήσεις. Εξαιρέσεις από την άποψη αυτή είναι η Λετονία, η Λιθουανία, η Μάλτα, η Αυστρία και η Ρουμανία. Για τη Μάλτα, την Αυστρία και τη Ρουμανία, οι αρνητικές αυτές συσχετίσεις δεν φαίνεται να είναι σχετικές αφού έχει ληφθεί υπόψη ο αριθμός των διαθέσιμων περιπτώσεων, ενώ είναι αισθητές για τη Λιθουανία σε καθυστέρηση 2 έτη και για τη Λετονία σε καθυστέρηση 3 έτη. Σε αυτές τις δύο χώρες, τα στοιχεία θα προτείνουν αλλαγές στο δείκτη TFR που συσχετίζονται αρνητικά με τις αλλαγές στο ΑΕΠ.

Ένας άλλος δείκτης που επιλέχθηκε για τη μελέτη αυτή είναι η πραγματική ατομική κατανάλωση (AIC), η οποία θεωρείται ότι παρέχει ένα καλύτερο μέτρο της υλικής κατάστασης της ευημερίας των νοικοκυριών, επειδή αναφέρεται σε αγαθά και υπηρεσίες που καταναλώνονται πραγματικά από τα άτομα, ανεξάρτητα από το αν αυτά τα αγαθά και οι υπηρεσίες αγοράζονται και πληρώνονται από τα νοικοκυριά, από την κυβέρνηση, ή από μη-κερδοσκοπικούς οργανισμούς. Με την εξέταση του συσχετισμού των μεταβολών στο δείκτη AIC με τις αλλαγές στο δείκτη TFR, η πρόθεση είναι να αναλυθεί το αντίκτυπο της μεταβαλλόμενης οικονομικής κατάστασης των νοικοκυριών, παρά το βιοτικό επίπεδο της χώρας (όπως μετράται από το ΑΕΠ), σχετικά με τη συμπεριφορά της γεννητικότητας. Ομοίως με το ΑΕΠ, η αναμενόμενη σχέση μεταξύ των μεταβολών στο δείκτη AIC και στο δείκτη TFR είναι θετική.

Θετική συσχέτιση μεταξύ του δείκτη AIC και του TFR καταγράφηκε στην περίπτωση του Βελγίου, της Δανίας, της Μάλτας και της Πολωνίας χωρίς χρονική υστέρηση, στη Βουλγαρία, την Ελλάδα, τη Λετονία και τη Ρουμανία, με χρονική υστέρηση ενός έτους, στην Εσθονία, τις Κάτω Χώρες και τη Νορβηγία, ενώ με χρονική υστέρηση δύο χρόνια και για την Ουγγαρία, τη Σουηδία, το Ηνωμένο Βασίλειο και την Ελβετία

με χρονική υστέρηση τριών ετών. Η μέση καθυστέρηση (χωρίς την Ισπανία και την Ισλανδία) στην αλλαγή TFR είναι και σε αυτή την περίπτωση περίπου 19 μήνες. Ωστόσο, στη Γερμανία, την Κύπρο, το Λουξεμβούργο και την Αυστρία, υπάρχει μια αρνητική συσχέτιση υψηλότερη σε απόλυτες τιμές από ότι στο θετικό, αλλά εξακολουθεί να βρίσκεται σε αμελητέα επίπεδα, ενώ στη Λετονία και τη Λιθουανία, η αρνητική αυτή συσχέτιση είναι αρκετά αισθητή.

Παράλληλα εξετάζεται η επίδραση του ποσοστού ανεργίας της ηλικιακή ομάδα 15-49 ετών στην γονιμότητα. Η αναμενόμενη σχέση εδώ είναι με αρνητικό πρόσημο, πράγμα που σημαίνει ότι μια μείωση του ποσοστού ανεργίας οδηγεί σε αύξηση της γονιμότητας. Αυτό φαίνεται να ισχύει ιδιαίτερα για την Ελλάδα και τη Λετονία όπου η επίδραση στη γονιμότητα καταγράφεται χωρίς καθυστέρηση. Στην Πολωνία με ένα έτος καθυστέρηση, για τη Δανία, η Εσθονία, η Κύπρος, τις Κάτω Χώρες και την Ισλανδία με δύο χρόνια καθυστέρηση και για το Ηνωμένο Βασίλειο με τρία χρόνια καθυστέρηση. Η χώρα όπου υπάρχει θετική συσχέτιση υψηλότερη από ό, τι αρνητική είναι το Βέλγιο, η Τσεχική Δημοκρατία, η Γαλλία, η Λιθουανία, η Πορτογαλία και η Σλοβενία. Κατά μέσο όρο, οι αλλαγές στο ποσοστό ανεργίας θα πρέπει στη συνέχεια να συσχετίζονται αρνητικά με τις αλλαγές στο δείκτη TFR με καθυστέρηση περίπου 19 μήνες, όπως στην περίπτωση του ΑΕΠ και του δείκτη AIC.

Ο τελευταίος δείκτης που χρησιμοποιείται στον Πίνακα 3 είναι ο ετήσιος μέσος όρος του δείκτη της εμπιστοσύνης των καταναλωτών (CCI), που προορίζεται να μετρήσει το αίσθημα της οικονομικής αβεβαιότητας. Όσο για το ΑΕΠ και το δείκτη AIC, η συσχέτιση μεταξύ των μεταβολών στο δείκτη CCI και με χρονική υστέρηση αλλαγών στο δείκτη TFR αναμένεται να είναι θετική. Οι τιμές είναι ιδιαίτερα σημαντικές μόνο για τη Λετονία και τη Ρουμανία, με ένα χρόνο καθυστέρηση και για την Πολωνία με δύο χρόνια καθυστέρηση. Ωστόσο, αρκετές χώρες έχουν αρνητικές συσχετίσεις υψηλότερες σε απόλυτη τιμή από την υψηλότερη θετική: το Βέλγιο, την Αυστρία, τη Σλοβακία, τη Φινλανδία, τη Σουηδία, και ιδιαίτερα η Ισπανία, η Λιθουανία και το Λουξεμβούργο. Η προνομιακή προ-κυκλική σχέση μεταξύ του δείκτη CCI και του δείκτη TFR, κατά μέσο όρο, επιφέρει μια αλλαγή στην εμπιστοσύνη των καταναλωτών που θα πρέπει να συσχετίζεται με την αλλαγή του TFR και με αναμενόμενη καθυστέρηση σε περίπου 22 μήνες.

Σε γενικές γραμμές, οι συσχετίσεις των οικονομικών δεικτών με συγκεκριμένη χρονική υστέρηση του δείκτη TFR έχουν το αναμενόμενο πρόσημο στις περισσότερες χώρες, αν και δεν είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Ωστόσο, σε μερικές περιπτώσεις, δεν μπορεί να αποκλειστεί ότι η οικονομική κρίση μπορεί να ανοίξει πραγματικά ένα «παράθυρο ευκαιρίας» για την αναπαραγωγική ηλικία, ειδικά για συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού.

4.7. Γονιμότητα και προοπτικές ανάκαμψης

Ανακεφαλαιώνοντας, υπάρχει ισχυρή θεωρητική απόδειξη ότι οι οικονομικές κρίσεις - κυρίως ως μεσολάβηση της ανεργίας- επιδρούν αρνητικά κατά TFR. Στη σημερινή μεγάλη οικονομική κρίση, υπάρχουν επίσης σαφείς ενδείξεις για τη μείωση ή τη στασιμότητα της γεννητικότητας. Έχουμε ήδη προσδιορίσει τη σοβαρότητα αυτής της οικονομικής αστάθειας σε όρους τόσο απόλυτους σε σχέση με τις αλλαγές της ανεργίας, ιδίως μεταξύ των νέων. Επιπλέον, έχουμε εντοπίσει πως τα νέα πλαίσια που αφορούν τις πρόσφατες αλλαγές στην οικογενειακή πολιτική των νοικοκυριών, και τη αγορά εργασίας καθώς και των τρόπων υποστήριξης αυτών, έχουν δημιουργήσει εν εξελίξει πακέτα λιτότητας που οδηγούνται από την κρίση του δημόσιου χρέους Börsch-Supan (2003).

Ωστόσο, για να κατανοηθεί καλύτερα ο αντίκτυπος της οικονομικής αβεβαιότητας στη γεννητικότητα εξετάζεται η σχέση μεταξύ της οικονομικής κρίσης και της αναπαραγωγικής διαδικασίας λήψης αποφάσεων των ατόμων παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των αποτελεσμάτων της γεννητικότητας (Morgan, 2001). Τα άτομα και οι κοινωνικές συμπεριφορές και τα πρότυπα γύρω από τις οικογένειες και οι συμπράξεις είναι ένας σημαντικός μεσολαβητής στη σχέση μεταξύ οικονομικού πλαισίου και αποτελεσμάτων της γονιμότητας. Αυτό έχει να ειπωθεί στη Θεωρία της Οργανωμένης Συμπεριφοράς (Ajzen, 1991) και εφαρμόστηκε από Billari et al. (2009) και Dommermuth et al. (2011) για τα ιδεώδη της γεννητικότητας και τις προθέσεις. Κατά τη Ajzen (1991) βασική προϋπόθεση είναι πως οι προθέσεις είναι ο πιο καθοριστικός παράγοντας της αντίστοιχης συμπεριφοράς. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, οι προθέσεις σχηματίζονται κάτω από την άμεση επιρροή από τρεις ομάδες παραγόντων: (α) την προσωπική θετική και αρνητική στάση απέναντι στην οικογενειακή συμπεριφορά, δηλαδή, να έχουν ένα παιδί, (β) το κοινωνικό πρότυπο,

δηλαδή, η αντιληπτή κοινωνική πίεση να συμμετάσχουν ή όχι σε ένα μοντέλο οικογένειας και (γ) ο αντιλαμβανόμενος έλεγχος των ενεργειών της αναπαραγωγής, δηλαδή, η ικανότητα να εκτελέσει αυτή την επιθυμία, η οποία μπορεί να εξαρτάται, για παράδειγμα, σχετικά με τη διαθεσιμότητα της κατοικίας, το εισόδημα, ή άλλους πόρους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΝΤΕΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗ ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑ

5.1. Η ηλικία τεκνοποίησης και η μείωση της γονιμότητας

Η ελαφρά τάση για ευρύτερες μειώσεις στις πρώτες γεννήσεις από ό, τι στις επόμενες γεννήσεις είναι για αρκετά χρόνια έντονη. Μια οικονομική κρίση μπορεί να ωθήσει τους επίδοξους γονείς να αναβάλουν την τεκνοποιία, ειδικά αν είναι άτεκνοι. Ο πίνακας 4 δείχνει την ποσόστωση του δείκτη TFR που οφείλεται σε γεννήσεις από τις (πρώην) άτεκνες γυναίκες (TFR1) και από τις γυναίκες που ήδη είχαν τουλάχιστον ένα παιδί (TFR 2+). Λόγω μη διαθεσιμότητας δεδομένων, οι δείκτες αυτοί δε θα μπορούσαν να υπολογίζονται με αναφορά στη σύνθεση του πληθυσμού από την ισοτιμία (τον αριθμό των γεννήσεων που μια γυναίκα είχε κατά το παρελθόν). Έτσι, ο γυναικείος πληθυσμός που είναι εκτεθειμένος με τον τοκετό είναι ο συνολικός αριθμός των γυναικών σε αναπαραγωγική ηλικία, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε προηγούμενη γέννηση. Πολλαπλασιάζοντας τα ποσοστά του πίνακα 4 με την αντίστοιχη αξία του δείκτη TFR στον Πίνακα 3, μπορούν να ληφθούν οι τιμές των TFR1 και TFR2+.

Πίνακας 4- Ποσοστό του δείκτη TFR που οφείλεται σε γεννήσεις πρώτης τάξης(TFR1) και γεννήσεις δύο και πάνω (TFR2+), από 2007 - 2011

	TFR 1					TFR 2+				
	2007	2008	2009	2010	2011	2007	2008	2009	2010	2011
BE	46.1	45.6	48.3	:	:	53.9	54.4	51.7	:	:
BG	57.8	57.9	55.4	54.4	53.7	42.2	42.1	44.6	45.6	46.3
CZ	48.3	49.1	49.1	48.3	49.0	51.7	50.9	50.9	51.7	51.0
DE	:	:	50.3	49.9	50.0	:	:	49.7	50.1	50.0
EE	46.5	46.4	44.9	41.6	40.0	53.5	53.6	55.1	58.4	60.0
IE	41.8	41.9	42.8	42.4	40.4	58.2	58.1	57.2	57.6	59.6
EL	48.4	48.6	48.3	49.6	51.8	51.6	51.4	51.7	50.4	48.2
ES	58.6	54.7	55.0	54.2	54.2	41.4	45.3	45.0	45.8	45.8
CY	45.2	45.2	45.7	46.6	46.7	54.8	54.8	54.3	53.4	53.3
LV	50.9	50.1	48.4	47.5	47.0	49.1	49.9	51.6	52.5	53.0
LT	51.6	51.0	49.5	47.1	47.5	48.4	49.0	50.5	52.9	52.5
LU	51.7	50.7	51.7	52.8	52.9	48.3	49.3	48.3	47.2	47.1
HU	47.0	47.4	47.8	48.6	47.9	53.0	52.6	52.2	51.4	52.1
MT	50.8	51.9	52.9	51.5	52.4	49.2	48.1	47.1	48.5	47.6
NL	46.5	46.2	46.9	46.8	46.7	53.5	53.8	53.1	53.2	53.3
AT	47.3	47.7	47.8	47.9	48.4	52.7	52.3	52.2	52.1	51.6
PL	49.5	49.9	50.4	50.0	49.5	50.5	50.1	49.6	50.0	50.5
PT	54.9	54.9	55.5	54.7	55.3	45.1	45.1	44.5	45.3	44.7
RO	52.8	54.0	54.0	53.6	53.3	47.2	46.0	46.0	46.4	46.7
SI	49.1	50.1	49.9	50.1	49.7	50.9	49.9	50.1	49.9	50.3
SK	47.1	48.7	48.4	49.4	50.6	52.9	51.3	51.6	50.6	49.4
FI	41.9	41.7	41.9	41.8	40.9	58.1	58.3	58.1	58.2	59.1
SE	45.5	45.7	45.5	44.6	43.9	54.5	54.3	54.5	55.4	56.1
UK	43.4	42.4	43.0	41.8	:	56.6	57.6	57.0	58.2	:
IS	39.8	39.3	39.2	38.3	37.5	60.2	60.7	60.8	61.7	62.5
NO	43.5	44.6	44.2	44.2	43.0	56.5	55.4	55.8	55.8	57.0
CH	50.4	49.8	49.8	50.1	49.7	49.6	50.2	50.2	49.9	50.3
HR	47.4	47.7	47.8	47.6	:	52.6	52.3	52.2	52.4	:
Average	48.6	48.7	48.5	48.2	48.0	51.4	51.3	51.5	51.8	52.0

Πηγή : Eurostat

Σε γενικές γραμμές, η μείωση από την αντίστοιχη τιμή κορυφής πάνω από 2007-2011 ήταν ελαφρώς πιο σχετική για το δείκτη TFR πρώτης τάξης. Ωστόσο, στο σύνολό τους, τα δύο ποσοστά επί το πλείστον μετακινούνταν μαζί, έτσι ώστε μέχρι το 2011, η διαφορά μεταξύ τους δεν αυξήθηκε πολύ. Μια ιδιαίτερη περίπτωση είναι η Ελλάδα, όπου ο δείκτης TFR της τάξης δύο και άνω έχει μειωθεί δραματικά τα τελευταία χρόνια, που βρίσκεται κάτω από το δείκτη TFR της πρώτης τάξης, ο οποίος αυξήθηκε ελαφρά.

Σε αναλογία με το συνολικό δείκτη TFR, στη Βουλγαρία, την Εσθονία, την Ισπανία, τη Λετονία και τη Λιθουανία, η μείωση του TFR1 από τη μέγιστη τιμή κατά τη διάρκεια των τεσσάρων ετών για το 2011 είναι μεγαλύτερη από 3 ποσοστιαίες μονάδες και στην Ιρλανδία και τις Σκανδιναβικές χώρες, η μείωση κυμαίνεται μεταξύ 1 και 3 ποσοστιαίων μονάδων.

Λίγες χώρες είδαν το ποσοστό του δείκτη TFR που οφείλεται σε άτεκνες γυναίκες να αυξάνεται, όπως η Ελλάδα και η Σλοβακία. Κατά μέσο όρο σε όλες τις χώρες, υπήρξε μια μικρή μείωση με την πάροδο του χρόνου του ποσοστού του δείκτη TFR που αναλογεί σε πρώτης τάξεως γεννήσεις. Αυτό σημαίνει ότι οι τιμές του δείκτη TFR1 ήταν είτε κάπως λιγότερο θετικές ή περισσότερο αρνητικές από εκείνες του δείκτη TFR2 ή ακόμη και κινούμενες προς την αντίθετη (αρνητική) κατεύθυνση.

5.2. Σχέση γονιμότητας και εργασιακής κατάστασης

Μικτή συμπεριφορά της γονιμότητας σε όλες τις χώρες για τους μισθωτούς και τις μη εργαζόμενες γυναίκες.

Επειδή η οικονομική κρίση μπορεί να έχει διαφορετικές επιπτώσεις για τη συμπεριφορά της γεννητικότητας των διαφόρων κατηγοριών των γυναικών, είναι ενδιαφέρον να δούμε τις τιμές για το συγκεκριμένο δείκτη γονιμότητας για επιλεγμένες κατανομές του πληθυσμού.

Ο Πίνακας 5 δείχνει το συγκεκριμένο δείκτη TFR για τους μισθωτούς και τις μη εργαζόμενες γυναίκες, καθώς και των ανέργων και ανενεργών γυναικών. Σε όλες τις χώρες, υπάρχει διαφορική γεννητικότητα συσχετιζόμενη με την κατάσταση της απασχόλησης αφού δεν είναι πάντα σταθερά θετική ή αρνητική συσχέτιση κατά την περίοδο του 2007 και του 2011 όπως στο Βέλγιο, τη Γερμανία, την Αυστρία, τη Ρουμανία, τη Φινλανδία και τη Νορβηγία, ενώ οι μη εργαζόμενες γυναίκες έχουν υψηλότερη γεννητικότητα από εκείνες που εργάζονται. Το αντίθετο ισχύει για τις άλλες χώρες για τις οποίες υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία, εκτός από την Ελλάδα, το Λουξεμβούργο και τη Μάλτα, όπου η ομάδα με την υψηλότερη γονιμότητα αλλάζει με την πάροδο του χρόνου.

Οι διαφορές στη γονιμότητα με την κατάσταση της απασχόλησης μπορεί να επιτύχει αξιοσημείωτες τιμές και στις δύο κατευθύνσεις: στη Γερμανία, το 2011, οι εργαζόμενες γυναίκες είχαν 1,8 γεννήσεις λιγότερες από τις μη εργαζόμενες γυναίκες, περίπου την ίδια τιμή όπως και στην Κροατία, όπου η διαφορά αντιστρέφεται.

Η τάση της γονιμότητας στις δύο ομάδες τα τελευταία χρόνια δεν είναι συνεπής σε ολόκληρη την Ευρώπη. Σε ορισμένες χώρες, οι διαφορές έχουν αυξηθεί περαιτέρω. Σε άλλες χώρες, ο συγκεκριμένος δείκτης TFR έχει συγκλίνει, μερικές φορές ακόμη και αντιστρέφοντας το πρόσημο της διαφοράς. Για παράδειγμα, στη Γερμανία, η γονιμότητα των μη απασχολούμενων γυναικών έχει αυξηθεί και των απασχολούμενων γυναικών μειώθηκε, ενώ στην Ισπανία, συνέβη το αντίθετο. Στην Ελλάδα, ο δείκτης TFR των ανέργων γυναικών έπεσαν κάτω από αυτό των εργαζόμενων γυναικών, η αλλαγή από μια θετική διαφορά των περίπου 0,2 κατά μέσο όρο γεννήσεων για μη εργαζόμενες γυναίκες σε μια παρόμοια αξία για τις μισθωτές γυναίκες, στη Νορβηγία, όπου οι δύο ομάδες συνέκλιναν.

Είναι επομένως δύσκολο να ανιχνευθεί ένα κοινό πρότυπο σε όλη την Ευρώπη, λαμβάνοντας υπόψη ότι η συμπεριφορά της γονιμότητας σε ομάδες του πληθυσμού ορίζονται ανάλογα με τις σχέσεις τους με την αγορά εργασίας μπορεί να επηρεαστεί από τις εθνικές πολιτικές έτσι ώστε να συνδυάσουν την εργασία και την οικογενειακή ζωή.

Δεδομένου ότι οι συνολικές τιμές του TFR εξαρτώνται επίσης και από τη σύνθεση του πληθυσμού, μια αύξηση ή μείωση σε μια συγκεκριμένη τιμή TFR δεν επηρεάζει αναγκαστικά τη συνολική εικόνα του TFR. Για παράδειγμα, στη Γερμανία, το ποσοστό των γυναικών σε αναπαραγωγική ηλικία που ταξινομούνται ως μη εργαζόμενες είναι ελαφρώς πάνω από το ένα τρίτο. Ως εκ τούτου, η σχετικά υψηλή γονιμότητα αυτής της ομάδας του πληθυσμού επηρεάζει το συνολικό δείκτη TFR πολύ λιγότερο από εκείνο των απασχολούμενων γυναικών σε αναπαραγωγική ηλικία, των οποίων η γονιμότητα είναι ακόμα κάτω από μία γέννηση ανά (μισθωτή) γυναίκα. Στην πραγματικότητα, η αύξηση 0,46 γεννήσεων ανά μη εργαζόμενη γυναίκα κατά τα πέντε έτη που εξετάστηκαν παρήγαγε μικρή επίδραση στο συνολικό δείκτη TFR, η οποία συνέχισε να είναι περίπου 1,37 γεννήσεις ανά γυναίκα (βλέπε πίνακα 3), που οφείλεται στην αντίστοιχη μείωση περίπου 0,1 γεννήσεις στο δείκτη TFR των απασχολούμενων γυναικών.

Πίνακας 5- Συνολικά ποσοστά γονιμότητας υπό το καθεστώς απασχόλησης, 2007-2011

	Employed women					Non-employed women				
	2007	2008	2009	2010	2011	2007	2008	2009	2010	2011
BE	1.76	1.80	1.81	:	:	2.03	2.11	2.05	:	:
DK	:	1.93	1.90	:	1.78	:	1.65	1.56	:	1.60
DE	0.96	0.98	0.87	0.90	0.88	2.20	2.22	2.48	2.58	2.66
EE	2.08	2.14	2.21	1.95	1.96	1.04	1.04	1.02	1.25	1.04
EL	1.32	1.43	1.47	1.53	1.52	1.50	1.57	1.56	1.44	1.32
ES	1.50	1.69	1.82	1.87	1.91	1.23	1.20	0.95	0.90	0.80
LU	1.70	1.85	1.48	1.73	1.72	2.20	1.77	2.07	1.80	1.61
HU	2.15	2.18	2.14	1.78	1.79	0.85	0.84	0.83	0.82	0.82
MT	1.51	1.53	1.56	1.39	1.27	1.32	1.36	1.21	1.29	1.75
AT	1.33	1.34	1.31	1.40	1.41	1.53	1.63	1.63	1.58	1.52
PL	:	1.70	1.81	1.80	1.78	:	1.13	1.04	1.00	0.92
PT	1.48	1.50	1.45	1.48	1.44	1.20	1.27	1.19	1.27	1.30
RO	1.35	1.39	1.37	1.30	1.14	1.44	1.55	1.52	1.45	1.43
SI	1.45	1.53	1.61	1.64	:	1.20	1.50	1.28	1.32	:
FI	:	:	1.67	1.69	:	:	:	2.30	2.21	:
NO	:	1.78	1.84	1.85	1.80	:	2.70	2.54	2.30	2.16
HR	2.23	2.44	2.52	2.51	2.44	0.75	0.65	0.69	0.68	0.63
Average	1.60	1.68	1.66	1.62	1.59	1.39	1.37	1.38	1.37	1.35

Πηγή: Eurostat

5.3. Επιδράσεις των μεταναστευτικών ροών

Η ιθαγένεια και η χώρα γέννησης είναι δύο διαφορετικοί τρόποι θεώρησης της κατάστασης των μεταναστών. Σε γενικές γραμμές, ένας ξένος έχει μεταναστεύσει, τουλάχιστον μία φορά στη ζωή του, ενώ ένα άτομο με ξένη υπηκοότητα, δεν το έχει κάνει αυτό κατ' ανάγκη, αλλά έχει ένα ξένο υπόβαθρο. Αυτά τα χαρακτηριστικά μπορεί να επηρεάσουν τη δημογραφική συμπεριφορά από την άποψη της γεννητικότητας, αν και σε καμία περίπτωση δεν είναι μια άμεση ένδειξη της διάρκειας της κατοικίας του προσώπου στη χώρα υποδοχής.

Μια γυναίκα που έχει γεννηθεί σε μια ξένη χώρα θα μπορούσε πράγματι να φθάσει σε μια χώρα εδώ και πολύ καιρό, ή ακόμη και να μεγαλώσει εκεί, ως εκ τούτου, να επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από την τοπική κουλτούρα. Μια γυναίκα με ξένη

υπηκοότητα μπορεί να αποκτήσει την ιθαγένεια της χώρας υποδοχής –ακόμη και τη διαμονή της στη χώρα υποδοχής, τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα να αλλάξει την ιθαγένεια της, αφήνοντας έτσι ενδεχομένως την ομάδα των γυναικών με ξένη υπηκοότητα (με διαφορές ανάλογα με το πολιτικές πολιτογράφησης της χώρας).

Ο πίνακας 6 δείχνει το συγκεκριμένο δείκτη TFR των γυναικών που κατέχουν αλλοδαπή ιθαγένεια ή έχουν γεννηθεί στο εξωτερικό. Σε όλες τις χώρες, όπως στην Τσεχική Δημοκρατία, τη Δανία, την Εσθονία, τη Λετονία και την Ισλανδία, οι ομάδες αυτές του πληθυσμού έχουν υψηλότερη γονιμότητα από τις ντόπιες γυναίκες. Στην Κύπρο και την Ουγγαρία, ο δείκτης TFR των αλλοδαπών γυναικών πέφτει κάτω από το επίπεδο του αντίστοιχου για τους πολίτες κατά τη διάρκεια των τριών αυτών ετών.

Πίνακας 6- Συνολικά ποσοστά γονιμότητας ανά υπηκοότητα (αριστερό πάνελ) και χώρα γέννησης (δεξί πάνελ) 2009-2011

	Women with national citizenship			Women with foreign citizenship			Native-born women			Foreign-born women		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011
BE	1.74	1.76	1.72	2.54	2.53	2.42	1.56	...	...	3.10	...	...
BG	1.57	1.49	1.51	3.25	2.79	2.48	...	...	...	...	...	...
CZ	1.55	1.55	1.48	0.76	0.71	0.71	...	...	...	...	...	...
DK	1.86	1.89	1.77	1.75	1.78	1.66	1.88	1.91	1.79	1.66	1.68	1.59
DE	1.32	1.36	1.33	1.58	1.62	1.59	1.65	...	...	...	...	...
EE	1.66	1.69	1.56	1.46	1.33	1.31	1.65	1.66	1.55	1.34	1.31	1.20
IE	1.72	...	...	4.49	...	...	...	...	2.07	...	...	1.97
EL	1.38	1.38	1.32	2.87	2.58	2.26	...	...	...	...	...	...
ES	1.34	1.33	1.33	1.69	1.66	1.56	1.34	1.33	1.33	1.67	1.63	1.53
IT	1.31	1.32	1.31	2.24	2.13	2.04	...	...	...	...	...	...
CY	1.46	1.46	1.44	1.82	1.58	1.37	...	...	...	...	...	...
LV	1.34	1.20	1.36	1.20	1.02	1.29	...	...	...	...	...	...
LT	1.54	1.54	1.74	3.18	3.64	4.70	1.54	1.55	1.73	1.65	1.69	3.19
LU	1.70	1.31	1.29	1.55	1.97	1.79	...	1.09	1.16	...	2.33	1.96
HU	1.33	1.26	1.24	1.44	1.20	1.15	...	...	...	...	...	...
MT	1.37	1.29	1.36	2.90	3.31	3.87	1.51	1.42	...	0.86	1.15	...
NL	1.76	1.77	1.74	2.18	2.09	2.05	1.79	1.79	1.75	1.85	1.86	1.83
AT	1.28	1.32	1.32	2.03	2.08	2.02	1.27	1.32	1.31	1.91	1.95	1.90
PT	1.27	1.31	1.31	2.05	2.11	2.01	...	1.27	1.27	...	2.08	1.98
SI	1.51	1.55	1.48	2.73	2.49	3.81	1.53	1.56	1.61	1.86	1.96	1.35
FI	1.85	1.86	1.82	2.16	2.20	2.13	1.85	1.85	1.82	2.03	2.10	2.03
SE	1.89	1.93	1.85	2.47	2.53	2.44	1.88	1.93	1.85	2.22	2.26	2.18
UK	...	...	...	...	...	...	1.82	1.86	...	2.50	2.49	...
IS	2.26	2.24	2.06	2.13	2.02	1.82	2.28	2.27	2.05	2.08	1.92	1.90
NO	1.92	1.89	1.83	2.50	2.42	2.30	1.93	1.93	1.86	2.26	2.08	2.01
CH	1.40	1.42	1.42	1.82	1.86	1.85	...	...	...	...	...	...
Average	1.57	1.55	1.52	2.10	2.07	2.11	1.72	1.74	1.70	1.87	1.86	1.88

Πηγή: Eurostat

Στην πραγματικότητα, σχεδόν σε όλες τις χώρες όπου η γεννητικότητα των γυναικών με ξένη υπηκοότητα μειώθηκε μεταξύ 2009 και 2011, η μείωση ήταν μεγαλύτερη από

ό, τι μεταξύ των γυναικών με την εθνική ιθαγένεια, είτε σε απόλυτους ή σε σχετικούς όρους. Σε δύο μόλις χρόνια, στη Βουλγαρία, την Ελλάδα, την Κύπρο και την Ουγγαρία, η μείωση του δείκτη TFR για τους αλλοδαπούς ήταν περισσότερο από το ένα πέμπτο της αρχικής τους τιμής. Από την άλλη πλευρά, η έντονη αύξηση των τιμών του TFR καταγράφηκε στη Λιθουανία, τη Μάλτα και τη Σλοβενία.

Όσο για τις αυτόχθονες γυναίκες, ο δείκτης TFR είναι πιο σταθερός, ακόμη και σε χώρες όπου η οικονομική κρίση έχει χτυπήσει σκληρότερα, όπως η Ιταλία, η Κύπρος, η Ισπανία και η Πορτογαλία, ενώ στη Βουλγαρία, την Ελλάδα και την Ουγγαρία, η μείωση του δείκτη TFR ήταν πολύ χαμηλότερη από ό, τι για τους αλλοδαπούς. Το Λουξεμβούργο είναι μια ξεχωριστή περίπτωση στην οποία η γεννητικότητα των ιθαγενών γυναικών έχει μειωθεί σημαντικά. Υπήρξαν επίσης πολύ σημαντικές μειώσεις σε ορισμένες σκανδιναβικές χώρες, όπου το επίπεδο του δείκτη TFR των ιθαγενών γυναικών είναι σχετικά υψηλό.

Δεδομένου ότι δεν υπάρχει καμία χώρα στην οποία η πλειοψηφία του πληθυσμού να αποτελείται από μετανάστες, οποιαδήποτε αλλαγή στο συγκεκριμένο δείκτη TFR είναι λιγότερο σημαντική (για τη συνολική γεννητικότητα) από μια αλλαγή στο συγκεκριμένο δείκτη TFR του γηγενούς πληθυσμού. Ωστόσο, η αύξηση του ποσοστού των μεταναστών στις χώρες όπου η συγκεκριμένη γεννητικότητα είναι υψηλότερη από εκείνη των ιθαγενών θα αυξήσει το συνολικό δείκτη TFR, ακόμη και με αμετάβλητα τα ειδικά ποσοστά γεννητικότητας. (http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Fertility_statistics_in_relation_to_economy,_parity,_education_and_migration#By_country)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

6.1 Συγκριτική ανάλυση μελετών σχετικά με τα αίτια της μείωσης της γονιμότητας

Οι έντονες διακυμάνσεις του φαινομένου της γονιμότητας απασχόλησε για πολλές δεκαετίες τους επιστήμονες. Η διεθνής βιβλιογραφία προσπαθεί να εξηγήσει και να ερμηνεύσει τους παράγοντες που επηρέασαν και έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της γεννητικότητας. Οι έρευνες που ακολούθησαν από ειδικούς είναι πλειάδες και σε κάθε μια ξεχωριστά γίνεται προσπάθεια κατανόησης της συμπεριφοράς των μελλοντικών γονέων για την απόκτηση ενός ή περισσότερων τέκνων. Πολλές είναι αυτές που εξάγουν παρόμοια συμπεράσματα αλλά δεν παραλείπονται και οι μελέτες που αναιρούν ή καθιστούν τις προηγούμενες ανεπαρκείς ως προς το συνδυασμό των συνθηκών που οδήγησαν στη μείωση του εξεταζόμενου δείκτη.

Στη παρούσα εργασία εξετάζονται κυρίως μελέτες που αφορούν τις χώρες της Ε. Ε. καθώς προσπαθείτε να γίνει και αναφορά σε έρευνες που εστιάζονται στο φαινόμενο σε παγκόσμιο επίπεδο ώστε να υπάρξει μια γενικευμένη οπτική. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα αποτελέσματα καθώς η γενική τάση της μείωσης της γεννητικότητας οφείλεται ανεξαιρέτως σε παρόμοιους λόγους παγκοσμίως. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα τονιστούν οι κύριοι παράγοντες που φαίνεται να έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο βάση των παραπάνω αντιπροσωπευτικών ερευνών.

Δεδομένου ότι η σφαιρική οικονομική κρίση έλαβε χώρα σε ολόκληρη την Ευρώπη που αρχίζει το 2007, έχει υπάρξει ανανεωμένο ενδιαφέρον για το θέμα εάν τα αυξανόμενα ποσοστά ανεργίας και οι αυξανόμενες αβεβαιότητες στην αγορά εργασίας θα έχουν αντίκτυπο για την ανάπτυξη της γονιμότητας. Αυτό υπήρξε το κύριο ερώτημα στις περισσότερες έρευνες καθώς συνέπεσε χρονικά με τη μείωση των ποσοστών της τεκνοποίησης. Αντίθετα από τις προηγούμενες υποχωρήσεις και τις οικονομικές αναταραχές, η τρέχουσα ύφεση που πλήττει την Ευρώπη, μετά από μια περίοδο κατά τη διάρκεια της οποίας άρχισαν να βλέπουν πολλές χώρες, μέτριες αυξήσεις στα ποσοστά γονιμότητας τους (Goldstein, Sobotka, και Jasilioniene 2009). Προκειμένου να γίνει κατανοητό πώς η οικονομική υποχώρηση έχει επιπτώσεις στη γονιμότητα στην Ευρώπη, είναι σημαντικό να εξεταστεί πώς η γονιμότητα θα είχε αναπτυχθεί ελλείψει της κρίσης.

Σκιαγραφείται ένας σαφής και συνεπής αρνητικός αντίκτυπος της ανεργίας στα ποσοστά γονιμότητας. Ο αντίκτυπος φαίνεται ιδιαίτερα ισχυρός στις νεώτερες ηλικίες, καθώς οι πρώτες γεννήσεις επηρεάζονται εντονότερα από τα αυξανόμενα

συνολικά ποσοστά ανεργίας. Αυτό ερμηνεύετε με δύο λόγους. Η πρώτη εξήγηση θα μπορούσε να είναι ότι οι νέοι μπορούν να αναθεωρήσουν ευκολότερα τα σχέδια γονιμότητάς τους. Ενώ ο δεύτερος λόγος είναι ότι η ανεργία είναι υψηλότερη για τους νέους οι οποίοι δεν έχουν δημιουργήσει ακόμη οικογένεια. Επίσης φαίνεται να μην υπάρχει καμία σχέση μεταξύ της ανεργίας και της συμπεριφοράς της δεύτερης γέννησης στις νεώτερες ηλικίες.

Πολλοί ερευνητές όμως εξετάζοντας την παραπάνω σχέση παρατηρούν πως η σχέση της ανεργίας, ή των συνθηκών της οικονομικής κατάστασης δεν είναι ικανές από μόνες τους να δώσουν σαφείς εξηγήσεις στην μείωση της γεννητικότητας. Για το λόγο αυτό επιμέρισαν σε κατηγορίες και συνδύασαν και άλλους παράγοντες όπως είναι το φύλο, η ηλικία και η κατάσταση της οικονομίας. Για παράδειγμα οι άνεργοι άντρες τείνουν περισσότερο στην αποφυγή της τεκνοποίησης σε σχέση με τις γυναίκες οι οποίες βρίσκονται σε αναπαραγωγική περίοδο όταν δεν εργάζονται ή είναι μακροχρόνια άεργες. Η ηλικία ή η χρονική στιγμή που μένει κάποιος άνεργος επηρεάζει επίσης τον οικογενειακό του προγραμματισμό. Η οικονομική αβεβαιότητα και η κατάσταση της αγοράς εργασίας παίζουν καθοριστικό ρόλο για την δημιουργία οικογένειας ή την απόκτηση δεύτερου ή και περισσότερων τέκνων. Σε οικονομίες όπου η εύρεση εργασίας δεν μπορεί να είναι χρονοβόρα είναι ικανή να αλλάξει την εικόνα της συσχέτισης της ανεργίας με την αρνητική γεννητικότητα.

Μια άλλη σκοπιά που έχει ενδιαφέρον να ειπωθεί είναι η σχέση της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής σταδιοδρομίας των γυναικών. Έχει παρατηρηθεί και συμφωνηθεί σχεδόν από όλους τους μελετητές πως γυναίκες με υψηλή εκπαίδευση παρατείνουν τη δημιουργία οικογένειας καθώς βρίσκονται συνεχώς στην διαδικασία της δια βίου μάθησης και της προσωπικής τους ανέλιξης. Σε αντίθεση οι χαμηλότερα μορφωμένες μητέρες αποκρίνονται στην οικονομική αβεβαιότητα με την υιοθέτηση του ρόλου των μητέρων. Το ίδιο ισχύει και για τις γυναίκες που είναι επαγγελματικά καταξιωμένες αφού προσπαθούν συνεχώς να εξελίσσονται στο εργασιακό τους περιβάλλον. Σε αυτό επίσης αποτρεπτικός παράγοντας είναι η νοοτροπία και οι πολιτικές που ακολουθούν μεγάλες επιχειρήσεις οι οποίες από τη σκοπιά τους αποτρέπουν την απόκτηση τέκνου στο βωμό της επαγγελματικής προοπτικής. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αναβάλλουν την γέννηση του πρώτου παιδιού με απόρροια να τεκνοποιούν σε μεγάλη ηλικία κι για βιολογικούς λόγους να φέρουν στον κόσμο μόνο ένα παιδί. Ως εκ τούτου οι γυναίκες με υψηλά εισοδήματα αναμένεται να έχουν λιγότερα παιδιά.

Στην προσπάθεια που γίνεται να εξηγηθεί το φαινόμενο σφαιρικά και σε συνδυασμό των αντίστοιχων μελετών, σημαντικό ρόλο παίζει η πολιτεία. Κάθε κράτος εφαρμόζει τις δικές του πολιτικές σχετικά με την ενθάρρυνση της δημιουργίας οικογένειας. Μέχρι στιγμής έχει παρατηρηθεί πως για μεγάλα χρονικά διαστήματα οι κυβερνήσεις απέχουν στην αντιμετώπιση του φαινομένου της υπογεννητικότητας. Το κράτος πρόνοιας δεν είναι σε θέση να παροτρύνει ή να βελτιώσει της συνθήκες για τη δημιουργία οικογένειας. Πολλές πολιτικές υποβαθμίστηκαν ή και καταργήθηκαν ενόψει της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Η αμφίδρομη αυτή σχέση της γεννητικότητας και του θεσμικού πλαισίου διαφαίνεται σε χώρες που παροδικά

εφαρμόστηκαν πολιτικές που ευνοούσαν την απόκτηση τέκνων ή που το κράτος πρόνοιας θέσπιζε νόμους που η κοινωνική ασφάλιση και η παροχή υπηρεσιών ήταν επαρκείς για τα παιδιά. Επίσης τα οικογενειακά επιδόματα λειτούργησαν ως “bonus” στην απόκτηση τρίτου ή και τέταρτου παιδιού και οδήγησαν στην προσωρινή αύξηση του δείκτη της γεννητικότητας.

Συχνή αναφορά έχει γίνει και για δευτερεύοντες παράγοντες οι οποίοι φαίνεται να συνέβαλλαν στην μείωση της γεννητικότητας. Βάση έδωσαν οι ερευνητές στις εκτεταμένες μεθόδους αντισύλληψης και τη χρήση αυτών καθώς επίσης σε πολλές χώρες ρόλο έπαιξε και η νομοθεσία για τις αμβλώσεις. Ένα άλλο μέτρο που έχει εξετασθεί για τη σχέση του με την πορεία της γεννητικότητας είναι οι αξίες, οι παραδόσεις και οι πολιτιστικοί παράγοντες τις εκάστοτε κοινωνίας. Έντονα φαίνεται πως η αντίληψη και η νοοτροπία των γενεών για τη δημιουργία οικογένειας συνέβαλλε σε μερικές χώρες για τη σταθερότητα του δείκτη. Τέλος αξιοσημείωτο είναι πως η διακύμανση της γεννητικότητας δεν έμεινε αλώβητη από τους γεωγραφικούς παράγοντες οι οποίοι φαίνεται να λειτούργησαν ως ντόμινο στη μείωση του δείκτη.

6.2 Συγκεντρωτικά αποτελέσματα ερευνών σχετικά με την εξέλιξη της γονιμότητας

1.Τίτλος: “Fertility reactions to the ‘Great Recession’ in Europe: Recent evidence from order-specific data”

Συγγραφείς: Joshua R. Goldstein , Michaela Kreyenfeld, Aiva Jasilioniene Deniz Karaman Örsal

Περίοδος : 2002-2012

Αποτελέσματα: α) τα ποσοστά ανεργίας συνδέονται άμεσα με την ανάπτυξη της γονιμότητας. β) Μείωση γονιμότητας στις νεότερες ηλικίες. γ) άμεσα επηρεασμένη η Νότια Ευρώπη δ) δεν επηρεάζεται η απόκτηση 2^{ου} και 3^{ου} παιδιού από γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας με μορφωτικό επίπεδο.

2. Τίτλος : Changing fertility rates in developed countries. The impact of labor market institutions. Journal of Population Economics 17: 17–43.

Συγγραφείς: Adserà, A. (2004).

Περίοδος : 1960-1997

Αποτελέσματα: α) μείωση ποσοστού γονιμότητας σε αναπτυγμένες χώρες σε επίπεδο χαμηλότερο της αντικατάστασης β) η αγορά εργασίας επηρεάζει τις γυναίκες για την

απόκτηση παιδιού γ) ο συσχετισμός μεταξύ της γονιμότητας και των γυναικείων ποσοστών συμμετοχής στην εργασία στις ανεπτυγμένες χώρες έχει γίνει θετικός δ) οι εκάστοτε πολιτικές επηρεάζουν άμεσα την τεκνοποίηση.

3. Τίτλος : Male fertility patterns and detirmants. (Springer series on demographic methods and population analysis 27)

Συγγραφέας : Li Zhang

Περίοδος : 1964-2004

Αποτελέσματα: α) μελετά την αντρική κι γυναικεία γονιμότητα β) άμεση συσχέτιση ρόλων και υποχρεώσεων των ατόμων με τη γονιμότητα γ) υψηλά ποσοστά γονιμότητας στο νότο σε σχέση με το Βορρά την δεκαετία '50-'60

4. Τίτλος : Low Fertility in Europe : Is there still reason to worry?

Συγγραφέας : Stijn Hoorens, Jack Clift, Laura Staetsky, Barbara Janta,

Stephanie Diepeveen, Molly Morgan Jones, Jonathan Grant

Περίοδος : 1960- 2004

Αποτελέσματα : α) σταθερή πτώση της γονιμότητας από το 1960 λόγω μαζικών μεθόδων αντισύλληψης. β) αλλαγή αξιών σχετικά με την οικογένεια λόγω κοινωνικοοικονομικών παραγόντων. γ) Μειωμένος ο δείκτης TFR στην Νοτιοανατολική Ευρώπη σε σχέση με αυτόν στην Βορειοδυτική. δ) η αλληλεπίδραση των δραστικών κοινωνικών και οικονομικών μετατοπίσεων οφείλεται για τις μειωμένες τάσεις. ε) Το αυξανόμενο ποσοστό των γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση έχει θεωρηθεί ως σημαντικός οδηγός της χαμηλής γονιμότητας.

5. Τίτλος : The effects of gender dominated job on the transition to first marriage

Συγγραφέας : Alessandra Minello, Hans-Peter Blossfeld, European University Institute

Περίοδος : 1968-2008

Αποτελέσματα : α) ο διαχωρισμός των φύλων στην αγορά εργασία έχει αντίκτυπο στην ιδιωτική ζωή των γυναικών. β) οι γυναίκες με προοπτική σταδιοδρομίας στο χώρο εργασίας αποκτούν νωρίτερα οικογένεια γ) η καταγωγή της γυναίκας μπορεί να επηρεάσει τη δημιουργία οικογένειας. δ) οι γυναίκες με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης τεκνοποιούν σε μικρή ηλικία.

6. Τίτλος: Labor Market Effects of Population Aging, Review of Labour Economics and Industrial Relations, 17, Special Issue 2003: 5-44.

Συγγραφέας : Börsch-Supan (2003),

Περίοδος : 1980- 2001

Αποτελέσματα: α) χαμηλή γεννητικότητα και αλλαγή της ηλικιακής δομής στις βιομηχανοποιημένες χώρες . Β) γήρανση του πληθυσμού σε παγκόσμιο επίπεδο, γ) η δημογραφική αλλαγή οφείλεται στην διαφοροποίηση των οικονομικών ροών και την αλλαγή της πολιτικής των χωρών λόγω παγκοσμιοποίησης.

7. Τίτλος : Das lange leben lerner (Zerziehungswiss 12: 383-407)

Συγγραφέας : Jame W Vaupel, Dirk Hofacker

Περίοδος : 1960-1990

Αποτελέσματα: α) γήρανση του πληθυσμού λόγω μείωσης της γονιμότητας. β) χαμηλή γονιμότητα στη Γερμανία το 1960 γ) οι οικογενειακές πολιτικές του κράτους επηρεάζουν άμεσα τη γεννητικότητα, δ) η κοινωνική ασφάλιση και οι γενικότερες πολιτικές για την οικογένεια επηρεάζουν άμεσα την τεκνοποίηση (παράδειγμα Γερμανίας)

8) Τίτλος : Spatial analysis of the causes of fertility decline in Prussia (Population and development review 40:3, 497-525)

Συγγραφέας : Goldstein, J.R. Klüsener, S. (2014)

Περίοδος : 1970-2011

Αποτελέσματα : α) οι οικονομικές και πολιτιστικές αλλαγές έχουν άμεσο αντίκτυπο στη γονιμότητα, β) γεωγραφική ομαδοποίηση της μείωσης της γεννητικότητας

9) Τίτλος : Uncertainty in Fertility intentions in British

Συγγραφέας : Maire Ni Bhrolchain & E. Beaujouan (2011)

Περίοδος : 1979-2007

Αποτελέσματα: α) η γεννητικότητα σχετίζεται άμεσα με την ηλικία της μητέρας. β) αβεβαιότητα για το δεύτερο ή τρίτο τοκετό και μεγάλη διάρκεια μεταξύ αυτών. γ) σημαντική αβεβαιότητα σχετικά με τις προθέσεις της γεννητικότητας.

10. Τίτλος : Fertility in Advanced Societies: A Review of Research (Eur J Popul. Feb 2013 29(1): 1–38. Published online Sep 12, 2012)

Συγγραφέας: Nicoletta Balbo, Francesco C. Billari, and Melinda Mills

Περίοδος: 1970-2000

Αποτελέσματα: α) η ηλικία της μητέρας κατά την πρώτη γέννηση επηρεάζει τον αριθμό των τοκετών, β) αρνητική σχέση εισοδήματος της μητέρας με την απόκτηση παιδιού, γ) πολιτικές στην αγορά εργασίας που ενισχύουν την μείωση της γονιμότητας δ) αργή μετάβαση στη μητρότητα από γυναίκες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, ε) οικονομική αβεβαιότητα και αύξηση ανεργίας αναβάλλουν την πατρότητα

11. Τίτλος : High development and fertility: Fertility at older reproductive ages and gender equality explain the positive link

Συγγραφείς: O Mikko Myrskylä, Hans-Peter Kohler, Francesco Γ Billari

Περίοδος: 1975-2008

Αποτελέσματα: α) η κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη σχετίζεται με τη μείωση της γονιμότητας. Β) η ισότητα των φύλων επιδρά στη γονιμότητα, γ) πολύ χαμηλή γονιμότητα σε οικογένειες με μεσαία εισοδήματα, γ) οι πολιτιστικές παραδόσεις επηρεάζουν τις εργαζόμενες γυναίκες στην απόκτηση τέκνου

12. Τίτλος : Economic Recession and fertility in the developed world

Συγγραφείς: T. Sobotka, V. Skirbekk, D.Philipov (2011)

Περίοδος : 1930-1980

Αποτελέσματα : α) μείωση επιπέδου του ΑΕΠ και αύξηση της ανεργίας οφείλονται για τη μείωση της γονιμότητας, β) το μορφωτικό επίπεδο επηρεάζει την γονιμότητα γ) οι εκάστου πολιτικές μπορούν ως ένα βαθμό να ρυθμίσουν τη γονιμότητα. Δ) η οικονομική ύφεση δεν επηρεάζει από μόνη την γεννητικότητα

14. Τίτλος : Why do people postpone parenthood; Reasons and social policy incentives (Human Reproduction Update 17: 848-860)

Συγγραφείς : Melinda Mills , Ronald Rindfuss , Peter McDonald , Egbert te Velde (2011)

Περίοδος: 1980-2010

Αποτελέσματα: α) αναβολής του πρώτου παιδιού λόγω της αυξημένης αποτελεσματικής αντισύλληψης, καθώς και του ρόλου των γυναικών στην εκπαίδευση αγορά εργασίας των, β) η ισότητα των φύλων, οι συνθήκες στέγασης, η οικονομική αβεβαιότητα και η έλλειψη υποστηρικτικών πολιτικών για την οικογένεια . γ) ορισμένες κοινωνικές πολιτικές μπορεί να είναι αποτελεσματικές στην καταπολέμηση της αναβολής. δ) η αναβολή της

πρώτης γέννησης έχει επιπτώσεις στην ικανότητα των γυναικών για να αποκτήσουν περισσότερα παιδιά

15. Τίτλος: The end of Lowest-low Fertility (Population and development Review 35, 4: 663-669)

Συγγραφέας : Joshua Goldstein , T. Sobotka και A. Jasilioniene (2009)

Περίοδος : 1990-2008

Αποτελέσματα: α) οι ανεπτυγμένες χώρες με χαμηλή γονιμότητα παρουσιάζουν αυξήσεις την τελευταία δεκαετία ως φυσική

16 . Τίτλος : Fertility rebound and economic growth

Συγγραφέας : P. Dominiak, E. Lechman, A. Okonowicz

Περίοδος : 1970-2011

Αποτελέσματα: α) οι τάσεις γονιμότητας καθορίζονται από την ανάπτυξη της οικονομίας, β) χώρες με υψηλότερα στάδια ανάπτυξης τείνουν να βιώσουν ανάκαμψη της γονιμότητας, γ) η θετική επίδραση της οικονομίας στη γονιμότητα μπορεί τελικά να είναι διαχρονική και βραχυπρόθεσμη, δ) Ακόμα πολλές ανεπτυγμένες χώρες δεν βιώνουν την ανάκαμψη της γονιμότητας, γεγονός που υποδηλώνει ότι η οικονομική ανάπτυξη δεν οδηγεί αποκλειστικά σε δημογραφικές αλλαγές, ε) η διακύμανση της γονιμότητας μεταξύ των χωρών εξηγείται μόνο εν μέρει από την αύξηση του βιοτικού επιπέδου, ενώ το υπόλοιπο έχει αποδοθεί στο θεσμικό, κοινωνικό και κρατικό πλαίσιο πολιτικής.

17. Τίτλος: Socioeconomic Differences in the Unemployment and fertility Nexus

Συγγραφέας: M. Kreyenfeld, G. Andersson

Περίοδος : 1980-2000

Αποτελέσματα: α) αύξηση των ηλικιών που αποκτούν το πρώτο παιδί, β) η ανεργία σε συνδυασμό και μόνο με την κοινωνική τάξη, τη μόρφωση και την ηλικία των γονέων επηρεάζει τη γονιμότητα και όχι ως παράγοντας από μόνη της γ) θετική συσχέτιση μεταξύ της γυναικείας ανεργίας και της γονιμότητας σε μικροοικονομικό επίπεδο, δ) λιγότερο μορφωμένες γυναίκες αποκτούν παιδιά σε ανεπαρκείς οικονομικές καταστάσεις

18. Τίτλος : Economic uncertainty in fertility Research

Συγγραφέας: O. Sivkova

Περίοδος : 1970-2005

Αποτελέσματα: α) η δημιουργία οικογένειας και η οικονομική κατάσταση έχουν αμοιβαία εξάρτηση, β) πολιτική παρέμβαση και θεσμικές αλλαγές αυξάνουν τα επίπεδα της γονιμότητας, γ) αλλαγή στη γονιμότητα εξαιτίας της διαθεσιμότητας και χρήσης αντισυλληπτικών μεθόδων, δ) σημαντικός ρόλος της εκάστοτε νομοθεσίας για τις αμβλώσεις

19. Τίτλος: Fertility developments in Central and Eastern Europe: The role of work – Family tensions

Συγγραφέας: A. Matysiak

Περίοδος: 1990-2000

Αποτελέσματα: α) η στροφή των νέων προς της εκπαίδευση και την επαγγελματική σταδιοδρομία διατάραξαν τη σχέση για τη δημιουργία οικογένειας, β) αποτελέσματα των παραπάνω οι κυβερνήσεις αποσύρουν το ευνοϊκό θεσμικό πλαίσιο για τους εργαζόμενους γονείς, γ) αλληλεξάρτηση μεταξύ της γονιμότητας, της απασχόλησης των γυναικών, των οικογενειακών πολιτικών και των κοινωνικών κανόνων στην εργασία των γυναικών στην περιοχή της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης

20. Τίτλος : Fertility and women's employment reconsidered : A macro-level time-series analysis for developed countries, 1960-2000

Συγγραφέας: H. Engelhardt , T. Kögel , A. Prskawetz

Περίοδος: 1960-2000

Αποτελέσματα : α) αστάθεια στην μακροχρόνια σχέση μεταξύ της γονιμότητας και της απασχόλησης των γυναικών

21. Τίτλος: An economic analysis of fertility

Συγγραφέας: G. Becker

Περίοδος: 1960

Αποτελέσματα: α) η μετάβαση της γονιμότητας έχει αμφισβητηθεί για τον λόγο και την απόδειξη ότι η συζυγική ηλικία και η γονιμότητα καθορίζονται από κοινού με άλλες μεταβλητές, κυρίως με τη συμβολή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό, μέσα σε κάποιο είδος πλαισίου των νοικοκυριών βελτιστοποίηση

22. Τίτλος : "Falling fertility: How the population problem is solving itself" ("The economist" , 2009)

Συγγραφέας : Matt Ridley

Περίοδος : 2009

Αποτελέσματα: α) ο δείκτης γονιμότητας στον μισό πληθυσμό της γης, θα έχει υποχωρήσει στο 2,1 ή και πιο χαμηλά, β) ο παγκόσμιος πληθυσμός, από τα περίπου 6,8 δισεκατομμύρια που είναι σήμερα, θα φθάσει περίπου στα 9,0 δισεκατομμύρια, γ) ο δείκτης γονιμότητας θα έχει υποχωρήσει κοντά στο "όριο αντικατάστασης" και θα παύσει να αυξάνεται.

Κεφάλαιο 7

Η περίπτωση της Ελλάδας

7.1. Οι αλλαγές στην πληθυσμιακή πυραμίδα της Ελλάδας

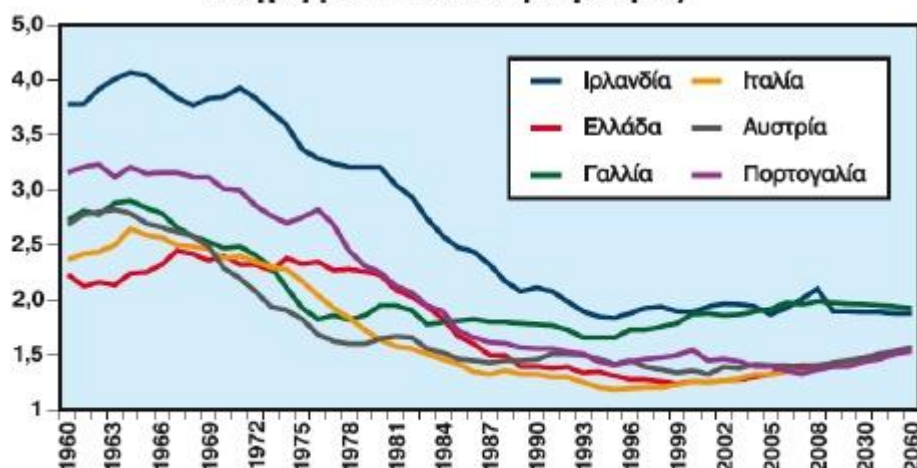
Η Ελλάδα δεν διαφοροποιείται από τις γενικότερες πληθυσμιακές τάσεις που επικρατούν στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αντίθετα, ανήκει στην ομάδα των χωρών για τις οποίες οι δημογραφικές προβλέψεις είναι ιδιαίτερα δυσοίωνες. Το 2010, για όλες τις χώρες οι δημογραφικές ομάδες των ατόμων ηλικίας μικρότερης των 39 ετών, παρατηρείται αισθητή μείωση του πληθυσμού τους. Εξαίρεση αποτελούν τα άτομα ηλικίας 0-14 ετών, των οποίων η μείωση του πληθυσμού είναι αρκετά μικρή, ώστε να γίνεται λόγος για στασιμότητα, καθώς η υποχώρηση κατά -0,02% δεν μπορεί να χαρακτηριστεί βαρύνουσα. Διαφορετική είναι η κατάσταση στα άτομα ηλικίας 15-29 ετών, όπου αναμένεται σημαντική μείωση του μεγέθους τους κατά -12,99%. Μείωση θα καταγράψει και ο πληθυσμός της ηλικιακής ομάδας των ατόμων 25-39 ετών, καθώς τα επίπεδα το 2010 είναι κατά -2,20% μικρότερα από τα αντίστοιχα του 2005.

Πίνακας 1. Ποσοστό γονιμότητας

	Ελλάδα	Κόσμος	Περισσότερο αναπτ. χώρες	Λιγότερο αναπτ. χώρες	Ελάχιστο αναπτ. χώρες
1950-1955	2,29	4,9	2,8	5,9	6,6
1970-1975	2,32	4,3	2,2	5,0	6,7
2000-2005	1,28	2,7	1,6	2,6	4,8
2020-2025	1,51	2,3	1,7	2,1	3,5
2045-2050	1,76	2,0	1,8	1,9	2,4

Πηγή: Ηνωμένα Έθνη, «World population prospects: The 2008 revision population database».

Διάγραμμα 1. Ποσοστό γονιμότητας

Πηγή: Eurostat και European Commission, "The 2009 Ageing Report", European Economy 2/2009.

Σύμφωνα με τον πίνακα 1 παρατηρείται τεράστια μείωση του ποσοστού της γονιμότητας από το 1975 έως και το 2005. Παρόλα ταύτα ο συνολικός πληθυσμός της Ελλάδας αυξάνεται απρόσκοπτα σε όλη την μεταπολεμική περίοδο, από 7,6 εκατομμύρια το 1951 σε 10,9 στην απογραφή του 2001 και σε 11,3 το 2011. Η θνησιμότητα στην χώρα μας έχει συρρικνωθεί σημαντικά στη μεταπολεμική περίοδο. Αφενός μεν η βρεφική θνησιμότητα από 55‰ το 1955 έχει περιορισθεί στο 4‰ το 2011, αφετέρου δε ο μέσος όρος ζωής αγγίζει τα 78 έτη για τους άνδρες και 83 για τις γυναίκες σήμερα έναντι 63 και 66 έτη αντίστοιχα στις αρχές της δεκαετίας του '50.

Έτσι η γονιμότητα ακολουθεί στην Ελλάδα φθίνουσα πορεία (όπως και στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες), ενώ ο συγχρονικός δείκτης γονιμότητας (μέσος αριθμός παιδιών/γυναίκα ετησίως) συρρικνώνεται μετά το 1980 για να σταθεροποιηθεί σε σχετικά χαμηλά επίπεδα μέχρι τις αρχές της τρέχουσας δεκαετίας και να αυξηθεί ελαφρώς τα τελευταία έτη). Η πτώση της γεννητικότητας και της θνησιμότητας οδηγούν αναπόφευκτα (όπως και σε όλες τις ανεπτυγμένες χώρες του πλανήτη μας) στην προοδευτική γήρανση του πληθυσμού, με αποτέλεσμα το ποσοστό των 65 ετών και άνω να ανέλθει στο 19 % το 2011 (έναντι του 7% στις αρχές της δεκαετίας του 1950).

Επίσης η κατανομή του πληθυσμού ανά φύλο και ηλικία στην χώρα μας έχει αλλάξει σημαντικά στην διάρκεια του τελευταίου αιώνα και κυρίως στο δεύτερο μισό του. Η μεταβολή των υψηλών τιμών των δεικτών της γονιμότητας και θνησιμότητας στις αρχές του 20ου αιώνα, συνοδεύτηκε από τη δημογραφική γήρανση (αύξηση του ειδικού βάρους των ηλικιωμένων) και αποτυπώνεται έντονα στις πληθυσμιακές πυραμίδες. Η μείωση της θνησιμότητας και ακολούθως η σταδιακή πτώση της γεννητικότητας αντικατοπτρίζονται τόσο στους απόλυτους αριθμούς των γεννήσεων και των θανάτων και στους αδρούς δείκτες (ποσοστά γεννητικότητας και θνησιμότητας) όσο και στις πληθυσμιακές πυραμίδες, καθώς από μια «κλασσική» πυραμίδα ηλικιών με διευρυμένη βάση (υψηλό ποσοστό νέων) και συρρικνωμένη κεφαλή (χαμηλό ποσοστό ηλικιωμένων) περάσαμε προοδευτικά σε μια κατάσταση που τείνει σε περισσότερο γερασμένη, με αυξημένο το ποσοστό των ηλικιωμένων. (Συμεωνίδου Χ., 2006)

Έτσι, ενώ η χώρα μας βρισκόταν στις αρχές του 20ου αιώνα ανάμεσα στις Ευρωπαϊκές χώρες με τον πιο νέο ηλικιακό πληθυσμό, στις αρχές του 21ου κατατάσσεται ανάμεσα στις πλέον «γερασμένες» χώρες της ηπείρου μας. Ειδικότερα, ενώ στις αρχές του αιώνα η δομή του πληθυσμού ελάχιστα διέφερε από αυτήν των λιγότερο ανεπτυγμένων περιοχών που βρίσκονται στα αρχικά στάδια της δημογραφικής μετάβασης, το 2001 ελάχιστα διαφοροποιείται εκείνης των πλέον ανεπτυγμένων χωρών, που, όπως και η Ελλάδα, έχουν ολοκληρώσει την δημογραφική τους μετάβαση. Οι επιπτώσεις της παραπάνω αλλαγής αποτυπώνονται και στους δείκτες γήρανσης και αντικατάστασης. Ο δείκτης γήρανσης (αριθμός ατόμων άνω των 65 ετών ως προς 100 άτομα ηλικίας 0-14 ετών) αυξάνεται αργά αλλά σταθερά προπολεμικά, με επιταχυνόμενους όμως ρυθμούς την περίοδο 1951-2011. Ο δείκτης αντικατάστασης (αριθμός νέων 10-14 ετών σε κάθε άτομο 60-64

ετών) συρρικνώνεται σημαντικά, καθώς η πτωτική τάση της γεννητικότητας οδηγεί στη ταχύτατη μείωση του ειδικού βάρους των νέων.

Οι δημογραφικές τάσεις που επικρατούν στην χώρα μας, αποτυπώνονται επίσης με σαφήνεια από τις τιμές του δείκτη πληθυσμιακής εξάρτησης, που υπολογίζεται ως το πηλίκο του μη ενεργού προς τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Υπενθυμίζεται ότι υψηλές τιμές του δείκτη αξιολογούνται αρνητικά καθώς σημαίνουν ότι η αναλογία των ατόμων που δεν μπορούν για αντικειμενικούς λόγους να εργαστούν προς το εργατικό δυναμικό της χώρας, τείνει σε επίπεδα που γεννούν κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα, όπως η βιωσιμότητα των ασφαλιστικών ταμείων και η τωρινή ανεπάρκεια των συστημάτων υγείας. Η ελληνική κοινωνία επειδή πλήττεται από έντονη υπογεννητικότητα και απολαμβάνει αρκετά υψηλό μέσο όρο ζωής, έτσι βιώνει έντονα και πληθυσμιακή γήρανση.

Τέλος, σκόπιμο είναι να αναφερθεί πως η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από την ιδιαίτερα άνιση γεωγραφική κατανομή του πληθυσμού της όπως για παράδειγμα ο νομός Αττικής καταλαμβάνει μόλις το 3% της επιφάνειας της χώρας και συγκεντρώνει το 2001 3,8 από τα 11 εκατομμύρια των κατοίκων της χώρας. Έτσι όπως και οι άλλες ανεπτυγμένες χώρες του πλανήτη μας «γερνάει» και η δημογραφική αυτή γήρανση είναι μη αναστρέψιμη, στο βαθμό που όλο και περισσότερο θα οφείλεται στην αύξηση του μέσου όρου ζωής. Επομένως, η Ελλάδα αντιμετωπίζει τέσσερις μείζονες δημογραφικές προκλήσεις: την πληθυσμιακή ερήμωση ολόκληρων περιοχών, τη «διαχείριση» της δημογραφικής γήρανσης (τους τρόπους που θα βρει αφενός μεν για να επιβραδύνει τους ρυθμούς της, αφετέρου δε για να αξιοποιήσει το τεράστιο απόθεμα των ανθρώπινων πόρων που αντιπροσωπεύουν τα ηλικιωμένα άτομα), τη «διαχείριση» των μεταναστευτικών ρευμάτων, με την υιοθέτηση μεταναστευτικών πολιτικών που θα λαμβάνουν υπόψη το διεθνές και βαλκανικό περιβάλλον και θα επιτρέπουν παράλληλα την εκπλήρωση τόσο των δημογραφικών όσο και των κοινωνικο-οικονομικών της αναπτυξιακών στόχων καθώς και τη αισθητή μείωση της γεννητικότητας. (Κοτζαμάνης Β., Ανδρουλάκη Ε., 2005)

7.2.Οικονομική κρίση και γονιμότητα στην Ελλάδα

Η οικονομική κρίση δεν εξηγεί όλη τη δεδομένη κατάσταση. Παρά το γεγονός ότι το ποσοστό γονιμότητας παραμένει ουσιαστικά αμετάβλητο μεταξύ 2008 και 2010 (1,47παιδιά/γυναίκα και 1,49 αντίστοιχα) και μειώθηκε σε 1,34 παιδιά/γυναίκα το 2012, αυτά τα ποσοστά γονιμότητας είναι σημαντικά υψηλότερα από εκείνα του 1999 (1,28) και 2001 (1,26, το ιστορικά χαμηλό επίπεδο). Ένα μεγάλο μέρος του προβλήματος έγκειται στην ταυτόχρονη μείωση του 6,1% του πληθυσμού των γυναικών σε αναπαραγωγική ηλικία (15-44 ετών). Εκτιμάται ότι, χωρίς αυτήν την πτώση, περίπου 7200 περισσότερες γεννήσεις θα είχαν συμβεί το 2012 (παράρτημα 2). Ως εκ τούτου, η μείωση της γονιμότητας αντιπροσωπεύει μόλις το 60% της συνολικής μείωσης των γεννήσεων το 2012 σε σύγκριση με το 2008, ενώ η μείωση στις γυναίκες της αναπαραγωγικής ηλικίας, εξηγεί το υπόλοιπο 40%.

Σχήμα 10 : Η γονιμότητα στην Ελλάδα

Table 1. Total Fertility Rate (TFR) and number of live births by maternal age and citizenship in Greece, 2008-2012.										
Year	Total Number of Births	TFR	Citizenship of the Mother		Age (completed years)					
			Hellenic	Other	<25	25-29	30-34	35-39	40-44	≥45
2008	118302	1.47	96321	21981	18158	33917	41483	20294	3952	498
2009	117933	1.49	95637	22996	17457	32819	41258	21342	4468	589
2010	114766	1.47	93192	21574	16675	30967	40426	21389	4623	686
2011	106428	1.39	87426	19002	14378	28027	38563	20461	4347	652
2012	100371	1.34	84851	15520	12384	26039	37070	19785	4415	678
(%) 2008-2012 change	-15.2	-8.8	-11.9	-29.4	-31.8	-23.2	-10.6	-2.5	+11.7	+36.1

Πηγή: Eurostat

Η σχέση μεταξύ των ποσοστών γεννήσεων και της ηλικίας της μητέρας κατά τη διάρκεια του 2008-12 είναι ενδιαφέρουσα. Ο αριθμός των γεννήσεων μειώθηκε περαιτέρω σε νεότερες γυναίκες: οι γεννήσεις μειώθηκαν κατά 31,8%, 23,2%, 10,6% και 2,5% σε γυναίκες ηλικίας κάτω των 25 ετών, 25-29ετών, 30-34ετών και 35-39 χρόνια, αντίστοιχα. Αντίθετα, το ποσοστό γεννητικότητας αυξήθηκε για τις γυναίκες ηλικίας άνω των 40 ετών. Συγκεκριμένα, οι γεννήσεις και το ποσοστό γεννητικότητας σε γυναίκες ηλικίας 40-44 ετών αυξήθηκε κατά 11,7% και 8,7%, αντίστοιχα, και σε αυτές άνω των 45 ετών 36,1% και 34,8%. Δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για την εκτίμηση της επιλεκτικής μετανάστευσης των γυναικών σε αναπαραγωγική ηλικία, αλλά εκτιμάται ότι οι ξένες γυναίκες συνέβαλαν περισσότερο από το ένα τρίτο στη μείωση των γεννήσεων για την περίοδο 2008-12. Επίσης καθοριστικός παράγοντας

της παροδικής αύξησης της γονιμότητας ήταν τα οικογενειακά επιδόματα και προνόμια που θεσπίστηκαν το 2007 για την απόκτηση τρίτου τέκνου.

Η πτωτική τάση στην Ελλάδα στα ποσοστά γεννήσεων είναι ένα συστατικό αποτέλεσμα της συνεχιζόμενης οικονομικής κρίσης, ενισχύοντας το πρόβλημα της δημογραφικής γήρανσης. Η ύφεση, όπως και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, έχει επηρεάσει κυρίως νεότερες γυναίκες και τους μετανάστες, πιθανότατα λόγω της αναλογικά μεγαλύτερης αύξησης της ανεργίας σε αυτές τις ομάδες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο πληθυσμός στην Ε.Ε. βρίσκεται σε μια κρίσιμη καμπή. Στο τέλος του 2012, η πλειοψηφία του παγκόσμιου πληθυσμού εκτιμάται ότι ζει σε χώρες ή περιοχές υπογεννητικότητας, και τα προγενέστερα διαφορετικά καθεστώτα γονιμότητας, όλο και εξαφανίζονται συγκριτικά με τα παγκόσμια επίπεδα. Πολλές πτυχές αυτής της σύγκλισης προς τη χαμηλή γονιμότητα είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακές. Μια σωρεία από έρευνες οι οποίες μελετήθηκαν και η βιβλιογραφική ανασκόπηση που έγινε στα πλαίσια της παρούσας εργασίας προσδίδει την εξέλιξη της γονιμότητας σε πολλούς παράγοντες με βασικότερο υπαίτιο την οικονομική κρίση και την αβεβαιότητα στην αγορά εργασίας.

Αν και τα στοιχεία καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα, τα κύρια συμπεράσματα που αναφέρονται σε εμπειρικές μελέτες ποικίλλουν. Γεγονός που υποδηλώνει σημαντικά την πολυπλοκότητα του προβλήματος και το πλήθος των παραγόντων, τα οποία δυνητικά επηρεάζουν την αμφίδρομη σχέση μεταξύ της γονιμότητας και της ευρείας έννοιας της κοινωνικό-οικονομικής ανάπτυξης. Τόσο στη θεωρητική όσο και στην εμπειρική προσέγγιση δίνεται κύρια έμφαση σε θέματα που συνδυάζουν τις τάσεις της γονιμότητας και της οικονομικής ανάπτυξης. Η πλειοψηφία των μελετών συγκλίνουν στο συμπέρασμα πως σε περιόδους οικονομικής κρίσης και αβεβαιότητας η τεκνοποίηση αναβάλλεται ή έστω μειώνεται.

Συγκεκριμένα τρεις εκκεντρικές διαφορετικές παραμέτρους παρατηρούνται στις έρευνες οι οποίες διακρίνονται εύκολα μεταξύ τους, προσφέροντας η καθεμία διαφορετικές προοπτικές για την ανάλυση. Το πρώτο ρεύμα συνδυάζει τα ζητήματα της αλλαγής του δείκτη με την οικονομική ανάπτυξη αποκλειστικά, το δεύτερο την αλλαγή των τάσεων με βάση την ηλικία της πρώτης γέννησης και το θεσμικό πλαίσιο και το τρίτο θεωρεί τις μεταβαλλόμενες τιμές του δείκτη άμεσα επηρεασμένες με το μορφωτικό επίπεδο των γυναικών.

Βέβαια είναι πολύ νωρίς για το χώρο των ερευνών να θεωρηθούν εξολοκλήρου υπαίτιοι για την θετική ανώμαλη αυτή συσχέτιση της γονιμότητας που παρατηρείται σε κάθε χώρα με τους συγκεκριμένους όρους στην αγορά εργασίας, την οικογενειακή

συμφιλίωση, την οικονομική αβεβαιότητα, τα κοινωνικά κριτήρια και το θεσμικό πλαίσιο ή εάν είναι ακριβώς ένα προσωρινό φαινόμενο που προκαλείται από την αλληλεπίδραση διάφορων παραγόντων ανεξαρτήτως από τους παραπάνω ή σε συνδυασμό αυτών. Εντούτοις, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η αλληλεξάρτηση μεταξύ της γονιμότητας, της απασχόλησης των γυναικών, της ανεργίας, της οικονομικής αβεβαιότητας, των οικογενειακών πολιτικών και των κοινωνικών κανόνων στην αγορά εργασίας απαιτεί την πιο μεγάλη προσοχή. Οι σε βάθος μελέτες επομένως απαιτούνται προκειμένου να ερευνηθεί ο ρόλος της αύξησης των εργασιο-οικογενειακών δυσαρμονιών στην πτώση της γονιμότητας τη δεκαετία του '90, καθώς επίσης και ο ρόλος της αναδύομενης ποικιλομορφίας στα πρότυπα οικογενειακής πολιτικής, ώστε να γίνουν κατανοητές καλύτερα οι παραλλαγές στα επίπεδα γονιμότητας που παρατηρούνται το 2000.

Η εξάπλωση της υπογεννητικότητας σε πρώην χώρες με υψηλή γονιμότητα έχει συμβεί με έναν εξαιρετικά ταχύ ρυθμό από ό, τι η σύγκλιση των πολλών άλλων κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών. Στην Ε.Ε., ιδίως μετά την κρίση, σημειώθηκαν άνευ προηγουμένου χαμηλά επίπεδα γονιμότητας, με συνολικό ποσοστό γονιμότητας (TFR) κάτω από 1,3 παιδιά ανά γυναίκα.

Η χαμηλή γονιμότητα είναι πιθανό να είναι μια σημαντική πρόκληση για πολλές αναπτυσσόμενες χώρες της Ε.Ε. στις επόμενες δεκαετίες. Οι αναλύσεις σε αυτή τη μελέτη μας επιτρέπουν να καταλήξουμε σε κάποια πρώτα συμπεράσματα για τις αιτίες και επιπτώσεις καθώς και τις δυνατότητες των πολιτικών αντιμετώπισης της χαμηλής γονιμότητας στην Ευρώπη.

Αρχικά, το προφίλ των σύγχρονων ευρωπαϊκών προτύπων γονιμότητας προσδιορίζει ένα συστηματικό σχέδιο της χαμηλότερης γονιμότητας που χαρακτηρίζεται από μια ταχεία καθυστέρηση της τεκνοποίησης, μια μικρή πιθανότητα εξέλιξης μετά το πρώτο παιδί (αλλά όχι ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα της πρώτης γέννησης τεκνοποίησης). Στο τέλος της δεκαετίας του 1990, ως εκ τούτου, προκύπτει μια σαφής ομαδοποίηση των ευρωπαϊκών εθνών που χωρίζει τις χώρες με χαμηλά επίπεδα γονιμότητας και τις χώρες με χαμηλότερη γονιμότητα με τη μορφή συσπείρωσης όπου φαίνεται να εκφράζεται σε τεκνοποίηση που σχετίζεται με τις κοινωνικές συμπεριφορές, όπως η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό,

τη διάχυση της συγκατοίκησης ή την εκτός γάμου αναπαραγωγική ηλικία και άλλες διαστάσεις.

Οι χώρες με τη χαμηλότερη γονιμότητα παρουσιάζουν ίδια ετερογένεια και στα δύο διαφορετικά πρότυπα. Από τη μία πλευρά, η Νότια Ευρώπη έχει το χαμηλότερο των χωρών δείκτη γονιμότητας, συμπεριλαμβανομένης κυρίως της Ιταλίας και της Ισπανίας, με ένα χαμηλό μερίδιο των εξωσυζυγικών γεννήσεων, μια περιορισμένη διάχυση του διαζυγίου και ένα σχετικά χαμηλό ποσοστό των γυναικών που συμμετέχουν στο εργατικό δυναμικό. Επίσης παρουσιάζουν πιο έντονη την αναβολή της πρώτης γέννησης και μια μικρότερη επιβράδυνση σε μεγαλύτερες ηλικίες. Από την άλλη πλευρά, οι χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης έχουν υψηλότερη μη έγγαμη γεννητικότητα και υψηλά ποσοστά διαζυγίων και οι πρώτες γεννήσεις λαμβάνουν χώρα νωρίτερα από ό, τι στις χώρες της Νότιας Ευρώπης με χαμηλότερη γονιμότητα.

Εν κατακλείδι, είναι γεγονός πως τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο οι δημογραφικοί δείκτες αλλάζουν ραγδαία. Οι διακυμάνσεις στα ποσοστά του πληθυσμού, η γήρανση του, το προσδόκιμο ζωής και η γονιμότητα έχουν αλλάξει αισθητά. Η οικονομική κρίση που σάρωσε την Ευρώπη άφησε αισθητά το στίγμα της στην μεταβολή της γονιμότητας. Η προσπάθεια που γίνεται από την "οικογένεια" των δημογράφων για την ανάλυση σύνθετων παραγόντων αλλά και την επίλυση του προβλήματος είναι τα τελευταία χρόνια αρκετά εκτεταμένη και εμπεριστατωμένη. Σκοπός πλέον είναι να αξιοποιηθεί σωστά από κάθε κράτος η πλούσια επιστημονική προσέγγιση του προβλήματος ώστε να ανοίξει ο δρόμος για την επίλυση του.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Adsera, A. (2004). Changing fertility rates in developed countries. The impact of labour market institutions. *Journal of Population Economics*, 17, 1-27
2. Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50, 179-211.
3. Balbo, N., Billari, F., Mills, M., (2012) : Fertility in Advanced Societies: A Review of Research (Eur J Popul. Feb 2013 29(1): 1–38.
4. Becker, G.S. (1991), “A Treatise on the Family,” Harvard University Press, Cambridge.
5. Becker , G.S (1960) : An economic analysis of fertility
6. Blossfeld H. (2005), Labor-market entry and the sexual segregation of careers in the Federal Republic of Germany, *American Journal of Sociology*, 93, pp. 89-118
7. Börsch-Supan (2003), Labor Market Effects of Population Aging, Review of Labour Economics and Industrial Relations, 17, Special Issue 2003: 5-44.
8. Bhrolchain M., Beaujouan E., (2011) : Uncertainty in Fertility intentions in British
9. Czechl, M., G. Henseke (2007), Demografie und Wirtschaftswachstum: Kein einfacher Zusammenhang, *Wirtschaftspolitische Blätter* 4: 693-703.
10. Davenport, T.H., S.C. Voelpel (2006), *Managing the Aging Workforce: Challenges and Solutions*, New York.
11. Doblhammer, G., U. Ziegler (2006), Future Elderly Living Conditions in Europe: Demographic Insights, in: Backes/Lasch/Reimann: 267-292.
12. Dominiak, P., E. Lechman, A. Okonowicz (2012) : Fertility rebound and economic growth. European Commission (2007), *The European Union labour force survey database: Userguide*, Luxemburg
13. Eurostat (2009), *Aggregations of manufacturing based on NACE Rev 1.1*, available online: http://europa.eu.int/estatref/info/sdds/en/htec/htec_agg_nace.pdf.

14. European Commission (2011), European regional and urban statistics – Reference guide, Luxembourg. European Commission (2011), European regional and urban statistics – Reference guide, Luxembourg.
15. Feyrer, J. (2007), Demographics and Productivity, *The Review of Economics and Statistics* 1: 100-109.
16. Frosch, K., Kühntopf, K., T. Tivig (2007), Beschäftigung im Demografischen Wandel: Eine regionale Perspektive, *Wirtschaftspolitische Blätter*, 4: 669-691.
17. Goldstein, J., Kreyenfeld, M., Jasilioniene, A., Örsal, K., (2013) : Fertility reactions to the ‘Great Recession’ in Europe: Recent evidence from order-specific data
18. Goldstein, J., Sobotka T., Jasilioniene, A., (2009) : The end of Lowest-low Fertility (*Population and development Review* 35, 4: 663-669)
19. Hoorens, S., Clift, J., Staetsky, L., Janta, B. (2011): Low Fertility in Europe : Is there still reason to worry?
20. Li Zhang () : Male fertility patterns and detirmants. *Springer series on demographic methods and population analysis* 27
21. Matysiak, A., (2001) : Fertility developments in Central and Eastern Europe: The role of work – Family tensions
22. Mills, M. , Rindfuss, R., McDonald, P., Velde, E., (2011) : Why do people postpone parenthood; Reasons and social policy incentives (*Human Reproduction Update* 17: 848-860)
23. Minello, A., Blossfeld, H., European University Institute (2009), : The effects of gender dominated job on the transition to first marriage
24. Morgan, S.P. (1981). Intention and uncertainty at later stages of childbearing: the United States 1965 and 1970. *Demography* 18(3): 267-285
25. Myrskylä, M., Kohler, H., Billari, F., (2009) : High development and fertility: Fertility at older reproductive ages and gender equality explain the positive link
26. Nardo, M., M. Saisana, A. Saltelli, S. Tarantola, A. Hoffman, E. Giovannini (2005), *Handbook on Constructing Composite Indicators: Methodology and User Guide*, OECD Statistics Working Papers, 2005/3, OECD Publishing

27. Örsal, D. D. K. & Goldstein, J. (2010). The increasing importance of economic conditions on fertility, *Population Association of America Annual Meeting*. Dallas
28. Prskawetz, A., T. Fent, W. Barthel, J. Crespo-Cuaresma, T. Lindh, B. Malmberg, M. Halvarsson (2007), The Relationship between Demographic Change and Economic Growth in the EU, Report for Tender VT/2005/035.
29. Sivkova, O. (2006) : : Economic uncertainty in fertility Research
30. Skirbekk, V. (2004), Age and Individual Productivity: A Literature Survey, in: Feichtinger(2004): 133-153.
31. Sobotka, T., Skirbekk, V. & Philipov, D. (2011). Economic recession and fertility in the developed world. *Population and Development Review*, 37, 267-306
32. Tivig, T. et al. (2005), Deutschland im Demografischen Wandel – Fakten und Trends 2005,
33. Rostocker Zentrum zur Erforschung des Demografischen Wandels, Rostock
34. Tivig, T., P. Hetze (Eds., 2007), Deutschland im Demografischen Wandel, Rostocker Zentrum zur Erforschung des Demografischen Wandels, Rostoc
35. Vaupel, W.J., Hofacker D. (1995) : Das lange leben lerner (*Zerziehungswiss* 12: 383-407)
36. Prskawetz A., Engelhardt , H., Kögel , T., (2001) : Fertility and women's employment reconsidered : A macro-level time- series analysis for developed countries, 1960-2000
37. Κοτζαμάνης Β., Ανδρουλάκη Ε.,(2009) Οι δημογραφικές εξελίξεις στη νεώτερη Ελλάδα, 1830-2007, σσ. 87-120 στο: Κοτζαμάνης, (επιμ.), Η δημογραφική πρόκληση, γεγονότα και διακυβεύματα, Βόλος,
38. Κοντζαμάνης Β., Ανδρουλάκη Ε., (2005) : Η χωρική ανάλυση της διαγενεακής γονιμότητας, εναλλαγές προτύπων στο χώρο και το χρόνο, Βόλος
39. Κωστάκη Α., (2003) : Τεχνικές δημογραφικής Ανάλυσης , Αθήνα
40. Συμεωνίδου, Χ. (2006) : Οικογένεια και γονιμότητα στην Ελλάδα, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδόσεις Σακκούλα